

Bir Güzel İnsan
CENGİZ ÇAKALOĞLU ARMAĞANI

Editör
Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ

Ankara - 2024

© Copyright 2024

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Bu kitaptaki bilgi, fikir, yorum ve görsellerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISBN	Kapak Tasarımı
978-625-375-178-4	Akademisyen Dizgi Ünitesi
Kitap Adı	Yayıncı Sertifika No
Bir Güzel İnsan Cengiz Çakaloğlu Armağanı	47518
Editör	Baskı ve Cilt
Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ ORCID iD: 0000-0002-4530-0491	Vadi Matbaacılık
Yayın Koordinatörü	Bisac Code
Yasin DİLMEN	BIO000000
Sayfa Tasarımı	DOI
Nejdet BİLGİ	10.37609/akya.3387

Kütüphane Kimlik Kartı

Bir Güzel İnsan Cengiz Çakaloğlu Armağanı / ed. Nurettin Gülmez.
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2024.
884 s. : fotoğ, grafik, tablo, şekil. ; 160x235 mm.
Kaynakça ve Ekler var.
ISBN 9786253751784

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A Yenışehir / Ankara
Tel: 0312 431 16 33
siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN	XV
DOÇ. DR. CENGİZ ÇAKALOĞLU	1
HATIRA YAZILARI	3
İYİ Kİ ONUN KIZIYIM Dilara Ece ÇAKALOĞLU.....	5
ONUN OĞLU OLMAKTAN GURUR DUYUYORUM Çağatay ÇAKALOĞLU	7
EN BÜYÜK ŞANSIM AİLEM Muhammed Melikşah ÇAKALOĞLU	9
ARTIK HİÇBİR ŞEYİN TADI YOK Kübra ÇAKALOĞLU.....	11
HEDEFTEKİ ADAM Aydın ÇAKALOĞLU	17
SESSİZ GİDİŞ Recep AY	19
CANIM ENİŞTEM Alperen AY	25
CENGİZ ÇAKALOĞLU'NUN AİLESİ İLE MÜLAKAT Duygu KABATAŞ	33

AİLESİNİN DİLİNDEN CENGİZ ÇAKALOĞLU Duygu Kabataş.....	45
BİR DOSTLUĞUN HİKÂYESİ: CENGİZ ÇAKALOĞLU Veysi AKIN.....	51
İÇİMDE HÜZÜN, GÖZLERİMDE YAĞMUR Nurettin GÜLMEZ.....	57
DR. CENGİZ ÇAKALOĞLU Abdurrahim el-Türki.....	65
CENGİZ ABİ Eren YÜRÜDÜR.....	67
ER KİŞİ NİYETİNE Erol KAYA.....	69
YEMEN YOLLARINDA KAYBOLAN METODOLOJİ DERSİ: "BİR MERAM" Ferhat BERBER.....	73
BİR SIRRIN YILLAR SONRASI İFŞÂSI Necati Fahri TAŞ.....	77
TÜRKÜLERDE GİZLENEN TARİH Zafer ATAR.....	79
ÇOK GÜZEL ADAM Emin KIRKIL.....	95
MAGUSA LİMANI Gamze GÜNEŞ.....	97
ONBEŞ TEMMUZ Cengiz ÇAKALOĞLU.....	99

ALBÜM	103
AKADEMİK YAZILAR	119
YEMEN'DE HİMYERİ HÂKİMİYETİNİN SONU VE YAHUDİ KRAL YUSUF ZUNÜVAS Ali GENÇ	121
MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN FETHİNDEN SONRA MISIR'IN VERGİLENDİRİLMESİ Nadir ÖZKUYUMCU	135
XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SURUÇ'TA SU DEĞİRMENLERİ VE SOSYO-EKONOMİK ÖNEMLERİ ÜZERİNE Alpay BİZBİRLİK	167
<i>"İNKİLÂB-I ZAMAN VE MUKTEZÂ-YI HÂL"</i> OSMANLI MÂLİ BÜROKRASİSİNİN ANKARA BAĞLAMINDA XVII. YÜZYILIN BAZI SORUNLARINA YAKLAŞIMI Cahit TELCİ	181
1736-1739 OSMANLI-RUS VE AVUSTURYA SAVAŞLARI SIRASINDA SOFYA VE ÇEVRESİNDEKİ SEFER HAZIRLIKLARI (S 20 Numaralı Sofya Şer'iyeye Sicilindeki Verilere Göre) Arzu TAŞCAN - Ayşe Nur OTÇU	207
XVIII. YÜZYIL SONLARINDA SARUHAN'DA TIMAR YOKLAMASI Ertan GÖKMEN	223
ŞEYH GALİP VE HOCA NEŞET DİVANLARINDA ŞİİRSEL ETKİLEŞİM Recep DEMİR	259

NAZİRE YAZIMINDAKİ SOSYAL AĞLAR BAĞLAMINDA MANİSALI BİRRÎ ÖRNEĞİ Rasih ERKUL.....	281
ONALTINCI YÜZYILDAN ONDOKUZUNCU YÜZYIL BAŞINA OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ Celal METİN	293
1191 VE 1120 NUMARALI NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE ÇAN KAZASININ PAZAR KÖYÜNÜN MÜSLÜMAN NÜFUSU ÜZERİNE BAZI TESPİTLER Merve DOĞAN.....	313
1850'LERDE SAMSUN VE SİNOP'TA SOSYAL YAPI VE DURUM Keziban ACAR KAPLAN.....	329
MANİSALI (SARUHAN) SON DEVİR OSMANLI ULEMASI Erol KAYA.....	339
MÜŞİR MEHMED ZEKİ PAŞA (1835-1929) ADLI DOKTORA TEZİ ÜZERİNE Burak TURAPOĞLU.....	347
DÖNÜLMEZ YOLUN YOLCULARI Furkan VURAL.....	353
CENGİZ ÇAKALOĞLU VE REDİF ÇALIŞMALARI Özkan KÜÇÜKBAŞ.....	363
SULTANIN KAYIP TILSIMLI GÖMLEĞİ: BALKAN HARBİ ESNASINDA SELİMİYE CAMİİNDEN ÇALINAN II. SELİM'İN TILSIMLI GÖMLEĞİNİN HİKÂYESİ Veysi AKIN.....	379

YUNAN BASININDAN ÖRNEKLERLE 18 MART 1915 ÇANAKKALE BOĞAZ MUHAREBESİ Melih AKDENİZ.....	401
ERMENİ MESELESİNİN HALK ANLATILARINA YANSIMASI Muzaffer ÇANDIR-Yusuf AYDIN	421
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA CASUSLUK FAALİYETLERİNİ ÖNLEMELİK İÇİN OSMANLI DEVLETİ TARAFINDAN ALINAN TEDBİRLER Abdullah DOĞTEKİN	439
İTTİHATÇILARA MUHALİF BİR İTTİHATÇI AKA GÜNDÜZ Mevlüt ÇELEBİ	483
BİR TARİHLENDİRME SORUNU OLARAK MANİSA'NIN İŞGAL TARİHİ Nejdet BİLGİ	521
EFELİK, AKINCILIK VE EŞKIYALIK ARASINDA BİR HAYAT: SARI MEHMET EFE Bünyamin AS	539
TÜRKİYE VE AZERBAJCAN MİSAK-I MİLLİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI Nurettin GÜLMEZ.....	577
YÜZBİRİNCİ YILINDA LOZAN ANTLAŞMASI'NIN TAHLİLİ N. Fahri TAŞ	601
"İSPANYOL MÜLTECİLER OLAYI" ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-İSPANYA İLİŞKİLERİ Beral ALACI.....	661

EDİRNE'NİN İŞGAL (26 MART) YILDÖNÜMLERİNDE BULGARİSTAN'DA YAPILAN ETKİNLİKLER (1932-1939) Nurten ÇETİN.....	677
KASTAMONU VİLAYETİ'NDE OLUMSUZLUK BİLDİREN YER ADLARI Mehmet KILDIROĞLU.....	695
VAN'DA 1950-1970 YILLARI ARASINDA MEYDANA GELEN SOSYO KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMLERİN KADIN OLGUSU ÜZERİNE ETKİLERİ Sema SANCAK-Bekir KOÇLAR.....	705
CELAL BAYAR VE YASSIADA MAHKEMELERİ Şerif DEMİR.....	741
1970'LERDEN GÜNÜMÜZE TARIMSAL DEĞİŞİM VE SOSYO-EKONOMİK SONUÇLARI: TAŞOVA (AMASYA) ÖRNEĞİ Ülkünur KÖKSAL-Eren YÜRÜDÜR.....	761
ÜÇ KUŞAK SİYASETÇİ: TAŞLI AİLESİ Enes HANÇER.....	787
OSMANLIDAN CUMHURİYETE BALIKESİRLİ YIRCALIZADELER İsmail OĞUZ.....	799
CENGİZ ÇAKALOĞLU HOCAMIZ Yurdal DEMİREL.....	849
SİYASİ GELİŞMELER İŞİĞİNDE ULUS EGEMENLİĞİNDEN CUMHURİYETE GEÇİŞ SÜRECİ Selami KILIÇ.....	853

EDİTÖRDEN

Değerli kardeşimiz Cengiz Çakaloğlu'nu 30 Ocak 2024'te kaybettik. Onun hüznü hâlâ yüreğimizde. Sanki bitmeyen bir hüznün. O bir arkadaş, bir meslektaş, bir dost ve bir kardeşti benim için. Birçok konuyu birlikte konuşmaktan zevk alırdık. Bir araya gelmekten mutlu olurduk. Bazı insanlar acı verir, bazıları huzur. O huzur verenlerdendi. Öğrencilerine de, öğretim elemanlarına da huzur verirdi.

Ömrü sıkıntılarla geçmiş bir insan olarak, hayattan ve çevresindekilerden intikam almak gibi bir derdi yoktu. Tam tersine gençliğinde yaşadıklarını kimsenin yaşamasını istemeyen bir tarzı vardı. Kavradan değil, barıştan yanaydı. Sıkıntıdan değil, huzurdan yanaydı. Etrafındaki insanları güldürmeyi, hareketlendirmeyi ve moral ile doldurmayı severdi. Onun için sevenleri de çoktu.

27 Şubat 2024 Salı günü saat 11'de Cengiz Çakaloğlu'nu Anma Programı yaptık. Bölümdeki bütün akademisyenler eksiksiz katılım sağladı. İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi'nden Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim elemanları ve diğer bölümlerden birçok öğretim elemanı programda yer aldı. Tarih Bölümü ve Türk Dili Bölümü öğrencileri konferans salonunu doldurdu. Ailesi tam kadro konferans salonundaydı. İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ayşe İLKER, Dekan Yardımcıları Prof. Dr. Hasan AKYOL ve Dr. Öğretim Üyesi Emre ÇAKAR, Rektör Yardımcıları Prof. Dr. Ahmet ÇETİN ve Prof. Dr. Kadir AY, Rektör Prof. Dr. Rana KİBAR oradaydı. Katılım sağlayan herkese çok teşekkür ederiz.

Ayrıca Tarih Bölümündeki bütün öğretim elemanlarının maddi destekleri ile öğrencilerimize ve katılımcılara aynı gün pilav ve ayran ikramında bulunuldu. Dualarımız onunlaydı.

Manisa ETV'de Sayın İsmail AYDIN'ın *Geleceğe Bakış* programında 3 Şubat 2024'te Cengiz Çakaloğlu'nu Anma Programı yapıldı. Duygulu anlar yaşandı.

Cengiz Çakaloğlu'nun yayımlamak için hazırladığı, fakat bir türlü bitiremediği, profesörlüğünde "başlıca araştırma eseri" olarak sunmaya hazırlandığı Yemen ile ilgili projesinden ürettiği kitabı, hakem süreçlerinden geçti ve Nurettin Gülmez, Nejdet Bilgi ve Alpay Bizbirlik

editörlüğünde yayımlandı. “*Dönülmez Yolun Yolcuları: Yemen’e Giden Redif Taburları*” adıyla bilim dünyasının yararlanmasına sunuldu. Kitabın isim babası Alpay Bizbirlik hocaydı. Kitap, uluslararası nitelik taşıyan bir yayınevi tarafından basıldı. Kitabın tanıtımı, yine Manisa ETV’de Sayın İsmail AYDIN’ın *Geleceğe Bakış* programında 15 Kasım 2024 Cuma günü yapıldı.

“*Bir Güzel İnsan: Cengiz Çakaloğlu*” başlıklı, Cengiz Çakaloğlu’na armağan bir kitap hazırlıklarına 4 Mart 2024 tarihinde duyuruya çıkarak başladı. Kitabın iki bölümden meydana gelmesi planlandı. Birinci bölümde Cengiz Çakaloğlu ile ilgili anılara yer verildi. Bu bölümde kendisi ile anıları olan 19 kişi tarafından 19 anı yazısı yer aldı. Ayrıca özgeçmişine ve kendisi tarafından yazılan ve 15 Temmuz Programlarında birkaç defa okunan şiirine yer verildi. Böylece birinci bölümde toplam 21 yazı yer almış oldu. Birinci bölümün sonuna bir albüm eklendi. İkinci bölümde akademik yazıların, kitap bölümü olarak yer alması düşünüldü. Bu düşünce çerçevesinde ikinci bölümde 38 akademisyen ve yazar tarafından hazırlanan 33 akademik yazı yer aldı. Kitabın geneline 52 kişi tarafından katkı sağlandı. Çünkü bazı yazarların hem anı kısmında ve hem de akademik yazılar arasında yazısı bulunuyor.

Akademik yazılarıyla ve anılarıyla katkı sunan herkese ve kitabın dizgisini yapan ve yayına hazırlayan Nejdet Bilgi’ye çok teşekkür ederim.

Bu eser, arkadaşlarının Cengiz Çakaloğlu’nun anısına gösterdiği vefa ve saygının ifadesidir.

18.11.2024

Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ

DOÇ. DR. CENGİZ ÇAKALOĞLU

Doç. Dr. Cengiz Çakaloğlu, 1962 yılında Manisa'nın Salihli ilçesinde dünyaya geldi. İlk ve ortaokulu Salihli'de tamamladıktan sonra, yatılı olarak Gökçeada Atatürk Öğretmen Lisesi'ni bitirdi. Lisans eğitimini 1980-1984 yılları arasında Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı.

Eğitimcilik vazifesine, 1985'te Dokuz Eylül Üniversitesi Demirci Eğitim Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi olarak başladı. 1991-1993 yılları arasında Demirci İmam-Hatip Lisesi'nde Tarih öğretmenliği yaptı. 1993'ten 2002'ye kadar Atatürk Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi'nde görev yapan Cengiz Çakaloğlu, 2002 yılında Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Tarih Bölümü öğretim üyeliğine atandı. Bu hizmeti, vefatına kadar kesintisiz devam etti.

2018 yılında Doçent unvanını almaya hak kazanan Cengiz Çakaloğlu'nun başlıca çalışma alanları: Ermeni Meselesi, Hamidiye Alayları, Osmanlı Devleti'nin son döneminde Yemen, Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Redif Taburları, olarak sıralanabilir.

Cengiz Çakaloğlu, aralıklarla üç defa Yemen'e bizzat giderek hem Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan bölgedeki isyanları incelemiş, hem de buradaki Türk şehitlikleri üzerine araştırmalar yapmıştır. Bu çalışmalarını esnasında Osmanlı idaresi döneminde Yemen'de Türklerin kurduğu Beyt el-Türkî köyünü de keşfetmiş ve bu köyün, hatta Yemen'in Türkiye ile halen devam eden derin ilişkilerinin başlamasına vesile olmuştur.

Doç. Dr. Cengiz akaloğlu'nun özellikle Mihrali Bey isimli kitabı; o günlerde aradaki mesafeye ve bağların zayıflığına rağmen Yemen'i bir vatan toprağı olarak gören Türk askerini Mihrali Bey'in şahsında temsilleştiren çok kıymetli bir çalışma olarak bilim çevrelerinin takdirini kazanmıştır.

Cengiz akaloğlu'nun bilimsel çalışmalarına paralel olarak üzerinde titizlikle araştırmalar yaptığı bir başka konu ise Türkülerimiz ve onları ortaya çıkaran sürecin hikâyeleri olmuştur. Bu bağlamda hem TRT başta olmak üzere çeşitli kurumlarla ortak çalışmalar yürütmüş hem de bazı STK toplantılarında ve derslerinde bu hikâyeleri ve Türküleri bizzat seslendirerek, başta gençler olmak üzere halka tanıtmaya gayret etmiştir.

Evli ve üç ocuk babası olan Doç. Dr. Cengiz akaloğlu, 30 Ocak 2024 günü, bir süredir tedavi gördüğü, Manisa'da hayata gözlerini yummuştur. Bu elim haber, ailesinin dışında hem 20 yılı aşkın süredir hizmet ettiği kurumu Manisa Celal Bayar niversitesi'ndeki mesai arkadaşlarını hem de Manisalıları büyük bir üzüntüye sevk etmiştir. Manisa Celal Bayar niversitesi'nin dört rektörünü, cenazesinde bir araya getirmiştir.

Güler yüzlü, nüktedan ve kimseyi incitmeyen kişiliği ile tanınan Cengiz akaloğlu, özellikle tarih üzerinden gençlere vatan sevgisini aşılamaya çalışarak kırk yıllık meslek hayatı boyunca çalışma arkadaşlarının ve ğrencilerinin gönlünde taht kurmuştur.

Başta ailesi olmak üzere tüm sevenlerinin başı sağ olsun,
Meknı cennet olsun...

İYİ Kİ ONUN KIZIYIM

Dilara Ece ÇAKALOĞLU*

Bir kızın ilk aşkıdır babası. İlk hayran bakışlarını babalarına doğrultur kız çocukları. Yaptıkları en küçük bir şeyi gözlerinde büyültürler ve kendilerine hep kahraman bellerler onları. Babam da benim kahramanımdı ve hep öyle kalacak.

Şimdi ise yazacağım şeyler ne aramızdaki bağı anlatmaya ne de benim içimdeki sevgiyi göstermemde yeterli olacak. Sanki ne yazsam kelimeler hep kifayetsiz kalacak çünkü bazı hisler dile getirilemeyecek kadar güçlüdür. Yine de elimden geldiğince anlatmaya çalışacağım.

Babam çok kendine has bir insandır; kendine has esprî anlayışı, iletişimi, sevgi dili, düşünce tarzı... O benim babam olduğu için hep şanslı hissetmişimdir kendimi. O da benim onun kızı olduğum için çok şanslı hissettiğini bana hep gösterdi. Sevgisini hiçbir zaman esirgemezdi. Çocukluğumdan beri beni hep bir prenses gibi hissettirdi. Bana 'Sen hiç büyüme kızım.' derdi. Hatta isterdi ki Celal Bayar Üniversitesi'nde tarih bölümü okuyayım. Hep yanında kalmamı isterdi ki üniversiteye de çocukluğumdan beri âşıktım. Çocukken en sevdiğim aktivitelerden biri babamla üniversiteye gitmekti. Özellikle yaz tatillerinde götürürdü beni.

Atıştırmalık makinesi o zaman için bana çok eğlenceli gözükürdü. Babam oradan ne istiyorsam alabileceğimi söylerdi. Onu çalışma ortamında gözlemliyordum. Hep neşeliydi. İş arkadaşlarıyla selamlaşırken şakalaşmayı da ihmal etmezdi. Odasında onunla birlikte vakit geçirirdim. Son kez odasına ardından kalan eşyaları almak için gittiğimde bu anılar canlandı gözümde ve çok duygulandım.

Babamla yapmaktan en çok keyif aldığım şeylerden biri de tarih sohbetlerimizdi. O anlatırken bütün olaylar gözümün önünde canlanırdı. Sakin sakin, detaylı, olayları birbirleriyle bağdaştırarak anlatırdı. Akademik bilgisinin yanı sıra çok iyi bir konuşmacıydı. Bir konu hakkındaki fikirlerini sağlam zemine oturturdu ve karşısındakini ikna ederdi. Konuşurken hayranlıkla dinlerdim onu.

İki eğitimcinin çocuğu olmamdan dolayı her zaman çalışkan ve hırslıydım. Hedeflerimi hep yükseğe koyardım. Motivasyonumu kırmayan en büyük etkense üzerimde bir baskı olmayıştıydı. Babam için benim varlığım ona yeterliydi. Beni olduğum gibi sevmesi için başka bir

* Cengiz Çakaloğlu'nun kızı, Hukuk Fakültesi öğrencisi.

ONUN OĞLU OLMAKTAN GURUR DUYUYORUM

Çağatay ÇAKALOĞLU*

Babamı ben bildim bileli, çevresiyle kurduğu diyalog ve sıcak ilişkisine hayran kalmışımdır. Kendine has mizacı ve iletişimiyle birçok insanın hayatında yer edinmeyi başaran biri olan babamın oğlu olmaktan dolayı kendimi hep çok şanslı hissettim. Çevresiyle olan sıcak ilişkisini ve onlara gösterdiği sevgiyi, cenazesindeki kalabalıkla son bir kez görme şansım oldu. O kalabalık, onun hayatına dokunduğu insanların sayısının bir göstergesiydi. Bu zor zamanlarda bile, onun oğlu olmaktan hep gurur duydum.

Ben de babam gibi liseyi yatılı okudum. Aileden uzakta kendi ayaklarımın üstünde durmayı, onun gibi erken yaşta öğrenmeme rağmen, o dönemlerde babam asla kendimi yalnız hissettirmedi. Her hafta sonu, liseyi okuduğum Savaştepe'den geldiğimde beni tren garından alır ve o hafta neler yaşadığımıza dair sohbet ederdik. Hem hayata dair hem de akademik olarak yeni öğrendiğim şeyleri onunla paylaşırdım. Beni dikkatle dinler ve kendi yorumlarını eklerdi; bu yorumlar her zaman yapıcı ve dikkatli olurdu. Bu sayede, bugünkü karakterimde en büyük pay sahibi olan insanlardan biri haline geldi.

Kitabın tamamlanmasına vesile olan üniversitedeki değerli dostlarına ve öğrencilerine minnettarız. Bu yazı, onun anısına küçük bir teşekkür ve kalplerimizde bıraktığı izlerin hatırlatıcısıdır.

* Cengiz Çakaloğlu'nun oğlu, Türk Hava Yolları'nda pilot.

EN BÜYÜK ŞANSIMIN AİLEM

Muhammed Melikşah ÇAKALOĞLU*

Hayatım boyunca, en büyük şansımın ailem olduğunun farkındaydım. Beni ve kardeşlerimi her zaman destekleyen, yanımızda olan bir aileye sahip olmak, bizi güçlü kılan en büyük etken oldu. Ailem, hiçbir zaman bizler arasında ayırım yapmadı; her birimize eşit sevgi ve ilgi gösterdi.

Babamla ilgili ilk anılarım, doğduğum yer olan Erzincan'a dayanıyor. O zamanlar, Çağatay ve benim düşmememiz için küçük tekerlekler eklenen bisikletlerimiz vardı. Ancak benim gözüm her zaman babamın, o zamanki boyumdan büyük olan bisikletindeydi. Başta, düşüp bir yerimi incitirim diye bana izin vermediler. Ancak daha sonra babam ve annem, bana olan güvenlerini gösterip o büyük bisikleti sürmeme izin verdiler. O gün, bana duydukları güven ve büyük bisikleti sürüşüm, bugün olduğum kişiyi şekillendiren ilk adımlardan biri oldu.

Babam, yaşımız ne olursa olsun, benim ve kardeşlerimin fikirlerine her zaman değer verirdi. Çağatay, liseye geçerken önce benim mezun olduğum Hasan Türek Anadolu Lisesi'ni kazandı. Ancak daha sonra kararını değiştirip, evimizden çok uzak olan Savaştepe Anadolu Lisesi'ne gitmek istedi. Bu gibi önemli kararlarda ailemiz kararlarımız yanlış olsa dahi asla bizim karşımızda durmadı; her zaman yanımızda oldu. Ben de üniversite sınavına hazırlanmak için bir yıl yurttan kalmaya karar verdiğimde, babam beni yürekten destekledi.

Ailemin bizim kararlarımıza duyduğu saygı ve güven, bugün büründüğümüz karakterlerin en büyük yapı taşı oldu. Onlar sayesinde doğru yolu bulmayı öğrendik. Kardeşlerimin ve benim dürüst birer insan olmamızda ailemin büyük etkisi olduğunu her zaman biliyorum. Eğitim, yalnızca kitaplardan öğrenilen bilgilerle sınırlı değildir; babam bize, başarının ancak dürüstlikle ve erdemle bir anlam taşıyacağını öğretti. Ne hata yaparsam yapayım, bu hatalarla yüzleşmeyi ve ders almayı babamdan öğrendim.

Babam her zaman neşeli ve şakacı bir insandı. Kolay kolay sinirlenmezdi, sinirlendiğinde bile asla kimseyi kırmazdı. Fikirleri farklı olan insanlarla bile mizahı kullanarak öyle güzel tartışırdı ki, onu

* Cengiz Çakaloğlu'nun büyük oğlu, İstanbul Ticaret Üniversitesi Ulaştırma Sistemleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Asistanı.

ARTIK HİÇBİR ŞEYİN TADI YOK

Kübra ÇAKALOĞLU*

Demirci Eğitim Yüksekokulu Sınıf Öğretmenliği 2. sınıf öğrencisiyim. İnkılap Tarihi hocamız rapor almış. Son anda derse gelemeyeceği haberini aldık. Kantine mi insek derken sınıfın kapısı açıldı, genç bir hoca içeriye girdi. İdareten dersi işleyeceğini söyledi. Sınıfta sert adımlarla ileri geri dolaşırken ben arada bir başımı kaldırıp hocaya bakıyordum. Gözlerinde bir ışık fark ettim ve hocamızdan etkilendim. 19 yaşımın bana verdiği toyluk ve duygusallık ile Cengiz hocamızın beni fark etmesini istedim.

Sonraki zamanlarda Düşünce Tarihi ve Tarım dersine gelen Cengiz hocaya hayranlığım arttı. Öğrencilere ilgili, idealist ama bir o kadar da mesafeli hocamızın babamın iş ortağının yakını olduğunu öğrensem de gidip selamını söyleyemedim. Bunun yakınlık kurmak için bir yol olacağını zannetmesini istemiyordum. Muhtemelen bundan belki de hoşlanmayacaktı. Babamın arkadaşının Cengiz'e benden bahsettiğini bilmiyordum. Listedeki isimlerden Cengiz hocamız beni tanımış ve ilk olarak okul koridorunda özel olarak tanışmamız gerçekleşmişti. Benim ders durumlarımdan bahsettik. Bir sıkıntı yaşarsam da hocamızın yanına gidip anlatabilecektim. Sevinç ve heyecan içinde yanından ayrıldım. İlerleyen zamanlarda küçük sorunlarım olduğunda hocamızla paylaştım ve böylece iletişimimiz arttı.

Evet, ilk olarak ben Cengiz'i sevmiş, hocamıza hayranlık duymuş ve bağlantı kurmuştum. Hızla akan zamanda okul yıllarımın sonuna yaklaşıyordum. Aramızdaki duygusallık güçlü bir bağa ve aşka dönüşmüştü. "Ben evlenmeyeceğim, hele ki bir öğrencimle asla olmaz" diye büyük konuşan Cengiz hoca ile kısa zamanda nişanlandık.

Onunla bu yıllara ait en büyük anım ailem ile tanışma seremonisiydi. Bir pazar günü Turgutlu'ya ailemin yanına gelmiştim. Hocamızın malum sebep ile tanışmak üzere bize geleceğini söylediğimde annem babam durumu biraz tuhaf karşıladı. Cengiz'in geleceği saatte balkonda sabırsızlıkla onu beklemeye başladım. Erkek kardeşlerim Ahmet ve Recep de aşağıya inip evi bulması için yardımcı oldular.

* Cengiz Çakaloğlu'nun eşi, emekli öğretmen, Manisa İHH Kadın Kolları Başkanı.

HEDEFTEKİ ADAM

Aydın ÇAKALOĞLU*

Ağabeyim Cengiz Çakaloğlu; çocukluğundan vefatına kadar çok çalışan, bir duruşu olan, herkese yardımcı olmak için çabalayan, kimseyi küçümsemeyen, dedikodu sevmeyen, mert ve babacan biriydi. Ağabeyimle ilgili birçok hatıram var. Ben bunlardan sadece iki tanesini paylaşmak istiyorum.

Ağabeyimin Hasan Ünlü adında can ciğer bir arkadaşı vardı. Birbirlerini çok severlerdi. 1980 yılının Mayıs ayında Salihli’de bir kahvede bilardo oynuyordum. Ben 17 yaşındaydım. O sırada kahveye Hasan ağabey geldi. Kızgındı ve birini arıyor gibiydi. “*Hasan ağabey, bir otur, bir çay iç*” dedim. “*Yok, Aydın gitmem lazım*” dedi. “*Biraz bekle. Oyun bitiyor, beraber gideriz*” dedim. Dinlemedi ve hemen aşağıya indi. Az sonra silah sesleri geldi. Herkes panik halindeydi. Açılan çapraz ateş sonucu Hasan ağabey vurulmuştu. Belli ki karşıt görüşlü kişiler onu tuzağa düşürmüştü. Ben koştum, kafasını yerden kaldırdım. “*Hasan abi, Hasan abi*” diye seslendim. Cevap veremedi ve kaldırımda kollarımda vefat etti. Beraber çıkmış olsaydık, ben de vurulacaktım.

O yıllarda Cengiz Ağabeyim de siyasi görüşünden dolayı Salihli’de hedefteydi. Ben ağlaya ağlaya eve geldim. “*Ağabey, Hasan abiyi vurdular*” deyince çok üzüldü ve yıkıldı kaldı.

Bir de kayınpederi İrfan Ay abimiz vefat edince çok üzüldü. Cengiz Abim, üniversite yıllarında yazın çalışır, para biriktirir ve öyle okurdu. Kendi ayakları üzerinde durmayı, gençlik yıllarında öğrendi. Ezildi, ama ezenlerden olmadı. Vefat etmeden iki ay önce Ankara Elazığlılar Derneği’nin düzenlediği bir toplantıya konuşmacı olarak davet edilmişti. Ben, Ağabeyimin kayını Recep Ay ve eşi Kübra Hanım da onunla birlikte Ankara’ya gittik. Ankara’da ve dönüş yolunda Sivrihisar’da güzel anılarımız oldu. Ağabeyim, Gönül Dağı dizisini çok sever ve bütün bölümlerini takip ederdi. Dizinin çekildiği bütün evleri ve yerleri birlikte gezdik.

* Cengiz Çakaloğlu’nun 1963 Salihli doğumlu olan tek kardeşi.

SESSİZ GİDİŞ

Recep AY*

Artık demir almak günü gelmişse zamandan
Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan
Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol;
Sallanmaz o kalkışta ne mendil ne de bir kol
Rıhtımda kalanlar bu seyahatten elemli
Günlerce siyah ufka bakar gözleri nemli
Biçare gönüller! Ne giden son gemidir bu!
Hicranlı hayatın ne de son matemidir bu
Dünyada sevilmiş ve seven nafile bekler;
Bilmez ki giden sevgililer dönmeyecekler
Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden
Birçok seneler geçti; dönen yok seferinden

Nereden ve nasıl başlayacağımı bilemiyorum... Canımız ciğerimiz ailenin zeki ve cana yakın dürüst ahlaklı bir bireyinden bahsedeceğim. İşte o kişi Cengiz Çakaloğlu. Ailenin içerisine 1986 yılında sakin ve sessiz bir Pazar sabahı teşrif etti. İlk karşılaşma! İlk konuşma 17 Yaşında olan benim için hem tuhaf hem de heyecan vericiydi. Malum tanışma faslı sonrası eniştemle baş başa kaldığımızda kardeşim Ahmet ile benim kendisine sorduğum ilk soru, “Hangi takımı tutuyorsun?” Oldu. Verilen cevap: Fenerbahçe...Ve bizden gelen ilk tepki ise; “Oldu bu iş enişte” idi.

Eniştem Cengiz Çakaloğlu'nun vefatından sonra kendisi için bir anı kitabı hazırlanacağını duyunca çok duygulandım Eniştemin çok yakın arkadaşı, can dostu olan ve ailemizi de iyilikte, güzellikte, üzüntülü zamanlarımızda hiçbir zaman yalnız bırakmayan Nurettin Hoca'na bu teşekkürü için ailem adına çok teşekkür ediyorum.

Eniştem ile ilgili kaleme alınacak o kadar anılarım var ki, hangi birini anlatayım bilemiyorum. Nurettin hocam birkaç kez uyarmasına rağmen neden elim yazmaya varmıyor bilemedim. Sanırım eniştemin

* Cengiz Çakaloğlu'nun ortanca kayın biraderi.

CANIM ENİŞTEM

Alperen AY*

Ben “Ay Ailesi”nin dördüncü ve en küçük kardeşi olarak 26 Ağustos 1988’de dünyaya geldiğimde bile Eniştem Cengiz Çakaloğlu ailemize katılalı çok olmuş, hatta ablam ile düğünlerinin üzerinden yaklaşık iki ay kadar geçmişti. Bunu başta izah etmemin nedeni ise, ben henüz dünyaya yeni gözlerimi açmış olsam bile, Eniştem ailemizin içinde benden çok daha önce yerini almıştı. Bendeki yeri ise ağabeylerimden hiç de farklı değildi. Elinde büyüdük derler ya, o işte, tam da bana ait bir durumdu. Daha ilk konuşmayı öğrendiğimde “Cengiz” diyemeyen ben, “Ceciş , Ceciş” diye önünde arkasında koşutran bir Alperen varmış çocukluk yıllarımda. Sünnet düğünümde başucumda beni tutuyor, sünnet edilirken ben, bana bizzat kendisinin yazdığı manileri söylüyordu

“Alperen Ay

Cebindeki paraları say

İçelim o paralarla birer bardak çay

Vay canına vay

Dedenin bir atı var tay tay!” diyerek beni sakinleştirmeye çalışıyor, destek oluyordu. Çocukluk yıllarımda beni çok seviyor, oldukça üzerime düşüyordu.

Eniştemin ilk görev yeri Demirci Eğitim Fakültesinde olduğundan yıllarca Turgutlu - Demirci yollarında gidip geldik. Hele gittiğimiz kış aylarında evin kilerinden yazdan sakladığı karpuzları çıkarıp, dışarıda lapa lapa kar yağarken karpuz kesip yemenin verdiği hazzı ve mutluluğu anlatamam sizlere. Mütevazı, bonkör, cömert, nüktedan bir yapısı vardı Eniştemin. Öyle bilgi sahibi, öyle entelektüeldi ki, o yıllarda bir çocuğun tahayyül sınırlarını zorlayan bir durumdu bu. Çocukları çok sevdiğinden mi bilmem, kendine has el hareketlerinden ve davranışlarından da olsa gerek kendisini hep rahmetli Barış Manço’ya benzetmişimdir. Yıllar ilerliyor, ben büyüdükçe onun gözümdeki değeri hep artıyor ve ne kadar kaliteli bir insan olduğuna şahit oluyordum. Onu hayatımda birçok yönü ile rol model belirliyordum kendime. Demirci’den sonra Eniştemin tayini Erzincan Eğitim Fakültesine çıkmış, ablam da öğretmen olduğu için onun da eş durumundan şark görevi başlamıştı. Eniştem ile beraber Erzincan yollarına düşmüşlerdi. Şimdi artık bizlerden çok uzaklara gitmiş, hasretlik çektiğimiz yıllar başlamıştı. Yaz tatillerini ipe çekiyordum. Ablam ile Eniştemin yaz tatiline çıkıp, Erzincan’dan bir an

* Cengiz Çakaloğlu’nun en küçük kayın biraderi. Diğerlerine adıyla hitap eden Cengiz, Alperen’e “kayın biraderim” diye seslenirmiş.

CENGİZ ÇAKALOĞLU'NUN AİLESİ İLE MÜLAKAT

Duygu KABATAŞ*

Tarih ve Saat: 15 Temmuz 2024 Pazartesi günü saat 17.30, Cengiz Çakaloğlu'nun erkek kardeşi Aydın Çakaloğlu'nun "Sultan Tost Evi" isimli işletmesi. Görüşmenin dökümü aynen aşağıda verilmiştir:

İlk önce tanışma ve selamlaşma faslı gerçekleşti.

Duygu Kabataş: Cengiz Çakaloğlu hocamız 1962 yılında dünyaya gelmiş. Bir anne olarak o gün neler hissettiniz?

Nazife Karagöz: İlk çocuğumdu, çok gurur duydum. Çünkü altı kız kardeştik, oğlumuz hiç yoktu. Oğlum olunca şahlandı keyfimiz. Çok iyi oldu.

Duygu Kabataş: Salihli'nin neresinde ikamet ettiniz?

Nazife Karagöz: Hitit Caddesi, 25 numara.

Aydın Çakaloğlu: Kocaçeşme mahallesinde.

Duygu Kabataş: Orası bayağı tarihi bir mahalle değil mi? Orada eski bir camii var hatta.

Nazife Karagöz: Evimiz de eskiydi.

Aydın Çakaloğlu: Evimiz yüz yıllık var.

Duygu Kabataş: Yüz yıllık?

Aydın Çakaloğlu: Tabii, bayağı eski. Salihli'nin ilk kuruluş yeri orası. Yani tarihi bir bina.

Nazife Karagöz: Tarihi bir bina. Küçük bir alanmış zaten fazla değil. Salihli ufacık bir yerken, şimdi dağlara doğru şehir büyüdü.

Duygu Kabataş: Cengiz hocanın babası ne zaman vefat etti?

Aydın Çakaloğlu: 2002 yılında vefat etti.

Duygu Kabataş: Peki babasının vefatından sonra nasıl geçindiniz? Babasının vefatı sizi maddi olarak etkiledi mi?

Aydın Çakaloğlu: Şimdi şöyle söyleyeyim. Anne baba ayrıydı. Anne ile beraber yaşıyoruz. Yıllarca işte ben çalışırım. Beraber yaşarız, annemin de emekli maaşı var. Bu şekilde kendimizi idame ettirdik. Şu anda yine beraber yaşıyoruz annemle. Ev kendimizin olduğu için kira derdimiz de yok. Şükür, mekânımız da var. Geçinip gidiyoruz yani. Hiç kimseye ihtiyacımız yok yani.

Duygu Kabataş: Cengiz hocamızın çocukluğunu hatırlıyor musunuz? Nasıl bir çocuktu? Mesela yaramaz mıydı?

Gülümsemeler.

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, duyukabatas1881@gmail.com, ORCID No: 0009-0006-0154-3391.

AİLESİNİN DİLİNDEN CENGİZ ÇAKALOĞLU

Duygu KABATAŞ*

Tarihçiler genelde toplumsal tarih konularında veya toplumu etkileyen olaylar ve kişiler hakkında çalışmalar yapsalar da toplumu meydana getiren kişilerin kişisel tarihleri de bir o kadar önemli ve dikkate değerdir. Genellikle kişisel tarih, kişinin doğduğu tarih ile yaşamının sona erdiği iki tarih arasındaki çizgi olarak ifade edilse de; o çizgi insanın yaşadığı tüm anlardır. 1962 tarihi ile 2024 tarihi arasındaki çizgi altmış iki seneyi ifade etse de, Cengiz Çakaloğlu o altmış iki seneye iyi bir aile, yüzlerce dost, binlerce öğrenci, sayısız araştırma sığdırdı ve hatta tarih bilimi için önemli işler yaptı. Cengiz Çakaloğlu'nun yaşam çizgisi 1962 yılında Salihli'de Kocaçeşme Mahallesi'ndeki evlerinde başladı. Cengiz Çakaloğlu, anne tarafında uzun süre sonra dünyaya gelen ilk erkek çocuk olduğu için mutluluk kaynağı oldu. Ondan bir yıl sonra kardeşi Aydın Çakaloğlu dünyaya geldi. Böylece ailenin mutluluğu ikiye katlandı. Akça pakça sevimli bir çocukmuş. Annesinin deyimiyle “*insanın sevgisi akarmış ona*”, hiç kucaklarından indirmezlermiş. Konu komşu herkesin birbirine çok güvendiği bir dönemde sevgi içinde büyümüş. Annesi babası ayrılmış fakat annesi Nazife Hanım o kadar güçlü bir kadıymış ki hem çalışmış hem de gözü gibi bakmış çocuklarına.

Cengiz Çakaloğlu eğitimine Cumhuriyet İlkokulu'nda başlamış. Okuldan geldikten sonra açarmış kitaplarını, ders çalışmış. Adeta o zamandan başlamış geleceğini ilmek ilmek örmeye. İlkokul bittikten sonra eğitimine Ellinci Yıl Ortaokulu'nda devam etmiş. O kadar zeki bir çocukmuş ve çalışkanmış ki öğretmenleri ondan hep memnun olmuşlar. Haşarılık nedir bilmezmiş, bütün derslerde başarılıymış ve hem arkadaşları hem de öğretmenleri ile de iyi geçinirmiş. Kardeşi Aydın Çakaloğlu'nun deyimiyle on yaşındaki veya on üç yaşındaki bir çocuk gibi değilmiş. Yirmi yaşındaki delikanlı gibi olgunmuş. Çocukluk yıllarında okuldan arta kalan zamanlarda hem eve destek olabilmek hem de harçlığını çıkarabilmek için kardeşi Aydın Çakaloğlu ile birlikte Salihli'de bulunan kola bayisinde ve bağda çalışmış. Kardeşi ile aralarındaki bağ, o kadar kuvvetliymiş ki çocukken beraber sırtlamışlar hayatı. Koruyucu ve kollayıcı bir ağabeymiş. Kardeşini daima kollarmış.

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, duyukabatas1881@gmail.com, ORCID No: 0009-0006-0154-3391.

eğitime başlamışız. Bizden sonra kaç mezun vermiş bölüm, ama o her koridorda gördüğünde ismimiz ile hitap ederdi. Fakat son zamanlar durgundu. Konuşuyor ama yorgun bakıyordu. Neşesi kaçmıştı sanki. Biz tabii ki nereden bilelim, hastalığından dolayı konuşurken nefesinin kesildiğini. Arkadaşım ile kendi aramızda konuşmuştuk. Acaba bir şeyi mi var diye de düşünmüştük. Aradan zaman geçti ve biz elim haberi aldık. O da sanki kğıttan bir gemiye binmiş, dünyayı terk etmiş ve arkasında nice güzel anı bırakarak gitmişti.

1962 ile 2024 yılları yazılırken araya konan o “Kısa izgi” var ya işte buydu. O kısa çizgi veya uzun ince yol, hayat yoluordu. Altmış iki senenin her anıydı. Fedakr bir anne, bir kardeş, bir eş, ocuk, yüzlerce dost, binlerce ğrenci ve onun ismi ile yaşayacak alışmalar... Kendi emeği ile çalışarak, gerektiğinde ailesinden bile fedakârlık edecek kadar çok çalışarak, öğreterek ve de öğrenerek yürüdü. Gittiğinde de bir şey öğretti, yol ne kadar zor ve yorucu olursa olsun, şartlar ne kadar zorlarsa zorlasın kalkıp o yolu yürümek lazımdı. Ruhun şad olsun ğretmenim...

Kaynaklar

Bu görüşme, 15 Temmuz 2024 Pazartesi günü saat 17.30’da Cengiz akaloğlu’nun erkek kardeşi Aydın akaloğlu’nun “*Sultan Tost Evi*” isimli işletmesinde yapıldı.

Görüşülen Kişiler

1967 doğumlu, Manisa’da ikamet eden, Cengiz akaloğlu’nun eşi *Kübra akaloğlu*,

1942 doğumlu, Salihli’de ikamet eden, Cengiz akaloğlu’nun annesi *Nazife Karagöz*,

1947 doğumlu, Turgutlu’da ikamet eden, Cengiz akaloğlu’nun kayınvalidesi *Hacer Ay*,

1963 doğumlu, Salihli’de ikamet eden, Cengiz akaloğlu’nun erkek kardeşi *Aydın akaloğlu*.

BİR DOSTLUĞUN HİKÂYESİ: CENGİZ ÇAKALOĞLU

Veysi AKIN*

Manisalıların sevdiği bir tarihçi idi, çünkü ışığını etrafına yaymayı ilminin zekâtı olarak kabul etmişti. Bu bağlamda Manisa ve ilçelerinde pek çok sivil toplum kuruluşunda konferanslar vermişti. Bilim dünyası onu Yemen'e gidip te gelmeyen Osmanlının yitik askerleri hakkında yaptığı çalışmalarla tanıdı. Okurları ise onu "Yemen'den Dönemeyen Bir Karapapak: 40. Hamidiye Süvari Alayı Komutanı Mihralı Bey" adlı eseri ile bilir. Kitabı 2011 yılında yayınlanmıştı. "Can Dostum Veysi'ye" diye içten bir ifade ile imzalı olarak bana kitabını hediye etmişti. Ben de buradan mülhem yazıma "Bir Dostluğun Hikâyesi" başlığını koydum. Bu yazıda her ne kadar yer yer biyografik bilgiler verilmiş olsa da çalışmanın amacı bu değildir. Onun için çıkacak anı kitabında mutlaka bu görevi üstlenen bir mesai arkadaşı olacaktır. Bu yazının amacı bir dostluk hikâyesini ortaya koymak ve bu hikâyenin şekillenmesinde amil olan bir dönemin olaylarına "*bence bir tahlil notu*" düşmektir.

Cengiz, 1962 yılında, Manisa'nın Salihli ilçesinde doğdu. Doğduğu yıllar ülke ekonomisinin daha ziyade tarıma dayandığı döneme rastlar. Salihli o dönemde kentleşme ve nüfus (28.909) bakımından orta ölçekli bir ilçe olmakla beraber gelir kaynakları büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Babasını erken yaşlarda kaybetmiş, çok küçük yaşta yetim kalmıştır. O tarihten sonra annesi, babasının vazifesini de üstlenerek iki oğlunun maddi külfetini yüklenmiş ve elinden geldiği, gücünün yettiğince onları millete ve devletine hayırlı hizmetler vermesi için okutmak istemiştir. İlk ve Ortaokulu Salihli'de okumuş (1968-1976). 1970'li yıllar Türkiye'de okullaşma oranının ve özellikle de ortaokul ve liselerin sayılarının arttığı bir dönemdir. Bu dönemde özellikle ülkenin batısında her ilçede bir lise mevcuttur. Gençler, okumaya heveslidir, aileler de çocuklarını mutlaka okutmak istemektedirler. Çünkü onların ebeveynleri yokluk içinde büyümüş, kıtlık görmüş ve okuma imkânlarından mahrum kalmışlardır. Okumayanlar ya tarım işçisi olacak ya da sanayide ve ya bir esnafın yanında çırak olarak hayata atılacaktır. Devrin tabiri ile anne-babalarda "Biz okuyamadık, bari çocuklarımız okusun, bir meslek sahibi olsunlar." anlayışı hâkimdir. Kendi içlerinde bir heves olarak kalan okuma isteğini, çocuklarında gerçekleştirmek arzusundadırlar. Çocukların "hevesi" ile ebeveynlerin "arzusu" birleşince, okumamın önündeki engeller kalkacaktır. O dönemde dar gelirli vatandaşlar için en muteber okullar, kısa yoldan meslek kazandıracak yatılı öğretmen okulları ve askerî okullardır. İşte böyle bir dönemde Cengiz Çakaloğlu da ortaokuldan sonra girdiği devlet parasız yatılı okullar sınavında başarılı olmuş ve Gökçeada (Çanakale)

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Edirne/Türkiye, veysiakin@trakya.edu.tr, ORCID 0000-0003-0089-5230.

İÇİMDE HÜZÜN, GÖZLERİMDE YAĞMUR

Nurettin GÜLMEZ*

Bir güzel insan vardı
Yemen'de atalarının izini sürmüş
Yemen'de kalan askerlerin köylerini bulmuş
Yemendeki Türklerle Türkiye arasında köprüler kurmuş
Bir güzel insan vardı
Çanakkale'de verdiğimiz şehitler kadar
Yemen'de de şehit verdiğimizizi bulmuş
Bir zamanlar Yemen, bir vatan toprağı olmuş.
Bir güzel insan vardı
Redif taburları onunla gündem olmuş
Hamidiye alaylarına anlam katmış
Bunların Ermeni isyanlarında kullanılmadığını ortaya koymuş
Bir güzel insan vardı
Türk'ü sevmiş, Türkü söylemiş, Türkü sevdirmiş
Sarıkamış'ta ve Balkanlarda Türk'ün izlerini aramış
Türkülerde tarihin izlerini bulmuş
Bir güzel insan vardı
Gönül kırmamış
Gönüller yapmış
Arkasında birçok seven insan bırakarak sessizce ayrılmış bir insan.

Cengiz Çakaloğlu, konuşmalarına kendi şiirleriyle başladı. Bazen de şiirlerle atıştırdık. Onun için böyle bir giriş yapmak istedim.

Şimdi de Cengiz Çakaloğlu ile ilgili birkaç hatıramı paylaşmak istiyorum.

Sene 1980. (Cengiz'in deyimi ile Abdülhamit tahttan henüz indirilmemişti). Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne yeni başlamıştık. 12 Eylül 1980 Darbesinin hemen sonrasıydı. O zamanlar üniversiteler, Ekim ayının ilk Pazartesi günü açılırdı. altmış dört kişilik bir mevcudumuz vardı. Ama bazı arkadaşlarımız henüz derslere gelmiyordu. Onlardan biri de Cengiz Çakaloğlu imiş. O,

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi, ORCID No: 0000-0002-4530-0491, gulmeznurettin@gmail.com.

DR. CENGİZ ÇAKALOĞLU

Abdurrahim el-Türki*

Dr. Cengiz'in ölümünün kırkıncı gününde, Muğla/Menteşe şehrine yaptığımız ziyareti çok iyi hatırlıyorum. Bizi geniş bir geziye çıkardı ve İzmir gibi ünlü bir şehri de dâhil olmak üzere birçok şehri gezdirdi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi profesörleri ve bazı meslektaşlarıyla tanıştırdı ve bizi annesinin evine götürdü. Olağanüstü bir şekilde bizi kucakladı ve Türkçe öğrenme yılımızın ilkinde bize büyük bir sevgiyle, geniş bir dil yeteneğiyle tarih ve Yemen hakkında birçok şey anlattı. Basit dilimizle bile bize çok şey öğretti.

Hatırlıyorum, bizi tarihi Muğla/Menteşe şehrinin birçok antik yerine götürdü. Ne kadar mutlu olduk. Bize sevgi ve hoşgörüsüyle yaklaştı ve misafirperverliğiyle bizi ağırladı. O, bizim için bir baba gibiydi. Arabasında gezerken bize tarihi hikâyeler anlatıyor, büyüklerin konuştuğu gibi konuşuyordu. Yemen'den getirdiği kasetlerden Yemen müziği dinletiyor ve Arapça konuşuyormuş gibi, Arapçanın dilini çok iyi biliyormuş gibi Türkçe olarak konuşuyordu. Yemen'de bulunduğu dönemde bir gece, Sana şehrinde yaşlı bir adamla yaptığı konuşmayı bize dinlettirdi. Türkçe olarak konuşan Dr. Cengiz ve Arapça olarak konuşan adam, birbirlerinin dilini anlıyorlarmış gibi bir diyalog sergilediler. O anı videoya çekti ve bilgisayarında sakladı. Yemen'e olan ziyaretinden büyük mutluluk duyduğunu ve gelecek yıl tekrar döneceğini söyledi ve 2013 yılında bu ziyaret gerçekleşti. Dr. Cengiz, Yemen'e kayınbiraderi Recep, eşi ve bazı meslektaşlarıyla birlikte geldi. Bizi ziyaret etmesinden dolayı mutluyduk. Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nden hediyelerle Beyt el-Türki (Türk Evi) adlı köyün Okulu'na gitti. Bütün lise öğrencilerine ve öğretmenlerine hediyeler verdi, bilgisayarlar ve idari malzemeler sağladı. Bu anılar hayat boyu hatırlanacak ve bu cesur, mütevazı ve iyi adam bizim tarih sayfalarında yerini alacak. Allah Dr. Cengiz'e rahmet eylesin ve onu cennetine yerleştirisin. Âmin.

* Yemen'deki Beyt el-Türki köyünden Türkiye'ye eğitim için gelen ve Cengiz Çakaloğlu'nun hayatına dokunduğu kişilerden birisi.

CENGİZ ABİ

Eren YÜRÜDÜR*

1993 yılı Kasım'da, Atatürk Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi'nde (O zamanlar Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi henüz kurulmamıştı. Erzincan'daki tüm yükseköğretim birimleri Atatürk Üniversitesi'ne bağlıydı), araştırma görevlisi olarak göreve başladım. Fakülte yeni kurulmuştu ya da eğitim yüksekokulundan fakülteye yeni evrilmişti. Kadrolu bir öğretim üyesi vardı. Kalan tüm öğretim personeli, öğretim görevlisiydi. Bizler ilk araştırma görevlileriydik.

Bizi (3 tarihçi ve 1 coğrafyacı) dört masanın konulduğu bir odaya yerleştirdiler. Ahmet TOKSOY benden önce başlamıştı. Benden kısa süre sonra Erol KAYA başladı. Ben dördüncü kişiyi merak ediyordum. Cengiz ÇAKALOĞLU adı ilk o zaman dünyama girdi. İlerleyen zamanda ikimiz oda arkadaşı, sırdaş olduk.

Cengiz abi göreve başladıktan sonra duruşu ve adamlığıyla muazzam bir ışık yaydı etrafına. Dünyaya bakışımız birçok konuda uyuşuyordu. Abi dedim kendisine, gerçek bir ağabey oldu. Demirci Eğitim Fakültesi deneyiminden ötürü akademi konusunda hepimizden bilgili ve öngörülüydü. Yol gösterdi, rehber oldu.

Çakaloğlu'nun muhteşem bir pratik zekâsı vardı. Bu zekâ mükemmel esprilerine kaynaklık ediyordu. Aynı zamanda hiçbir lafın altında kalmayacak bir şekilde hazırcevaplık veriyordu kendisine. Düşünüyorum da onunla birlikte olduğumuz en kasvetli ortamlarda bile bir neşe ve huzur olurdu.

Harika bir masa tenisi oyuncusuydu. Tez yazmaktan bunaldığımız zamanlarda masa tenisi oynamaya kaçardık. Üç beş maçta bir benim de kazandığım oluyordu. Satrançta da çok iyi idi. Yine bunaldığımız zamanlarda sehpa dizili duran satranç takımının başına geçer, gel derdi. Üç beş maçta bir benim kazandığım da olurdu. Yani yaptığı her işi iyi yapardı.

Oda arkadaşlığımız esnasında tez çalışmalarına aşına oldum. Önce Yüksek Lisans Tezi Rus Binbaşı *P.Averyanof*, sonra Doktora Tezi *Müşir Mehmed Zeki Paşa...* O kadar kaptırırdı ki kendini sürekli anlatırdı. Belgeleri okudukça anlatırdı. Bilim adamı olarak titizliğine, detaycılığına

* Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi, eren.yurudur@gop.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-0847-3529.

ER KİŞİ NİYETİNE

Erol KAYA*

30 Ocak 2024 tarihinde Manisa Hatuniye Camisinde cenaze namazına başlayan imamın “Er kişi niyetine” sözü beni 1993 yılının Kasım-Aralık aylarına götürdü. Kasım 1993 tarihinde Atatürk Üniversitesi’ne bağlı Erzincan Eğitim Fakültesi’nde fakültenin ilk asistanları olarak Tarihten Cengiz Çakaloğlu, Coğrafyadan Eren Yürüdür ve Eğitim Bilimlerinden Mehmet Karataş ile birlikte asistan olarak göreve başlamıştım. N. Fahri Taş hocanın bölüm başkanlığını yaptığı bölümde başlayan ve arkadaşlıktan kadim dostluğa geçen birlikteliğimiz bizim için sonsuza kadar devam edecekti. Musalla taşındaki ayrılık sadece bir mola idi. Yerin üzerinde olmasa da yerin altında birlikte olacağımız günlerin de geleceği inancımızın temeli.

1993 yılının Erzincan’ı, bir yıl önce olan ve binin üzerinde insanın kaybına ve büyük acılara sebep olan 1992 depreminin tüm izlerini üzerinde taşıyordu. Yıkılan binaların enkazları dahi şehirde duruyordu. Çok katlı işyerlerinin yerine prefabrik dükkânlar kurulmuştu ve bu dükkânlar koca şehrin yükünü taşımaya çalışıyordu. Lokantadan beyaz eşyaya, sağlıktan eğitime kadar her alanda büyük eksiklikler vardı. Ama devlet şehrin problemlerini çözmek için var gücüyle çalışıyordu. Devletin şehirdeki mülki amiri ise, gelecekte “Efsane Vali” olarak anılacak olan rahmetli Recep Yazıcıoğlu idi.

Tüm bu imkânsızlıklara karşın küçük ama gelecek vaat eden akademik kadro arasında oldukça samimi bir ortam oluşmuştu. Birlikte gidilen gezmeler, dini bayramlarda tüm günü kaplayan karşılıklı ziyaretler, akşam yemekleri ile bu samimiyet gittikçe yoğunlaşmaya başlamıştı. Deprem sonrası Erzincan’da inşa edilen ve yaklaşık bin daireden oluşan kamu lojmanlarının doksan kadarı üniversite personeline verilmişti. Böylece tüm bu kadro hem görevde hem de görev dışında bir arada olmaya başlamıştık. Cengiz Çakaloğlu, tüm bu kadro tarafından istisnasız sevilen biri haline gelmişti.

Cengiz kardeşimin hayatı hep zorluklarla geçmişti. Küçük yaşta babasını kaybettikten sonra çalışmak zorunda kalmıştı. Üniversiteyi benim gibi Erzurum’da okumuştü. Ama o günlerden bahsetmeyi sevmez,

* Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, ekaya@erzincan.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-7874-7321.

**YEMEN YOLLARINDA KAYBOLAN METODOLOJİ DERSİ:
"BİR MERAM"**

Ferhat BERBER*

*Âvâzeyi bu âleme Davud gibi sal,
Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş.*

"Mihrali Bey'le ilgili aşağıda anlatılacak olan kısımlar, bu çalışmanın en zor kısmını teşkil etmiştir. Son olarak İskenderun'dan vapura bindirilen Mihrali Bey Yemen'e indirilmeli, görev yerleri bulunmalı, neler yaptığı öğrenilmeli, kısacası izi sürülerek Yemen'deki hayatı ortaya konulmalıydı.

Başlangıçta, İskenderun'dan çıkış tarihini yaklaşık olarak bildiğimiz için, birkaç aylık bir süreyi incelediğimiz takdirde kısa süre zarfında bunları halledeceğimizi ve dolayısıyla da işimizin kolay olacağını tahmin etmekteydik. Fakat, hiç de öyle olmadı."

Hani kitabın ortasından konuşmak diye bir tabir vardır ya, lafı dolandırmadan konuya girenlerin yaptığı; işte burada merhum Çakaloğlu Hoca bu tabiri, mecazsız, doğrudan sözlük anlamında tatbik etmiştir. *Yemen'den Dönemeyen Bir Karapapak: 40. Hamidiye Süvari Alayı Komutanı Mihrali Bey*, Kitabevi, İstanbul 2011, künyeli eserinin 155.-169. sayfaları arasında, yukarıdaki ifadelerle girdiği "Bir Meram" başlıklı bahiste, adeta uzunca bir metodoloji dersi işler. Bir noktada düğümlenen ve konuya dair eldeki malzemenin çözemediği sorunları nasıl aştığını anlatır.

Biraz daha açmak gerekirse, 1905 yılında Yemen'deki isyanları bastırmak üzere giden birliklerden birinin komutanı olan Mihrali Bey hakkında, Çakaloğlu'nun elindeki bütün malzeme onun Yemen'e gidecek gemiye binmesine kadardır. Ancak Yemen'e indiği ve orada neler yaptığı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Oysa sözlü kaynaklardan Mihrali'nin Yemen'de öldüğü bilgisini edinmiştir. Bunun doğru olmadığı, hatta belki Mihrali'nin gemide bile ölmüş olabileceği ihtimalini de düşünmüş, lakin vazgeçmemiştir. Bilakis problemi çözümlenemeyen yollarını aramıştır. Çünkü

* Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Manisa- Türkiye, ferhat_berber@yahoo.com, ORCID No: 0000-0002-9012-4087.

BİR SIRRIN YILLAR SONRASI İFŞÂSI

Necati Fahri TAŞ*

Bir dostun ebediyete intikali sebebiyle kalem oynatmanın ne kadar zor olduğunu ifade etmek bir tarafa, alfabe ile ilk tanıştığımız günlerdeki meşakkati bile gölgede bıraktığı duygusunun hezeyanını yaşamak ise ondan daha vahimmiş. Alfabenin harfleri bir türlü bir araya gelmiyor, heceler oluşmuyor, cümleler ise yarım yamalak veya yok hükmünde. Harfler, inadına eğri büğrü, atomun artı eksi kutupları gibi birbirini itmekte. Bu aksilikler yalnız harflerde değil, kalem de gıcırdamakta, kırılmakta, saniye geçmeden ucunu bıçakla açma mecburiyetinde kalmanın verdiği sıkıntı ise işin başka çilesi.

Demir, çekiç darbelerine maruz kalmadan şekillenemeyeceği, ateşin harareti hissedilmeden yemeğin pişmeyeceğini de herkes bilir. Bu duygular ile Cengiz Hoca ile ilk tanışma gününde yaşanan ibret alınacak gelişmeyi ancak yıllar sonra itiraf küpünden çıkarıp dile getirerek kendisine rahmet, mağfiret, dostlarına sabır dilemenin ötesinde yapacak bir şey kalmamakta.

Kırk yedi yıllık meslek hayatımızın bir bölümünü birlikte yaşadığımız Cengiz Hoca, zor şartlarda hayatını sürdürmeğe çalışmış, küçük işlerde çalışarak tahsilini yürütmüş, yaşantısı onu sırât-ı müstakîmden uzaklaştıramamış, vatan ve milletine faydalı olmanın azmi ile akademik hayata başlayarak hizmette bulunmuştur. Bir dönem görev yaptığı Buca Eğitim Fakültesi'ne bağlı Demirci Eğitim Yüksekokulu'nda ideolojik hegemonya kurma kumpaslarından nasiplenmiş, Hocaya sudan sebepler üretilerek üst üste cezalar verilip okuldan atılmıştır. İşsiz kalan hoca, eşinin öğretmen maaşı ile hayatını sürdürmeye çalışmıştır.

Ağrı Eğitim Yüksekokulu tarih dersleri için Öğretim Görevlisi ilanı verince, işsiz kalmış olan Cengiz Hoca bu kadroya müracaat etmiş. Sınav Erzurum'da yapılacak. Sınav komisyonunda Yrd. Doç. Dr. Mahmut Pehlivan, Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali Akbulut, Yrd. Doç. Dr. N. Fahri Taş bulunmakta. Adaylara sorular sorulmuş, sınav kâğıtları okunmuş, en iyi cevapları Cengiz Çakaloğlu vermiştir. Ancak, Ağrı Eğitim Yüksekokulu Müdürü bir başka adayın alınmasında ısrarcı olmuştur. Alışık olmadığımız bu ısrar karşısında apışıp kalan ben, teklife ne kadar karşı çıkmış olsam da Profesör olan Ağrı Eğitim Yüksekokulu Müdürü, Erzincan ve Ağrı Eğitim Yüksekokulu'nun bağlı

* Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, nfatas@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-0644-5436.

TÜRKÜLERDE GİZLENEN TARİH*

Zafer ATAR**

Öncelikle hepiniz hoş geldiniz, hayırlı akşamlar. Yeni bir döneme başlıyoruz. Yeni dönemin ilk konuşmacısı benim. Bu yüzden Zafer'e teşekkür ediyorum. Zafer böyle bir teklifle gelince kıramadım. Bugün benim derslerimin en yoğun olduğu gündü, üstelik Fenerbahçe'nin de maçı vardı ama böyle bir talep gelince, diğer faktörleri tamamen devre dışı bıraktık ve buraya yöneldik. Bilindiği üzere alanımız tarih, bu zamana kadar çeşitli vesilelerle farklı konularda konuşmalarım oldu. Ama bu sefer daha farklı bir konuyla karşınıza çıkmak istedim. Bir yerde, bir deneme aslında. Umarım işe yarar, hoşunuza gider. Umarım her şeyden önce ben memnun kalırım kendimden.

Başlangıcı şimdi yapıyorum onu biliyorum da sonunda ne olacak şimdi doğrusu sizler gibi ben de merak ediyorum. Burası bir dostlar meclisi, onun rahatlığı içerisinde zaten böyle bir konu seçtim. Başka bir yerde böyle bir konuda konuşmaya doğrusu cesaret edebilir miyim onu bilmiyorum. Zafer ile bugün konuşurken, "Hocam, saz da olur mu?" dedim. Olur demişti ama herhalde ayarlanamadı. Saz olsaydı belki yükümüzün bir kısmını saza atabilirdim. Ama saz olmayınca bütün yük bize kaldı ve ben yine de yükün bir kısmını sağa sola atmaktan yanayım. Ne kadar atabilirim bilmiyorum. Hiç sağa sola bakmayın Emin Bey, bazı yerlerde desteğinize ihtiyacım olacak.

Şimdi bildiğiniz gibi arkadaşlar bizim branş olarak tarihi olayları araştırırken kullandığımız çeşitli kaynaklar var, tarihin kendine özgü kaynakları bunlar. Kroniklerden, vesikalardan, defterlerden, süreli yayınlardan yararlanırsınız. Resmi yayınlardan, düsturlardan, gazetelerden, hatıralardan, araştırma eserlerden, birçok farklı kaynaktan çalışmalarımızı tamamlamaya çalışırız. Zevkli bir iştir, zor bir iştir, kendine göre bir yöntemi vardır. Muzaffer Hoca yıllardan beri araştırma yöntemleri, tarih metodolojisi dersine giriyor. Bunun yöntemi nasıl olur, öğrencilerimize anlatmaya çalışıyor.

* "Türkülerde Gizlenen Tarih" başlığını taşıyan bu metin, merhum hocamız Doç. Dr. Cengiz Çakaloğlu'nun 13 Ekim 2022 tarihinde Manisa Türk Ocağı'nda yaptığı konuşma metninin yazıya geçirilmiş halidir. Programın video kaydı için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=UHGsy-oagqU>.

** Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, atarzafer@hotmail.com, ORCID No: 0000-0001-7559-7305

ÇOK GÜZEL ADAM

Emin KIRKIL*

Cengiz Çakaloğlu ile tanışıklığımız 2002 yılında başladı. O yıl ikimiz de Celal Bayar Üniversitesine atanmıştık. Ben Van'dan o da Erzincan'dan Manisa'ya gelmiştik. Fakültede o zamanlar herkes birer ikişer takılır, odasına geçen kapısını kapatıp içeride otururdu. Geldiğim yerde öyle değildi. Kapıların çoğu ardına kadar açık idi. Odalarda gruplar halinde muhabbetler olurdu. Cengiz'le odalarımız ayrı koridorlarda idi. Koridordan geçerken benim oda kapısının dışında sadece onun kapısının açık olduğu dikkatimi çekerdi. Benim odam sekreter odasından dönüştürülmüş küçük bir oda idi. Ekim veya Kasım ayı idi sanırım, Cengiz benim odama gelerek; "Kardeş dikkatimi çekti sadece senin ve benim kapılar açık.... Öyle kapıyı kapatıp oturamıyorum ben. Kabul edersen ben de masamı senin odaya getireyim beraber oturalım" dedi. "Olur..." dedim. Masaları karşılıklı yerleştirip o küçücük odayı yıllarca beraber kullandık. O günden sonra da her yerde adımız birlikte anılır oldu.

Şakayı, latifeyi seven esprili bir adamdı. Günlük hayatta bile söz dizilerini, kafiyeleeri kolaylıkla kullanıp espriler yapardı. "Yengem, yengem...." espiye başlayacağı zaman onun söz başı idi. Kolay diyalog kuran, insanlarla çabucak samimi olabilen birisi idi. İlişkilerde hep merkezde olurdu esprileri ile.... Olanın, denilenin peşine düşmezdi. Celal Bayar Üniversitesinde onun için ilk açılan kadroya başka biri başvurmuş o nedenle de onun için, sonradan bir kez daha kadro açılmıştı. O ilk kadroya atanan arkadaş Cengiz'le tanıştıktan sonra "sizin için açılan ilk kadroya ben atandım. Hem ben sizin bilgilerinize baktım Yabancı Dil puanınız da bayağı düşüktü..." demesine rağmen Cengiz bu sözleri kale almadığı gibi o arkadaşla ilişkilerinde de hiçbir olumsuzluk sergilemedi.

Oda arkadaşlığımız 17-18 yıl kadar sürdü. Eşlerimiz aynı okulda görev yaptı. Fakülte dışındaki zamanlarımızı çoğunlukla birlikte geçirirdik. Ben onun Erzurum ve Erzincan'daki arkadaşları ile o da benim Elazığ ve Van'daki arkadaşlarımla tanışıp yeni çevreler edinmiştik. Kongre ve sempozyumlara, arşive yıllarca birlikte gittik. Bizi tanıyanlar ikimizi birden anar olmuştı. İyi bir ikili olmuştuk. Çevremiz

* Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

MAGUSA LİMANI

Gamze GÜNEŞ*

Sene 2019, Manisa Celal Bayar üniversitesinde Tarih Bölümünü kazandım ve üniversite okumanın heyecanı içerisindeydim. Tarih hayatımın içinde, aslında her geçip giden günün tarih olduğunun bilincindeyim ve hayatımızın her alanında bizimle. Unutmamak, unutturmamak, değerini ortaya çıkarmak ise bizlerin elinde. Kimisi bunu araştırma yaparak sağlar, kimisi edebiyat, kimisi türkü vb. Cengiz Hoca türküyü seçmişti sanırım. Eskinin güzelliği ve naifliğini türkü aracılığıyla yansıtmıştı, en azından benim yüreğime o şekilde dokunmuştu. Yemenler ve Magosalar; sadece bir melodi değildi onun için, memleketin dile gelmiş haliydi, eskileri mırıldanırken unutmamamız gereken değerleri hatırlatırdı.

Birinci sınıfız, Türk Tarihi dersindeyiz Emin Kırkıl hocamız, seneye dersimizde türkü okunacağını ve bizim de puan alacağımızı söyledi. İnanır mısınız bir sene boyunca türkü çalıştım, hangisini okuyacaktım? Nasıl okuyacaktım? Sesim de o kadar güzel değildi ne yapacaktım?

En sonunda karar verdim. Magusa Limanı olacaktı. Evdekiler, gel Magosa git Magosa dinlemekten bir hal oldular. Tabi araya pandemi girdiği için nasip olmadı okuyamadık. Çoğu kişi için pek önemli değildi ama kendimce hevesim ve bir senelik gayretim suya düşmüştü. Seneler sonra Manisa Türk Ocağı'nda, türkülerle buluşturdu bizi Cengiz Hoca. Hocamızın konferansı olunca biz de hemen gittik. Cengiz Hoca anlatıyor, sonra başlıyor türkü söylemeye. Bir hikâye, bir türkü. Ama o kadar içten o kadar hisli. Tabi eşi Kübra Ay Çakaloğlu hanıma ithafen söylediği türkü, hepimizin gözleri önüne seriyor yıllardır süregelen sevgilerini. Yemen'in ayrı bir yeri var diyor hocamız, ona ayrı bir içleniyor. Sonra bizi de davet ediyor türkü söylemeye ve başlıyoruz Magusa Limanı'na.

Magusa Limanı

Magusa Limanı limandır, liman

Beni öldürende yoktur din iman

Uyan Ali'm uyan, uyanmaz oldun

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, gamzezn110@outlook.com, ORCID No: 0009-0003-4775-7393.

ONBEŞ TEMMUZ

Cengiz ÇAKALOĞLU

Bayrağımızı sadece ülkelere değil, kıtalara asarız.
Kırk çeriyle korkmadan Çin Sarayını basarız.

Karşımıza gelene önce selamünaleyküm deriz.
Sadece toprak değil, gönülleri de fethederiz.

Zulme dayanamayız, burnumuzdan soluruz.
Aynı anda hem alp, hem de eren oluruz.

Hissetmeyiz, rüzgârı, karı, yağmuru, doluyu
Şehit kanıyla sulayıp, vatan yaptık Anadolu'yu.

Kızılalma ülküsünü sonuna dek sürdürürüz.
Gemileri denizde değil, karada da yüzdürürüz.

Taptuk Emre Dergâhında pişer, insan-ı kâmil oluruz.
Kafkas dağlarında Şeyh oluruz, Şamil oluruz.

Başlılara baş eğdirir, dizlilere diz çöktürürüz.
Plevne'de bir avuç yiğitle düşmana kök söktürürüz.

Kimse plân yapmasın, her oyunu bozarız.
Aziziye'de Nene Hatun gibi yeni bir destan yazarız.

Gerekirse Yemen çöllerinde kandil gibi yanarız.
Gerekirse Sarıkamış'ta eksi kırk derecede donarız.

Lokmamızı böler garibin ekmeği, aşu, tuzu oluruz.
Kurban beklemeyiz, vatan için birer kınalı kuzu oluruz.

Geçirtmeyiz Çanakkale'yi, ölümüne saldırırız.
Seyit Onbaşı gibi devleşir, iki yüz yetmiş beş kiloyu kaldırırız.

YEMEN'DE HİMYERİ HÂKİMİYETİNİN SONU VE YAHUDİ KRAL YUSUF ZUNÜVAS

Ali GENÇ*

Giriş

Himyeriler, M.Ö. II. yüzyılda Yemen'de kurulmuş ve varlıklarını yaklaşık olarak 650 yıl boyunca devam ettirmişlerdir¹. Adını kurucusu Himyer'den alan devlet, Yemen bölgesinde daha önce kurulmuş olan Sebelilerin bir devamı niteliğindedir. Sebelilere göre askeri vasfı daha yüksek bir devlet olmakla birlikte Himyeriler de selefleri gibi ticari yönü belirgin bir devlet görüntüsü arz etmiştir². İslam öncesi dönemde Arabistan'ın güneyinde vücut bulmuş en güçlü siyasi teşekküllerden biri olan Himyeriler, Uzakdoğu ile Roma ve Bizans arasındaki uluslararası ticaret yollarının kesiştiği noktada kurulmuştur³. Nitekim bu durum antik dönem kaynaklarına da yansımış olup Pliny, *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi) adlı eserinde Himyerilerden bölgenin en güçlü kabilelerinden biri olarak söz etmektedir⁴. Ayrıca M.S. I. yüzyılda Grekçe olarak kaleme alınmış anonim bir seyahat rehberinde (periplus) de Sebe kralının ve Himyerilerin bölgedeki ticarete belirgin bir rolü olduğu aktarılmakta, imparatorların bölgeye gönderdiği elçilerden ve hediyelerden bahsedilmektedir⁵. Uluslararası ticaretteki stratejik konumu, Himyerilerin hâkim olduğu toprakları dönemin büyük devletlerinin hedefi haline getirmiş ve bölgenin farklı kültürlerin etki alanına girmesine zemin hazırlamıştır. Yemen'de kurulmuş olmakla birlikte bir dönem sınırları Arap yarımadasını aşan Himyerilerden günümüze ulaşan yazılı ve arkeolojik kaynaklar, bu devleti İslam öncesi Arap tarihinin aydınlatılması noktasında da mühim bir konuma yükseltmektedir.

Güney Arabistan, Arap yarımadasının diğer bölgelerinde olduğu gibi putperest inanın hâkim olduğu bir bölgeydi. Bununla birlikte Hristiyanlık ve Yahudilik de bölgede yayılma imkânı bulmuştu. Hristiyanlık Roma imparatoru I. Konstantinos (337-361) döneminde bölgede yayılmış ve özellikle Yemen'in Necran bölgesinde kendisine taraftar bulmuştur. Yahudilik ise muhtemelen Hicaz bölgesi üzerinden Yemen çevresine ulaşmış ve Hristiyanlık ile mukayese edildiğinde daha

*Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Tarih Bölümü, ali.genc@cbu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-1784-3771

¹Halil Ortakçı, "Himyeriler (M.Ö. 115- M.S. 525)", *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2., s.93.

²Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, Ankara Okulu Yay, Ankara 2006, s.180-184.

³Hüseynin Algül, "Himyeriler", *DİA*, C.18, TDV, İstanbul 1998, s.461

⁴Pliny, *Natural History*, (Ed./Tr. H. Rackham), Loeb, Cambridge 1942, 6. 161-162.

⁵*Periplus Maris Erythraei*, (Ed./Tr Lionel Casson), New Jersey 1989, 23-24.

hikâyesinin eklendiğidir⁵⁷.

Sonuç

Himyeri devletinin son kralı olan Zunüvas'ın ismi, dini seçimi ve politik faaliyetleri sebebiyle dönem kaynaklarında sıkça zikredilmiştir. Ancak Necran'daki faaliyetleri, dönemin Hristiyan kaynaklarında kendisine karşı olumsuz bir bakış açısının gelişmesine sebep olmuştur. Bizans kronikleri ve hagiografik kaynakların kaleme alındığı sosyo-kültürel çevre düşünüldüğünde, bu bakış açısı gayet anlaşılabilir. Ancak onun Habeş kralı ile girdiği mücadele, dönem kaynaklarının dini bakış açısı ile tam anlamıyla açıklanamaz. Bu mücadeleyi, dini unsurların da argüman olarak kullanıldığı ticari ve siyasi bir savaş olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Zunüvas, "Ashabü'l-Uhdud" kıssası dolayısıyla İslam kaynaklarında da adı sıkça zikredilen hükümdarlardan biridir. Ancak İslam tarihçileri, -muhtemelen kendileri gibi semavi bir dine mensup olmasından dolayı- Hristiyanlardan biraz daha farklı bir Zunüvas portresi çizmektedir. İktidarı eşcinsel bir hükümdardan alması ve savaş hikayesindeki intihar rivayeti, İslam kaynaklarının ona olan bakış açısının yönünü göstermesi açısından önem taşımaktadır. Ölümüyle Yemen tarihinde yeni bir sayfa açılmış ve Zunüvas da İslam öncesi Arap tarihinin en meşhur hükümdarlarından biri olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Kaynakça

- Aisha Abuljdayl, "The Death of King Dhu Nuwas (ca 517-525 CE) in the Himyarite Inscriptions, Syriac, Greek and Arabic Sources: His Military and Religious Policy, Ed. V. Christides, *Interrelations Between the Peoples of the Near East and Byzantium in Pre-Islamic Times*, Cordoba Near Eastern Research Unit, Cordoba 2015, s.11-23.
- AL-ASALİ, Khalid Salih, South Arabia In The 5th and 6th Centuries C.E. With References To Relations in Central Arabia, *PhD Thesis*, University of St. Andrews, St. Andrews 1968.
- ALGÜL, Hüseyin. "Himyeriler", *DİA*, C.18, TDV, İstanbul 1998, s.62-63.
- Ali Bey'in Osmanlı Türkçesi (1662-1666) Çevirisine Göre Ekümenik Kutsal Kitap*, (Ter&Ed. Kadir Akın-Hakkı Bayraktar), Haktan Yayıncılık, İstanbul 2007.
- CHRİSTİAN J. Robin, "Himyar, Aksüm, and Arabia Deserta in Late Antiquity. The Epigraphic Evidence", *Arabs and Empires Before Islam*, Ed. Greg Fisher, Oxford University Press, Oxford 2015, s.121-171.
- CHRİSTİDES, Vassilios, "The Himyarite-Ethiopian War And The Ethiopian Occupation Of South Arabia In The Acts Of Gregentius (Ca. 530

⁵⁷ Abuljdayl, "The Death of King Dhu Nuwas", s.19-20.

- A.D.)”, *Annales d’Ethiopie*, 9, (1972), s.115-146.
- COOK, David, “The Ashab Al-Ukhdud: History and Hadith in a Martyrological Sequence”, *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 34, (2008), s.125-148.
- EROĞLU, Muhammed, “Ashabü’l-Uhdud”, *DİA*, C.3, TDV, İstanbul 1991, s.471.
- GÜNALTAY, Şemsettin. *İslam Öncesi Arap Tarihi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2006.
- HOURANİ, George F., *Arab Seafaring In The Indian Ocean In Ancient And Early Medieval Times*, Princeton University Press, New Jersey 1995.
- HOWARD-Johnston, J., “The Two Great Powers in Late Antiquity: A Comparison”, *The Byzantine and Early Islamic Near East. 3: States, Resources and Armies*, (Ed. A. Cameron), Princeton 1995, s.157-226.
- Ibn Hisham, *The Prophetic Biography*, (Trans. Muhammad Mahdi Al-Sharif), Dar-Al Kotob Al-İlmiyyah, Beirut 2013.
- İbnü’l-Esir, *İslam Tarihi, El-Kamil Fi’t-Tarih Tercümesi*, C.I, (Çev. Ahmet Ağırakça vd.), Gümüş Basımevi, İstanbul 1985.
- John Malalas, *Chronicle of John Malalas: A Translation*. (Trans. E. Jeffreys, M. Jeffreys and R. Scott), Association for Byzantine Studies, Melbourne 1986.
- KJÆR, Sigrid Krogh, *Monotheism, Kingship, and Religious Transformation in Late Antique Yemen: The Rise and Fall of Joseph Dhu Nuwas*, *Doctoral Dissertation*, The University of Texas, Austin 2019.
- Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Haz. Hayrettin Karaman vd), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2020.
- Life and Works of Saint Gregentios Archbishop of Taphar*, (Ed. and Trans. Albrecht Berger), Walter de Gruyter, Berlin-NewYork 2006.
- MARCUS, Harold G., *A History of Ethiopia*, University of California Press, California 2002.
- MİTCHELL, Stephen, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641*, (Çev. Turhan Kaçar), TTK, Ankara 2016.
- MONFERRER-Sala, J. P., *Redefining History on Pre-Islamic Accounts*, Gorgias Press, New Jersey 2010.
- MUNRO-Hay, S.C., *Aksum: An African Civilisation of Late Antiquity*, Edinburgh University Press, Edinburgh 1991.
- ORTAKÇI, Halil, “Himyeriler (M.Ö. 115- M.S. 525)”, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2, s.93-124.
- Periplus maris Erythraei*, (Ed./Tr Lionel Casson), New Jersey 1989.
- Pliny, *Natural History*, (Ed./Tr. H. Rackham), Loeb, Cambridge 1942.
- POWER, Timothy, *The Red Sea From Byzantium To The Caliphate AD 500-1000*, The American University in Cairo Press, Cairo-New York 2012.
- Procopius, *The History of the Wars*, (Trans. H.B. Dewing), New York 1914.
- RUBİN, Zeev, “Islamic Traditions on the Sasanian Conquest of the

- Himyarite Realm”, *Der İslam*, 84/2, (2008), s. 185-199.
- SABUNCU, Ömer, “Suheyb er-Rûmî -Hayatı, Kişiliği ve Faaliyetleri”, *İstem*, 4/7, (2006), 159-173.
- SHAHİD, İrfan, “Byzantium in South Arabia”, *Dumbarton Oaks Papers*, 33, (1979), s.27-94.
- SHAHİD, İrfan, *The Martyrs of Najran: New Documents*, Brussels 1971.
- SMİTH, S. “Events in Arabia in the Sixth Century ad.” *BSOAS*, 1954, 16, s.425-468.
- The Book of the Himyarites*, (Ed. and Trans. Axel Moberg), Oxford University Press, London- Paris- Leipzig 1924.
- The Chronicle of Theophanes Confessor*, (Trans. C. Mango and R. Scott), Clarendon Press, Oxford 1997.
- The Chronicle of Zuqnin, Parts III and IV: ad 488- 775*, (Ed. and Trans. A. Harrak), Toronto 1999.
- The History of al-Tabari, Vol. V, The Sasanids, the Byzantines, the Lakhmids, and Yemen. (Trans. C. E. Bosworth), State University of New York Press, New York 1999.
- The Life of Muhammad A Translation of İshaq’s Sirat Rasul Allah*, (Trans&Notes A. Guillaume), Oxford University Press, Oxford 1998.
- YAZICI, Elif, “Ashâbü’l-Uhdûd Kıssasının Tahlili”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1), (2022), s.254-273.
- YILMAZ, Halil İbrahim, “İslam’ın Erken Döneminde Şam Bölgesindeki Askerî-İdarî Bölgelerin (Cünd/Ecnâd) Oluşumu ve Bizans (Doğu Roma) Toprak Sisteminin Etkisi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 45, (2021), s.69-102.

MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN FETHİNDEN SONRA MISIR'IN VERGİLENDİRİLMESİ*

Nadir ÖZKUYUMCU**

Giriş

Mısır'ın Halife Hz. Ömer zamanında Amr b. el-Âs komutanlığında Müslümanlar tarafından fethedilmesi sonrasında özellikle gayrimüslimlerden alınacak vergilerin toplanmasında uygulanan esaslar bu makalenin amacını oluşturmaktadır. Bu konu kaynaklarda yer alan bazı rivayetler çerçevesinde ele alınacaktır.

Amr b. el-Âs, başta cizye ve harac olmak üzere Mısır'da topladığı vergilerini hemen Halife Hz. Ömer'e göndermez, Müslümanlar ve Mısır'ın imarı için gerekli olan miktarı ayırır, sonra kalanı Medine'ye yollardı. Amr, alıkoyduğu miktar ile yıkılan köprüleri, bozulan yolları tamir ettirir, gerekirse yeni köprüler yaptırır, sulama kanallarını temizlettirir ve kanal ağızlarındaki su bentlerinin onarımını yaptırırdı.¹

Amr'ın bu uygulamaları, Mısır'dan Medine'ye beklenildiği oranda vergi gitmemesine sebep olmuştur. Ayrıca, Amr'ın Mısır vergilerini zimmetine geçirdiği ve şahsi çıkarları için kullandığı iddialarının ortaya atılması, bu cümleden olarak onun daha önce sahip olmadığı bir servete sahip olduğu, mal, köle, kap-kacak ve hayvanlar edindiği iddiaları şüyu bulmuştur². Bu iddialar Halife Hz. Ömer'e kadar ulaşmış ve neticede Halife ile Amr arasında bazı tartışmalar meydana gelmiştir. Nihayet Ömer b. el-Hattâb'ın her iki konuda Amr'ı teftiş ettirmesine kadar gitmiştir.

Kaynaklarımız Halife Hz. Ömer'in, Mısır'ın imarı için yanında alıkoyduğu vergiler konusunda, Amr hakkında bir tahkikat yaptırdığını rivayet etmektedirler. Bu rivayetlere göre, Ömer b. el-Hattâb, Amr b. el-Âs'a bir mektup yazarak, İslam öncesi dönemde Mısır'ın imar durumu için

* Bu makale "Fethinden Emevilerin Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Manisa Celal Bayar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, nadir.ozkuyumcu@cbu.edu.tr, ORCID No:0000-0001-9534-978X.

¹ İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve Ahbâruhâ* (nşr: C. C. Torrey), Leiden 1922, 151; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Kahire 1395/1975, XIX. 322; Makrizî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr fî Zikri'l-Hitâtı ve'l-Âsâr*, Bulak 1270, 76, 93; Suyutî, *Husnü'l-Muhâdara fî Tarihi Mısır ve'l-Kâhira*, Mısır 1967, I, 145; Süleyman Muhammed et-Tamâvî. *Ömer b. Hattâb ve Usûlü's-Siyâse ve'l- İdâretü'l-Hadîse*, Âbidin 1969. 318-319.

² Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân* (thk. Muhammed Rıdvân), Mısır 1350/1932, 220-221 (Selahaddin el- Müneccid neşrinden Türkçe'ye çev. Mustafa Fayda, Ankara 1987, 314-315).

anlaşmalarını tek taraflı olarak artırmak istemeleri de kaynaklarda uygulama örnekleri verilmeksizin ifade edilmektedir. Ancak bu artırma girişimlerinin de bölgenin anveten mi yoksa sulhen mi fethedildiği konusundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Vergi uygulamasına muhatap olan mükelleflerin Mısır Valiliğinde bulunan defterlere kaydedildiği ve vergisini ödeyen her mükellefe verginin alındığına dair bir belgenin tanzim edilerek verildiği de bu konunun Müslümanlar tarafından önemsendiğinin ve ciddiye alındığının bir göstergesi olsa gerektir.

Mısır'da cizye ve harac vergileri dışında genel anlamda "Ticaret Malları Vergisi" olarak değerlendirilebilecek Meks, Tavahîn ve Fudûl vergilerinin alındığı da görülmektedir. Sonuç olarak Mısır'da Müslümanlar tarafından oluşturulan vergilendirme sisteminin, bazı istisnalarına rağmen, adaletli olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Abbott, Nabia, *The Kurrah Papyri From Aphrodito in the Oriental Institute*, Chicago 1938.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-V, İstanbul 1413/1992.

Becker, C. H., "Mısır", *İA (MEB)*, VIII, 227.

Becker, C. H., "Neue Arabische Papyri des Aphroditofundes", *Der İslâm*, Strassborg 1911, II. 245-268.

Bekri, *Mu'cem Me'sta'cem* (thk. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut 1938 (III. Baskı).

Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân* (thk. Muhammed Rıdvân), Mısır 1350/1932 (Selahaddin el- Münecid neşrinden Türkçe'ye çev. Mustafa Fayda, Ankara 1987.)

Bell, H. I., "Translations of the Greek Aphrodito Papyri in the British Museum", *Der İslâm*, Strassburg 1911. II, 273 (1339 nolu papirüs).

Bilge, Mustafa L., "Berka", *TDV İA*, İstanbul 1992, C: 5, ss. 504-505.

Butler, Alfred C., *Fethu'l-Arab li-Mısır* (ta'rib: Muhammed Ferid Ebû'l-Hadîd), Kahire 1351/1933.

Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl* (thk. Muhammed Halil Herrâs), Kahire 1401/1981 (III. Baskı).

Eminoğlu, Ahmed, *V. Râşid Halife Ömer b. Abdülaziz*, İstanbul 1984.

Erkal, Mehmet, *İslâm Vergi Hukuku, Hulefâ-i Raşidîn ve Emeviler Devri*, Erzurum 1981 (Basılmış doktora tezi).

Fayda, Mustafa, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr-I", *AÜİF Dergisi*, Ankara 1981, XXV, ss. 169-178.

Fayda, Mustafa, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler*, İstanbul 1989.

Halil, İmadüddin, *Ömer b. Abdilaziz Dönemi ve İslâm İnkılâbı* (Türkçesi. Ubeydullah Dalar), İstanbul 1984.

İbn A'sem el-Kûfi, *Kitâbu'l-Fütûh*, Beyrut 1406/1986.

- İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır ve Ahbâruhâ* (nşr: C. C. Torrey), Leiden 1922.
- İbn Havkal, *Kitâbu Sûreti'l-Arz* (nşr. H. Kramers), Leiden 1938 (II. Baskı).
- İbn Hurdazbih, *Kitâbu'l-Mesâlik ve'l-Memâlik* (Ed. M. J. De Goeje), Leiden 1967.
- İbn İyâs, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâi'i'd-Duhûr*, Kahire 1400/1982 (II Baskı).
- İbn Kayyim, *Ahkâmu Ehli'z-Zimme* (thk. Subhi es-Salih), Beyrut 1401/1981(II. Baskı).
- İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (thk. İhsan Abbas), Beyrut 1968.
- İbn Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, Kahire 1383/1963
- İbnü'l-Cevzî, *Menâkibu Emîru'l- Mü'mimîn Ömer b. Hattâb* (thk.: Zeyneb İbrahim Kârût), Beyrut 1407/1987.
- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Beyrut 1965 (terc. *İslâm Tarihi, el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*, İstanbul 1986)
- İbnü'l-Izârî, *Kitâbu'l-Beyâni'l-Muğrib fî Ahbâri Endelüs ve'l-Mağrib* (thk. G. S. Colin-I. Lewi Provençal), Leiden 1948.
- Kallek, Cengiz, "Kıst", *TDV İA*, İstanbul 2022, C: 25, ss. 502-504.
- Kâşif, Seyyide İsmail, *Mısır fî Fecri'l-İslâm*, Kahire 1970 (II. Baskı).
- Kindî, *Kitâbu'l-Vulât ve Kitâbu'l-Kudât* (thk. Rhuvan Guest) Beyrut 1908.
- Kudâme b. Cafer, *Kitâbu'l-Harac ve Sinâ'atu'l-Kitâbe* (thk. Muhammed Hüseyin ez-Zebîdî), Bağdat 1981.
- Kutub, İbrahim Muhammed, *en-Nüzumu'l-Mâliyye fi'l-İslâm*, Mısır 1986 (III. Bsk.).
- Makdisî, *Kitâbu Ahseni't-Tekâsim fî Ma'rifeti'l-Ekâlim* (Ed. M. J. De Goeje), Leiden 1967 (II. Baskı).
- Makrizî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr fî Zikri'l-Hıtatı ve'l-Âsâr*, Bulak 1270.
- Mu'nis, Hüseyin, *Fethu'l-Arab li'l-Mağrib*, (Kahire, 1366/1947.
- Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Kahire 1395/1975.
- Özel, Ahmet, *İslam Hukukunda Milletlerarası Münasebetler ve Ülke Kavramı*, İstanbul 1982.
- Özkuyumcu, Nadir, "Mukavkıs", *TDV İA*, İstanbul 2020, C: 31, ss. 137-138.
- Reyyis, Muhammed Ziyâüddin, *el-Harac ve'n-Nüzumu'l-Mâliyye li'd-Devleti'l-İslâmiyye*, Kahire 1977.
- Sa'd Zağlûl, *Tarihu'l-Mağribi'l-Arabî mine'l-Feth ilâ Bidâyeti Usûri'l-Vustâ (Libya, Tunus, Cezayir, Mağrib)*, İskenderiye 1979.
- Seyyidülehl, Abdülaziz, *el-Halifetü'z- Zâhid Ömer b. Abdilaziz*, Beyrut 1970 (IV. Baskı).
- Sûlî, *Edebü'l-Küttâb* (thk: Muhammed Behçet Eseri), Basım Yeri ve Yılı Yok.
- Suyutî, *Husnü'l-Muhâdara fî Tarihi Mısır ve'l-Kâhira*, Mısır 1967.
- Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk* (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Beyrut (1387/1967) (ayrıca Ed. M. J. De Goeje, Leiden 1879-1881.).

- Tamâvî, Süleyman Muhammed, *Ömer b. Hattâb ve Usûlü's-Siyâse ve'l-İdâretü'l- Hadîse*, Âbidin 1969.
- Tritton, A. S., *Ehlü'z-Zimme fi'l-İslâm*, (Arapçaya tercüme: Hasan Habeşî). Mısır Trz.
- Tuğ, Salih, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, İstanbul 1984.
- Van Vloten Gerlof, *Emevî Devrinde Arab Hakimiyeti, Şia ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar* (Türk. çev. Mehmet S. Hatipoğlu), Ankara 1986.
- Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân* (thk. Ferdinand Wüstenfeld), Leibzig 1866.

XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SURUÇ'TA SU DEĞİRMENLERİ VE SOSYO-EKONOMİK ÖNEMLERİ ÜZERİNE

Alpay BİZBİRLİK*

Giriş

Tarih boyunca birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmış, Musul'u Halep'e bağlayan kadim yol güzergâhında olup, peygamberler şehri olarak da nitelendirilen Şanlıurfa'nın¹ ilçesi Suruç, ilin 45 km güneybatısında yer alan, deniz seviyesinden 537 m yüksekte bulunan bir yerleşim yeridir.² İlçenin kuzeyinde Bozova, doğusunda Akçakale ilçeleri, güneyinde Suriye sınırı, batısında Birecik ilçesi bulunmaktadır. Güvercik, Cudi ve Devreş dağları ile çevrili Suruç Ovası bölgenin önemli tarım merkezidir.³

Suruç, M.Ö 2. Binde Hurri-Mitanni topraklarına dâhil iken, M.Ö. 9. yüzyılda Asur egemenliği altına girmiştir. Daha sonrasında bölgede Persler ve Seleukosların hâkimiyet devri başlamıştır. Bu dönemde Mezopotamya'da birçok askeri koloni ve kent kurulmuş olup, bunlardan biri de Suruç (Antemusia) olmuştur. Helenistik dönemin sonlarında Osrhoene Krallığı'na bağlı bir merkez olan kent, M.S.2. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun Suriye Eyaletine bağlanmıştır.⁴

Kent, Sümerler ve Akadlar tarafından Batnae, Asurlularca Teparip, Urfa Haçlı Kontluğu'nca Sororgia, İslam egemenliği döneminde Maft Suhunh, Türk hâkimiyetinden sonra da Suruç olarak isimlendirilmiştir. Seruğ veya Seruç olarak da isimlendirilen kentin nihai ismi olan Suruç'un kelime olarak saraç sözcüğünün çoğulu olduğu düşünülmektedir.⁵

Suruç'ta İslam egemenliği İyad b. Ganem'in el-Cezire'yi almak için görevlendirilmesinin ardından 639 yılında önce Urfa, akabinde Suruç ve

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fak. Tarih Böl. alpay.bizbirlik@cbu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-7619-4257.

¹ Ahmet Nezihi Turan, "Şanlıurfa", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.38, İstanbul, 2010, s.336-341.

² M. Plessner, "Suruç", *İslam Ansiklopedisi*, C.11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, s.66.

³ Erdal Eser, "Suruç ve Çevresi Tarihçesi", *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri İle Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1999, s.270.

⁴ Eser, *a.g.m.*, s.271; Selahattin E. Güler, "Eskiçağdan Milli Mücadeleye Kadar Urfa'nın Tarihi", *Şanlıurfa Vakıflar Medeniyeti*, T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2021, s.23.

⁵ Mehmet Sürek, *Ortaçağ'da Suruç (11-13.YY)*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman, 2018, s.11-12; Salih Güneş, *Bölgesel Bir Analiz Suruç'un Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2019, s.37; Eser, *a.g.m.*, s.271.

Ulaşımın sürekliliğini sağlamak adına yol ağlarının düzenli olması gereklidir ve bu durum ekonomik açıdan olumlu bir gelişme olup, aynı zamanda dönemin şartları göz önüne alındığında bölgenin şenlenmesine katkı sağlayacak önemli bir faktördür. Bu faktörün nüfusun artmasına katkı sağlamış olması kuvvetli bir ihtimaldir.

1552 yılına ait tahrirde sadece bir adet yarım yıl dönen bir değirmen olduğu, incelenen diğer tüm kayıtlarda değirmenlerin tüm sene boyunca faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak Suruç'ta su kaynaklarının tüm yıl boyunca değirmenleri döndürebilecek kapasiteye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Karyelerdeki değirmenlerin çoğunlukla tek bab olduğu, 1571-1572 ve 1584 yıllarına ait tahrirlerde bab sayısı iki olan iki değirmenin kaydedildiği, bunların da daha önce mezralardakilerden olduğu görülmektedir. 1552 yılında değirmenlerden elde edilen gelirlere göre takip eden yıllarda artış görülmesi şaşırtıcı değildir. Zira bu dönemlerde Suruç dâhilindeki değirmen sayısında ve değirmenlerde işlenen ürünlerin rekoltesinde de artış olduğu görülmektedir. XVI. yüzyıl sonlarına doğru Akdeniz havzasını etkileyen, Osmanlı'da da yoğun şekilde hissedilen kuraklık ve kıtlık faktörlerine rağmen, incelenen son iki tahrir verilerinden yola çıkarak Suruç'un bu durumdan çok keskin bir şekilde etkilenmediği tespit edilmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Daire Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defterleri Tasnifi: T.D. 276, T.D. 496.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Tasnifi: T.D. 173

Kitaplar ve Makaleler

“Diyar Mudar”, İslam Ansiklopedisi, C.3, Milli Eğitim Basımevi İstanbul, 1979 s.601.

AKÖZ, Alaattin-YAVUZ, Orhan, *Tarih-i Feth-i Mısır (Şiri'nin Şâhâne-Nâmesi)*, Palet Yayınları, Konya, 2019.

ARIKAN, Zeki – MARTAL, Abdullah, “İzmir’de İlk Buharlı Un Fabrikası”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.12, 1998, s.1-22.

BAŞKUTLU, Salih, “Klasikten Moderne Osmanlı Değirmenciliği”, *Kadim*, S.3, Sakarya Üniversitesi, 2022, s.209-240.

BENTLEY, J. H. vd., *Traditions & Encounters: A Global Perspective on the*

- Past*, McGraw-Hill Education, New York, 2015.
- BİR, Atilla, KAYRAL, Mahmut, “Osmanlı Döneminde Anadolu’da Kullanıldığı Bilinen Alttan Çevirmeli Su Değirmenleri ve Su Kaldırma Düzenleri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.II, İstanbul, 1998, s.173-186.
- BRAUDEL, Fernand, *II. Felibe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, Çev. M.Ali Kılıçbay, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2021.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- ÇAĞATAY, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S.V, Ankara, 1947, s.483-511.
- EMECEN, Feridun M., “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.325-340.
- EMECEN, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, Kapı Yayınları, Şubat, 2021.
- EMECEN, Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- ESER, Erdal, “Suruç ve Çevresi Tarihçesi”, *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri İle Rumkale’deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1999, s.270-295.
- GÜLER, Selahattin E., “Eskiçağdan Milli Mücadeleye Kadar Urfa’nın Tarihi”, *Şanlıurfa Vakıflar Medeniyeti*, T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2021, s.15-49.
- GÜNEŞ, Salih, *Bölgesel Bir Analiz Suruç’un Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2019.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*, 3.Cilt 1.Kitap, Haz.Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2006.
- HAMZAOĞLU, Yasemin, “XIX. Yüzyılda Canik Sancağında Değirmenler”, *Near East Historical Review*,10/2, 2020, s.235-260.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt Tevarih IV*, Haz.İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1992.
- KANDEMİR, Zafer, “Osmanlı Sosyo-Ekonomik Yaşamında Su: 18.Yüzyıl Eyalet-i Rum Örneği”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.29/S.1, İzmir,

2014, s.189-211.

- KAPAKLI, Kemal, *Urfa Hakkında Salname*, ŞURKAV Yayınları, 1998.
- KARS, Rümeyse, *Yavuz Sultan Selim'in Gavri İle Eylediği Cenk (Mercidabık ve Ridaniye Savaşları (1516-1517) Üzerine Anonim Bir Selimnâme)*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2021.
- LAURIE, Emmanuel Le Roy, *Kısa İklim Tarihi*, Çev. M Ali Kılıçbay, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2021.
- LU, Vi An, "XIV. ve XVII. Yüzyıllarda İklimsel ve Doğal şartların Osmanlı İmparatorluğu'na Etkisi", *Peso Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4/S.2, 2018, s.216-240.
- ÖZ, Mehmet, "Tahrir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.39, İstanbul, 2010, s.425-429.
- PLESSNER, M., "Suruç", *İslam Ansiklopedisi*, C.11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, s.66-67.
- SEZER, Musa, "XVI. Yüzyılda Ilıca (Köstendil) Kazası Değirmenleri", *Başkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.8,S.1, 2019,s.113-139.
- SOLAKZÂDE MEHMED HEMDEMi, *Solakzâde Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2016.
- SÜREK, Mehmet, *Ortaçağ'da Suruç (11-13.YY)*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman, 2018.
- TABAK, Faruk, *Solan Akdeniz 1550-1870*, Telemak Yayınları, İstanbul, 2021.
- TAŞ, Yasin, *Osmanlı Döneminde Urfa'da Sosyal Hayat (Mahkeme Kayıtlarına Göre 1850-1900)*, Hiperyayın, İstanbul,2019.
- TURAN, Ahmet Nezihi, "Şanlıurfa", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.38, İstanbul, 2010, s.336-341.
- TURAN, Ahmet Nezihi, *XVI. Asırda Ruha (Urfa) Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1993.
- USTA, Onur, TOGHINI, Christina, "The Watermills of Mosul in The Ottoman Period", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, V.66, 2023,s.231-278.
- YILMAZ, Ali, *XVI. Yüzyılda Birecik Sancağı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1996.
- YİĞİT, Ahmet, "XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke)*, S.18, Muğla, 2007, s.97-155.

- YİĞİT, İlker, YAZGAN Ziya Çağrı, “Osmanlı Dönemi Bir Sanayi İşletmesi Olarak Değirmenler: Tosya Nahiyesi Örneği (1578/1579), *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.81, Ankara, 2021, s.175-200.
- YÖRÜK, Doğan, “XVI. Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhaneler”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish* , V.9/1, Ankara, 2014, s.637-655.
- YÖRÜK, Doğan; KABAK, Onur, “XVI. Yüzyıldan Günümüze Bozkır Su Değirmenleri ve Değirmen İşletmeciliği”, *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Mayıs 2016, ss.215-236.

“İNKILÂB-I ZAMAN VE MUKTEZÂ-YI HÂL”
OSMANLI MÂLÎ BÜROKRASİSİNİN ANKARA BAĞLAMINDA
XVII. YÜZYILIN BAZI SORUNLARINA YAKLAŞIMI

Cahit TELCİ*

Giriş

Hiç şüphesiz Osmanlı sisteminin uzun yüzyıllar boyunca ayakta kalması her yönüyle statik bir mali yaklaşım ile mümkün olmamıştır. Gerçi Osmanlı siyaset algısının *üslûb-ı sâbık* üzere yönetmek, kadime vurgu yapmak gibi bir pratiği vardı ve bu belli yönleriyle devamlılık anlamına da gelebilirdi. Ancak Osmanlı dünyasının bazı imkânları ya da şartları ile dışarıdaki dünyanın yan yana gelme zarureti ortaya çıktığında karşılaşılmaması mümkün ve muhtemel olan sorunları *üslûb-ı sabık* vurgusuyla çözebilmenin elbette imkânı yoktu ve aynı zamanda son derecede faydacı bir algıya sahip olan Osmanlı yönetimi bu gerçeği hiç şüphesiz kabul etmekte idi.

Osmanlı modernleşmesinin önemli metinlerinden olan Mecelle’de anlamını bulan tagayyür-i zaman ile ahkâmın da tagayyür edeceğinin inkâr edilemez olması vurgusu, bütün bu gelenek vurgusuna rağmen açık bir şekilde daha XVII. yüzyıl başlarında itiraf edilebilmiş idi. Bu kabul, *İnkılab-ı zaman ve muktezâ-yı hâl* şeklinde formüle edilmiş ancak her halükarda *kadim* vurgusundan bu dönemlerde bile vaz geçilmemişti.

Bu durum çok da yadırganacak bir tutum değildir. Zira Osmanlılar bu döneme kadar karşılaşmadıkları ve dolayısıyla kısa süre içerisinde çözümü yolunda geliştiremedikleri iç ve dış bazı meseleler ile karşılaşmışlardır. Bir taraftan ülkeler arası maden hareketleri Osmanlı piyasasını etkilemiş öte taraftan bir müddetten beri doğurganlığın artış eğilimi göstermesi gibi gelişmeler hem şehirlerde hem de kırsalda yönetilmesi zor sorunları beraberinde getirmiş idi.

Osmanlı sultanının hatt-ı hümayunda “*Benim vezirim; su bulunmadığı mahalde teyemmümün câiz olduğu malumdur*” ve “*elbet zaruret-i miriden nâşî zaman-ı devletimde esham olmamış bir mahal kalmadı*” şeklindeki itiraf imparatorluğun bu dönemde karşı karşıya olduğu sorunlara işaret ediyor olmalıdır¹. Aşağıda bahsedeceğimiz *muktezâ-yı hâl* meselesi burada ifadesini bulan

* Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi-Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi-Tarih Bölümü, ctelci35@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-4991-4930.

¹ BOA. AE. SABHI, 11/983.

geliştirdiği ve bütün *memâlik-i mahrusaya* cârî kılmaya çalıştığı bazı prensipler vardı. Ancak şehir ve coğrafyanın kendine has özellikleri, orada yaşayan insanların hayatının elbette birinci belirleyicisi oldu.

Osmanlı idaresi iktisadi hayat bağlamında, yukarıda ifade ettiğim üç kısım içerisinde dönemsel olarak en optimum prensipler çerçevesinde politikalar geliştirmekte idi. Bu politikalar her ne kadar Osmanlı devlet geleneğinde hemen hiç ardı kesilmeyen “üslûb-ı kadim” vurgusu ile çelişse bile. Yukarıda ifade ettiğim, hattı hümâyunda ifadesini bulan “benim vezirim; *su bulunmadığı mahalde teyemmümün câiz olduğu malumdur...*” kabulü de bahsettiğim konulara işaret eder niteliktedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Ayfon Şer'îye Sicili (AŞS) 12, s. 166/1331 (grnt.94)

AŞS 15, s. 223/1847 (grnt. 116)

AŞS 21, s. [...] /1565 (grnt. 155); s. 340/1678 (grnt.176): s. 340/1678 (grnt.176)

AŞS 22, s. 101/374 (grnt. 54); s. 127/417 (grnt. 67); s. 127/417 (grnt. 67); s. 129/420 (grnt.68)

AŞS 25, s. 271/1102 (grnt.140)

AŞS 27, s. 315 /781 (grnt.1603)

AŞS 28, s. 188/652 (grnt.46); s. 232/764 (grnt. 24)

AŞS 33, s. 56/231 (grnt. 32)

AŞS 35, s. 81/153 (grnt.45)

AŞS 39, s.170/524 (grnt. 89)

AŞS 41, s.143/395 (grnt.77).

AŞS 47, s.163/477, (grnt. 77).

AŞS 48, s. 166/450 (grnt. 85)

AŞS 50, s. 3/7 (grnt.4).

AŞS 56, s. 157/552 (grnt. 81).

AŞS 57, s. 159/494 (grnt. 86)

AŞS 60, s. 31/81 (grnt.18); s. 31/81 (grnt.18).

AŞS 65, s. 187/246 (grnt. 45)

AŞS 70, s. 95/223 (grnt. 81).

AŞS 85, 771/433 (görüntü nr. 109)

AŞS 502, s. 73/458.

BOA. A.DVN. SMHM. d. (Mühimme Defteri, bundan sonra *MD.*) 26, s. 199/549.

BOA. *MD.* 127, 296/1312.

BOA. *MD.* 7, s. 791/2162.

BOA. *MD.* 7, s. 928/2548.

BOA. *AE. SABHI*, 11/983.

BOA. *Cevdet-İktisat* 199.

BOA. *MAD* 1233.

BOA. *MAD.* 2775, (grnt. 131).

Basılı Çalışmalar

- BARBIE, Sussan, Kathryn Babayan, Ina Baghdiantz-Mc Cabe, Massumeh Farhad, *Slaves of The Shah New Elites of Safavid Iran*, London 2004
- BARKEY, Karen, *Eşkiyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok, İstanbul 1999
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. ve XVIII. Yüzyıllar Boyunca Para Düzeri İle İlgili Belgeler", *TTK Belgeler*, XIII, /17(1988), Ankara 1988, ss. 49-78.
- BAYKARA, Tuncer, "Kuşadası'nın Tarih Sahnesine Çıkışı ve Ekonomik Etkenler", *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu I, (İzmir ve Doğu Akdeniz)*, 2009, ss. 34-40.
- BULUT, Mehmet, "Osmanlı Ekonomi Politığıne Yeniden Bir Bakış", *Bilig* 62 (Yaz/2012), ss. 63-96.
- BULUT, Mehmet, "The Ottoman Approach to the Western Europeans in the Levant during the Early Modern Period", *Middle Eastern Studies*, Mar. 2008, Vol. 44, No. 2 pp. 259-274.
- DAVIS, Ralph, "English Imports from the Middle East 1580-1780", *Studies in the Economic History of the Middle East*, ed. M. A. Cook, London 1970, ss.193-206.
- Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti, Halep, İzmir ve İstanbul*, Edhem Eldem, Daniel GOFFMAN, Bruce Masters, çev. Sermet Yalçın, İstanbul 2003.
- ERGENÇ, Özer, "Çıkar Bâcı ve Bu Verginin Geniş Boyutlu Ticaret Faaliyetlerinin Bir Göstergesi Olarak Anlamı", *CİEPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyumu Bildirileri*, Hz. Kenan İnan, Yücel Dursun, Trabzon 2011, ss. 503-508.
- ERGENÇ, Özer, "İç Batı Anadolu'nun Kuzeybatı Ucundaki Sof Üretim Alanının İzmir ile Bağlantısı", *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu I, (İzmir ve Doğu Akdeniz)*, 2009, ss. 84-92.
- ERGENÇ, Özer, "XVI. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Parası Üzerinde Yapılan İşlemlere İlişkin Bazı Bilgiler", *ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayı 1978-Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ankara 1979, ss. 86-97.
- FRANGAKIS, Elena, "The Ottoman Port In the Eighteenth and Early Nineteenth Centuries 1695-1820", *Revue des mondes musulmans et de la Mediterranee* 39 (1985), ss.149-162.
- GRISWOLD, William J., *Anadolu'da Büyük İsyân, 1591-1611*, çev. Ülkün Tansel, İstanbul 2000.
- İhsan Abidin, *Türkiye'de Ankara Tiftik Keçisinin Hâli ve Islahı Tedkik Raporu*, İstanbul 1340.
- İNALCIK, Halil, "The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy", *Studies in the Economic History of the Middle East*, ed. M. A. Cook, London 1970, ss. 207-218.
- KARAMAN, Deniz, "Şer'îye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Ankara Damga Mukataası", *Bilig*, Kış 2005/32, ss.179-222.
- Kâtip Çelebi, *Kitab-ı Cihannüma*, İstanbul 1145.
- KOÇ, Ahmet, "XV. Yüzyılda Ümerâ Vakıfları ve Ankara'nın Kentsel Gelişimi", *BAU-SBED* 12/22 (Aralık 2009), ss. 179-191.
- KÖSE, Metin Ziya, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik, Akdeniz'de*

- Rekabet ve Ticaret*, İstanbul 2010.
- KUNT, Metin, "Ottomans and Safavids, States, statecraft and Societies 1500-1800", Youssef M. Choueiri (Ed.) *A Companion to the History of the Middle East. Blackwell Companions to World History*, Blackwell Publishing, Malden, MA, 2005, ss. 191-205.
- OĞUZ, Mustafa, - BALTA, Evangelia, "Le Kanunname De L'Europe", *Osmanlı Araştırmaları XVIII*, İstanbul 1998, ss. 9-45.
- ÖZDEMİR, Rifat, "Ankara/Osmanlılar Devri", *DİA*, C.III, 204-209.
- ÖZTÜRK, Yücel, "Osmanlı-Lehistan İlişkilerinde Savaş, Diplomasi ve Ticaret", *Karadeniz Araştırmaları*, XIX/55 (Güz 2017), ss. 225-252.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999. Sahillioğlu, Halil "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Sanayi Bölgelerimiz ve Ticari İmkânları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 11 (Ağustos 1968), ss. 61-66.
- SAHİLLİOĞLU, Halil "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri", *ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayı 1978-Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ankara 1979, ss. 1-35.
- SALZMANN, Ariel, "An Ancien Regime Revisited "Privatization" and Political Economy in the Eighteenth-Century Ottoman Empire", *Politics and Society* 21(4), 1993, ss. 393-423.
- SALZMANN, Ariel, *Measures of Empire: Tax Farmers and the Ottoman Ancien Regime, 1695-1807*, Submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the Graduate School of Arts and Sciences, Columbia University 1995.
- TABAKOĞLU, Ahmet, "Osmanlı Klasik Döneminde İstanbul'da Dış Ticaret", *Osmanlı İstanbulu I*, Feridun M. Emecen, Emrah Safa Gürkan (ed), İstanbul 2014, ss. 325-354.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985.
- TAMUR, Erman, *Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokumacılığı*, Ankara 2003.
- TAŞ, Hülya, "İzmir Ticaretini Besleyen Anadolu Şehirleri: Ankara Örneği", *1. Uluslararası Akdeniz Ticareti ve Liman Kentleri Sempozyumu, İzmir 25-26 Eylül 2008*, İzmir 2009, ss. 258-266.
- Tavernier Seyahatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2006.
- TEKELİ, İlhan-Selim İlkin, *Para ve Kredi sisteminin Oluşumunda Bir Aşama, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*, Ankara 1997.

1736-1739 OSMANLI-RUS VE AVUSTURYA SAVAŞLARI SIRASINDA SOFYA VE ÇEVRESİNDEKİ SEFER HAZIRLIKLARI (S 20 Numaralı Sofya Şer'iyeye Sicilindeki Verilere Göre)*

Arzu TAŞCAN** - Ayşe Nur OTÇU***

Giriş

Günümüzde Bulgaristan'ın başkenti olan Sofya şehri, Balkan yarımadasında, etrafı dağlarla çevrili Sofya ovasının güney kısmında Vitaşa (Vitoş) dağı eteklerinde, denizden yaklaşık 550 metre yükseklikte yer alır.¹ İskar nehrinin kolları boyunca kurulmuş olan Sofya, orta Avrupa ve İstanbul arasındaki ana yol ve Tuna üzerindeki Vidin ile Selanik arasında konumlanmıştır.² İlk sakinlerinin Serdi adlı Trakyalı bir kabile olmasından dolayı önce Serdopolis, Roma devrinde Serdica, milattan sonra II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ulpia Serdica, Bizans devrinde Triadica, IX. yüzyıldan sonra Bulgarca Sredec, İdrisi'de Atralissa diye anılır. XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Saint Sophia Kilisesi'nin adından dolayı Sofia ve Osmanlı döneminde Sofya şeklinde geçer.³

Asya ve Avrupa kıtalarının geçiş yolları üzerinde bulunan bu şehir, tarih boyunca birçok medeniyet tarafından işgal edilmiştir.⁴ Osmanlılardan önce Sofya'ya Serdler, Romalılar, Bizans, Bulgarlar hâkim olmuşlardır.⁵

Balkanlara hâkim olabilmek için yarımadanın içerisindeki tüm ulaşım yollarına sahip olmak gerekmektedir. Bu kritik ulaşım merkezlerinin kilit noktalarından biri Sofya idi.⁶ Sofya, 1383 veya 1385'te Osmanlılar tarafından fethedilmiş ve daha sonrasında, I. Bayezid döneminde, Bulgaristan'ın fethi tamamlanmıştır⁷. Sofya, XIV. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldikten sonra

* Bu makale Doç. Dr. Arzu TAŞCAN danışmanlığında Ayşe Nur OTÇU tarafından tamamlanan "S 20 Numaralı Sofya Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1151-1152 / M. 1738-1739)" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, arzu.tascan@cbu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-5618-8901.

*** Tarih Bilim Uzmanı, ORCID No: 0000-0002-7283-5010

¹ İlhan Şahin, "Sofya", (TDV) *İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s. 344.

² Svetlana Ivanova, "Sofya" *Encyclopedia of Islam*, V. IX, Leiden: E. J. Brill 1997, s. 702.

³ Şahin, s. 344.

⁴ Şahin, s. 344.

⁵ Ivanova, s. 702.

⁶ Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, (Çev: Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s. 99.

⁷ Geniş bilgi için bkz. Alpay Bizbirlik ve Arzu Taşcan, *Kayıp Bir Defterin Yedigârı (S 344 Numaralı Sofya Kadı Sicili)*, Efeakademi Yayınları, İstanbul 2022, s. 1, not: 19.

Kaynaklar

Resmi Yayınlar

S 20 Numaralı Sofya Şer'iyeye Sicili

Kitap ve Makaleler

- AFYONCU, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.
- ATEŞ, Oral, "Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Asker İaşesi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 2, 2020, s. 286-316.
- BİZBİRLİK, Alpay ve Şentürk Seçkin, "1734-1735 İran Seferlerinin Organizasyon ve Lojistiğinde Rusçuk Örneği", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 26, S. 49, Haziran 2023, s. 259-271.
- BİZBİRLİK, Alpay ve Arzu Taşcan, *Kayıp Bir Defterin Yedigârı*, Efeakademi Yayınları, İstanbul 2022.
- ÇAĞATAY, Ömer, *1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı ve Sefer Organizasyonu*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2022.
- ÇELİK, Bülent, "Osmanlı Seferlerinde Orducu Esnafı", "Osmanlı Seferlerinde Orducu Esnafı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 44, s. 259-267.
- ÇELİK, Şenol, "Orducu", *(TDV) İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 370- 373.
- ÇETİN, Cemal, "Menzil Beygirleri", *Z Dergisi*, S.3, 2019, s. 261-265.
- ÇÜRÜK, Cenap, "Çadır", *(TDV) İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul 1993, s.162-164.
- ERTAŞ, Mehmet Yaşar, "Osmanlı Devleti'nde Sefer Organizasyonu", *Osmanlı*, (Ed. Güler Eren), C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 590-597.
- ERTAŞ, Mehmet Yaşar, "Osmanlı Ordusunun Savaş Hazırlıkları ve Sefer Organizasyonu", *Hunlar'dan Günümüze Türk Askeri Kültürü*, (Ed. A. Sefa Özkaya), Kronik Kitap, İstanbul 2020, s. 567-582.
- ERTAŞ, Mehmet Yaşar, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2000.
- FİDAN, Fadimana, "İmdâd-ı Seferiyye Vergisinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar:1731 Osmanlı-Safevi Savaşı Örneğinde", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 25, 2020, s. 265-288.
- GÖGER, Veysel, *Osmanlı Seferlerinde Ordu Çevre Halk (1300-1774)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2020.
- İŞBİLİR, Ömer, "Osmanlı Ordularının İlaş ve İkmali: I. Ahmed Devri İran Seferleri Örneği", *Türkler*, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Yeni Türkiye Yayınları*, C. 10, Ankara 2002, s. 151-158.

- IVANOVA, Svetlana, "Sofya" *Encyclopedia of Islam*, V. IX, Leiden: E. J. Brill, 1997, p. 702-706.
- KURTARAN, Uğur, "Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik", *Journal of Turkish Studies*, C. 7, S. 4, Ankara2012, s. 2269-2286.
- PİTCHER, Donald Edgar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, (Çev: Bahar Tırnakçı), 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.
- POLAT, Süleyman, "Osmanlı Sefer Organizasyonunda Pratik Çözümler: 1634-1635 (H.1044) Tarihlerinde Karahisar-ı Şarki'de 'Mükellefiyet Şeklinde Yürütülen İştira' ile Zahire Temini", *Gazi Akademik Bakış*, C. 4, S. 8, 2011, s. 161-174.
- ŞAHİN, İlhan, "Sofya", (TDV) *İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s. 344-348.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, C. 1, TTK Basımevi, Ankara 1998.
- YILDIZ, Ersin, *Osmanlı Devleti'nin Sefer Organizasyonlarında Kullandığı Hayvanlar (XVI-XVIII Yüzyıllar)*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ağrı 2019.
- YÜCEL, Yaşar, "Bulgarcaya Türkçeden ve Türklerden Geçen Sözcükler", *BELLE TEN*, C. 55, S. 213, Ağustos 1991, s. 529-562.

XVIII. YÜZYIL SONLARINDA SARUHAN'DA TIMAR YOKLAMASI

Ertan GÖKMEN*

1. Osmanlı Tımar Sistemi ve XVII. Yüzyıl Sonrası Tımar Düzenine Genel Bir Bakış

Tımar, devlet adına hizmet gören vazifelilere geçimlerine ve ifa edecekleri hizmete karşılık olmak üzere devlete ait arazilerden kendi ad ve hesaplarına tahsil yetkisi ile verilmiş vergi gelirlerini ve senelik geliri yirmi bin akçaya kadar olan dirlikleri ifade etmektedir.¹ Tımar sisteminde devlet, belli gelir kaynaklarını maaşları ve hizmetleri mukabili idari ve askeri görevlilere terk etmektedir. Bu sistem sadece Osmanlı'da değil hazine gelirlerini toplamanın zor ve masraflı olduğu Ortaçağ devletlerinde de uygulanmıştır. Devlet vergilerin toplanmasında yaşanacak yolsuzlukları önlemek için toplanacak vergileri, bunların toplanma zamanını ve vergilerin ne oranda toplanacağını kanunlarla belirlemiştir.² Tımar sistemi 1300-1600 yılları arasında sadece Osmanlı Devleti'nin askeri teşkilatlanmasında etkili olmamış aynı zamanda devlete ait arazinin işlenmesinde, reayanın statüsünün ve ahalinin ödemek zorunda olduğu vergilerin tespitinde temel belirleyici faktör olmuştur. Sistemin devletin kuruluş dönemi padişahlarından Orhan Bey dönemine kadar uzandığı bilinmektedir.³

Tımarın uygulandığı eyaletlerde sistemin nasıl işleyeceği sancaklara ait kanunnamelerde belirtilmiştir.⁴ Sistemin yavaş yavaş bozulmaya başladığı dönemlerde vazife yapmış defter-i hakani emini Ayn-ı Ali Efendi 1607 yılında kaleme aldığı "*Kavânîn-i Âl-i Osmân der-Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Dîvân*" adlı eserinde sistemin uygulandığı eyaletlere, sancaklara ve buralarda bulunan dirlik sayılarına, bunların kılıç miktarına, tımarların farklı vazife ifa eden sınıflara hangi şartlarda verildiğine dair bilgiler vermiştir.⁵

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa/Türkiye, (ertan.gokmen@cbu.edu.tr), (Orcid ID: 0000-0001-9189-9960)

¹ Ömer Lütfi Barkan, "Tımar", *İslam Ansiklopedisi*, C 12/1, MEB, Eskişehir, 2001, s. 286-287.

² Halil İnalçık, *Seçme Eserler-II Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 43. Baskı, İstanbul, 2010, s. 322.

³ Halil İnalçık, "Tımar", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 41, İstanbul, 2012, s. 168.

⁴ Bu kanunnameler ve değerlendirilmeleri için bkz. Ömer Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Kanunlar I*, İstanbul, 1943; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, C.1-11, İstanbul, 1990; *I. Selim Kanunnameleri (1512-1520)*, Hazırlayan: Yaşar Yücel-Selami Pulaha, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 52-53, 79-80.

⁵ Mehmet İpşirli, "Ayn Ali Efendi" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 4, İstanbul, 1991. 258-259.

yoklamalarına dair emir verilmiş ve bunların sonuçları 1791 ve 1794 tarihinde Manisa siciline kaydedilmiştir. Sicillerde yer alan yoklama kayıtlarına göre pek çok sipahi şehit olmuştur. Şehit olan sipahilerin tüvana ve sabilerinin tespiti yapılmış ve tımarları hak eden oğullarına tevcih edilmiştir.

Saruhan'dan savaşa giden sipahilerin ekserisi İsmail Kalesi'nde şehit olmuşlardır. Sicillerdeki tımar kayıtları askerlerin Şumnu'da yoklamasının yapıldığını, pek çok kişinin firar ettiğini, verilen emre uymadıklarını, vazifelerini terk ettiklerini ve tımarlarının talipli olanlara tevcih edildiğini göstermektedir. Tımar kayıtlarına göre bazı tımarlar oğullara müşterek olarak verilmiştir. Bir tımarlı sipahinin tımarı, yakınları olmaması nedeniyle dirliği sepete alınmıştır. Yine bir tımar da cebelü bedeliyesi ödeyen ve bunu eda tezkireleri ile ispat eden kişi üzerinde bırakılmıştır. Sakat olanların tımarları ellerinden alınmamış, gelir için hak sahibi üzerinde bırakılmıştır.

17. yüzyıl başlarında Saruhan'daki tımar ve zeametlerle ilgili yapılan bir çalışmadaki verilerle 18. yüzyıl sonlarına ait Manisa sicillerindeki ve Saruhan cebe defterindeki veriler karşılaştırıldığında üzerinde tımar ve zeamet bulunan köy sayısının üçte bire, hatta Demirci gibi yerlerde bu oranın dörtte bire düştüğü görülmektedir. Bu oranlar imparatorluk genelinde olduğu gibi Saruhan'da da tımar sisteminin kaybolmaya yüz tuttuğuna işaret etmektedir. Cebe defterlerindeki veriler eldeki mevcut dirlik gelirlerinin 1795'ten itibaren Sancak mütesellimine ve nahiye ayanlarına iltizama verilerek tahsil edilmeye başlandığını göstermektedir.

Kaynakça

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
BOA.DEFRZ.d. 1142, 1237, 1271,1286, 1311, 1331, 1365, 1369,
1397, 1413, 1414, 1428, 1463, 1459, 1501, 1683, 1748, 2001, 2065,
1457, 1560, 1593.

Manisa Şer'iyye Sicili, No. 229, 231.

Araştırma Eserler

ADAMAZ, Kadir, "Tahrir Defterleri Işığında XVI. Yüzyılda Kayacık Kazasında Yerleşme ve Nüfus", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2019/2, Sayı:34, ss. 140-162.

ADAMAZ, Kadir, "XVI. Yüzyılda Adala Kazası Piyade Çiftlikleri", *Tarih Okulu*, Aralık 2018, Sayı XXXVII, ss. 337-378.

AKGÜNDÜZ, Ahmed,, *Osmanlı Kanunnameleri C. 1-11*, İstanbul, 1990.

BARKAN, Ö. Lütfi, "Tımar", *İslam Ansiklopedisi*, C 12/1, MEB, Eskişehir, 2001, ss. 286-332.

BARKAN, Ö. Lütfi, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Kanunlar I*, İstanbul, 1943.

- CEYLAN, Mustafa, *Timar Rûznâmçe Defterlerine Göre Saruhan Sancağı Timarlı Sipahileri (1595-1617)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.
- CEZAR, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1988.
- EMECEN, Feridun, "İsmail", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, 2001, ss. 82-84.
- HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Hazırlayan: Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998.
- I. SELİM KANUNNAMELERİ (1512-1520), Hazırlayan: Yaşar Yücel-Selami Pulaha, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- İNALCIK, Halil, "Timar", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 41, İstanbul, 2012, ss.. 168-173.
- İNALCIK, Halil, *Seçme Eserler-II Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 43. Baskı, İstanbul, 2010.
- İNALCIK, Halil, *Seçme Eserler-VII Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 43. Baskı, İstanbul, 2014.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Ayn Ali Efendi" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 4, İstanbul, 1991, ss. 258-259.
- KARABIYIK, Hümeýra, "12 Numaralı Timar Yoklama Defterine Göre Lefkoşe Kalesi, "Tarihin İzinde Bir Ömür" Prof. Dr. Nuri Yavuz'a Armağan, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019, ss. 612-627.
- KILIÇ L. Aksu, *Tarihi Süreç İçinde Timar Sistemi: Ordu Yöresi (1455-1839)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2012.
- KİEL, Machiel,, "Şumnu", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, 2010, ss. 227-230.
- KOÇI BEY, *Koçi Bey Risalesi*, Hazırlayan: Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 2018.
- MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netayic ül-Vukuat*, C. III-IV, Sadeleştiren Neşet Çağatay, TTK, Ankara, 1992.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C II, MEB, İstanbul, 1993.
- PEKDOĞAN, Sibel, "1066 Numaralı Sivas Yoklama Defteri Üzerine Bir İnceleme", *History Studies*, 15/4 Kasım 2023, ss. 653-678.
- SEZER, Musa, "1642 Tarihli Avarız Defterine Göre Gördes Kazası", *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan 2019, Sayı 8, ss. 75-92.
- SOFYALI Ali Çavuş *Kanunnamesi*, Hazırlayan: Midhat Sertoğlu, İstanbul, 1992.
- Şahin, İlhan, "Timâr Sistemi Hakkında Bir Risale", *Tarih Dergisi*, S. 32,

İstanbul, 1979, ss. 905-1047.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi IV. Cilt I. Bölüm*, Ankara, 1988.

ÜNAL, M. Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, 2011.

YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbu, İstanbul, 2010.

YÜCEL, Yaşar, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar Kitab-ı Müstetab, Kitâb-ı Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'l-Mü'minîn, Hırzû'l-Mülûk*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.

EKLER

Ek-1: 1791 ve 1795 Yıllarına Ait Yoklamalarda Adala Nahiyesi Köylerindeki Tımar ve Zeamet Sayıları ile Bunların Akça Cinsinden Miktarı

1791 Yılı Tımar Yoklaması ¹³⁰				1795 Yılı Tımar Yoklaması ¹³¹		
Tımar ve Zeamet Bulunduğu Köy	Tımar Sayısı	Zeamet Sayısı	En Düşük ve En Yüksek Tımar ve Zeamet Miktarı (Akça)	Tımar Sayısı	Zeamet Sayısı	En Düşük ve En Yüksek Tımar ve Zeamet Miktarı (Akça)
Atı Yavuzca	1		3000	2		483,300
Avşalu				1		4000
Avşar	1		4000			
Cebeçorum?					1	21500
Çernik	5		13719 (5)	3		12000, 13719 (2)
Gökçe	1		10495	1		10495
Kamerlü ¹³²	1		8000	1		8000
Kandemiş				1		19626
Karaahadlu				1		5364
Kavakcık				1		5000
Kenger	2		8220, 12200	1		12200
Kızılca Havlu	9		1378(2) 1375, 2751 (2), 3875, 5000, 7375, 11000,	9		1375 (5), 2751 (2), 5000, 11000
Koçaklu	1		9000	1		9000
Mendehorya	1	1	4000, 21500	1		3000
Muşlu	2		4000 (2)	1		4000
Nefs				1		9000
Sekilik				1		10014
Yörükân-ı				1		6000

¹³⁰ Bu bilgiler 229 Numaralı Manisa Şer'iyeye Sicilinin 56-60. sayfaları arasındaki 26 Şaban 1205/30 Nisan 1791 tarihli kayıtlarından alınmıştır

¹³¹ BOA.DFE.RZ.d. 1459, Evasıt-ı Şevval 1209/1-10 Mayıs 1795.

¹³² Bu köyün adı 16. Yüzyılda çiftlik olarak görülmektedir. Bkz. Kadir Adamaz, "XVI. Yüzyılda Adala Kazası Piyade Çiftlikleri", *Tarih Okulu*, Aralık 2018, Sayı XXXVII, s. 352 (337-378)

ŞEYH GALİP VE HOCA NEŞET DİVANLARINDA ŞİİRSEL ETKİLEŞİM

Recep DEMİR*

Giriş

Klasik Türk şiirinde yönlendirici etkiye sahip edebi mahfillerden bahsedilirken Hoca Neşet'in özel konumu mutlaka vurgulanmaktadır. Fars edebiyatı ve şiir meraklıları için kapıları daima açık olan Hoca Neşet'in konağı, 18. yüzyıl İstanbul'unun dikkate değer edebi muhitlerinden biri sayılmaktadır. Öğrencilerinden şiire kabiliyetli olanlara mahlas vermesiyle de bilinen Neşet'in Divan'ı içerdiği çok sayıda mahlasname ile de dikkat çekmektedir. Onun mahlas verdiği öğrencileri arasında Şeyh Galip gibi devrinin en parlak şairinden başka Pertev (d. 1159/1746- ö. 1222/1807-8), Hatif (ö. 1239/1823), Hanif (d. 1164/1750-51- ö. 1217/1802-03), İzzet (ö. 1224/1809) gibi dönemin şiir muhitlerinde yer edinmiş çok sayıda şair sayılmaktadır. Neşet'in toplam 16 şaire mahlas verdiği, 7 şaire ise şiir dersi verdiği belirtilmektedir.¹

Neşet'i bizzat tanıyıp ders alan iki öğrencisinin tanıklıkları Farsça hocası olarak onun sıra dışı niteliklerine işaret etmektedir. Zira onun Fars diline hâkimiyeti, İran'dan gelen kimselere bile kendi dillerinin inceliklerini öğretecek düzeydedir. En azından öğrencisi Pertev, "hattâ Özbek tâ'ifesinden ve diyâr-ı 'Acem'den gelen katı vâfir zürefâ-yı Îrân u Turan'a kendi zebânlarının hurdesini tefhîm buyurdıkları cümlelerin ma'lûmudur." diyecek kadar bu fikre inanmaktadır.²

Bu cümleler hocası karşısında nesnellliğini koruyamayan bir öğrencinin değerlendirmeleri olarak görülebilir. Bu abartılı tutum, biraz da Osmanlı okuryazarlarının İran karşısında geliştirdikleri güven ve gurur hissini bir sonucu olarak da yorumlanabilir. Bu tutumun daha ileri bir düzeyini, Farsça öğreten hocalardan şikâyet edilen bir mecliste Neşet'in öğrencilerinden Kethüdazade Arif Efendi'nin açıklamalarında buluruz:

"Farisî-hânlık muhaddislik gibi kavldir. Hâce Neş'et kavli olmalı ve Farisî okudan İstanbullu şehrî olmalı. 'Acem'den okuması makbûl degildir.' diye Hâce Neş'et Efendi hazretlerinin Fârisîde imâm ve me'haz ve mercî'-i enâm olduklarını kendüleri kütüb-hâne-i 'âlem gibi oldukları hâlde nakl

* Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, VAN, recepdemir@yyu.edu.tr; ORCID No: 0000-0001-6625-8299.

¹ İlhan Genç, *Hoca Neş'et Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkitli Metni 1*, İzmir 1996, s.119.

² Ekrem Bektaş, "Pertev'in Hoca Neşet Biyografisi", *CBU Sosyal Bilimler Dergisi*, 9-2, Prof. Dr. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı, (2011), s. 196.

redifli zemin şiirin Galip'e ait olduğunun belirtilmesine bağlıdır. Ulaşılan farklı kaynakların tanıklığıyla bu hükümlerin değişebileceğini de belirtmek gerekir. Fakat muhtemel yeni bilgiler Galip ve Neşet'in ortak vezin, kafiye ve rediflerle söylemiş oldukları şiirlerde görülen güçlü etkileşimin niteliğini biraz daha ayrıntılı açıklama imkânı verecektir. Araştırma vesilesiyle Galip ve Neşet'in başta Antakyalı Münif olmak üzere Nabi, Bağdatlı Esat ve Şeyhülislam Esat gibi Türk şairlerini ve Şevket Buhari gibi bir İran şairini beğenip etkilendikleri de anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- AKKAYA, Hüseyin, *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1999.
- ARBATLI, Mehmet Said, *Bağdatlı Es'ad, Hayatı, Sanatı ve Divanının Tenkitli Metni*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2002.
- BEKTAŞ, Ekrem, "Pertev'in Hoca Neşet Biyografisi", *CBU Sosyal Bilimler Dergisi*, 9-2, Prof. Dr. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı, (2011), s. 181-205.
- BEKTAŞ, Ekrem, *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, Ankara 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973,pertev-divanipdf.pdf?0>
- BİLKAN, Ali Fuat, *Nâbî Dîvânı I*, İstanbul 1997.
- DEMİR, Recep, "Şeyh Galip ve Pertev Divanlarında Şiirsel Etkileşim", *Yılmaz Önay Armağan Kitabı* (ed. M. Öztürk-İ. Polat), İstanbul 2021, s. 187-203.
- DOĞAN, Muhammet Nur, *Şeyhülislâm Es'ad ve Dîvânı*, İstanbul 1997.
- Emîn Efendi, *Osmanlı Hayatından Kesitler Menakıb-ı Kethüdazade El-Hac Mehmed Arif Efendi*. (haz. H. Gürkan, H. M. Yücer,), İstanbul 1997.
- Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)*. (haz.: İ. Genç), Ankara 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57762,tezkire-i-suara-yi-mevleviyyepdf.pdf?0>
- GENÇ, İlhan, *Hoca Neşet Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkitli Metni 1-II*, İzmir 1996.
- GÜRER, Abdülkadir, "Şeyh Gâlib Hakkında Yeni Bilgiler", *Türkoloji Dergisi*. 13 (1), (2000), s. 203-225.
- GÜRER, Abdülkadir, *Şeyh Gâlib Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1993.
- Hoca Neşet, *Dîvân-ı Neşet Efendi*, Bulak 1252.
- KILIÇ, Muharrem, *Münif Antakî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1995.
- KÖKSAL, M. Fatih, *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire*, Ankara

2006.

MACİT, Muhsin, *Divan Şiiri Üzerine İncelemeler Kırklar Divanı*, İstanbul 2020.

Muallim Naci, *Osmanlı şairleri*, (haz. C. Kurnaz), İstanbul 1986.

OĞRAŞ, Rıza, *Hoca Neş'et Divanı (İnceleme ve Tenkidli Metin)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

Şevket-i Buhârî, *Dîvân-ı Şevket-i Buhârî*, (haz. Sîrûs Şemîsâ), Tahran 1382.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (haz. Z. Kerman,), İstanbul 1998.

TOPRAK, Seydi Vakkas, *Vak'anüvis Halil Nuri Bey, Nuri Tarihi*, Ankara 2015.

YILMAZ, Ozan, "Şeyh Gâlib'in Farsça Şiirleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 29, 2022, s. 1542-1613.

NAZİRE YAZIMINDAKİ SOSYAL AĞLAR BAĞLAMINDA MANİSALI BİRRİ ÖRNEĞİ

Rasih ERKUL*

Giriş

Kaynaklarda şiir ve şair yüzyılı olarak kaydedilen XVIII. yüzyılda, 1322 şairin yetiştiği¹; bunlardan 168'inin divan sahibi oldukları bilinmektedir. Bu yüzyılda, oldukça yoğun olarak şairler, çeşitli sebeplerle önceki yüzyıllarda yaşamış veya çağdaşı şairlerin şiirlerini taklit ederek, o şiire benzemek üzere, aynı vezin ve kafiye veya redifte şiirler tertip etmişlerdir. Özellikle genç şairlerin usta şairlerin manzumelerine nazireler yazmaları, zaman içinde bir gelenek haline gelmiştir. Bu geleneğin örneklerini, nerdeyse tüm şairlerin divanlarında görmek mümkündür. Bu yüzyılda, bazı rediflerin çok beğenilip şairler tarafından kullanıldığı tezkirelerde zikredilir.² Yüzyılın başında kasidede Nef'i, gazelde de Nabî, en çok tanzir edilen şairlerdir.

Başlangıçta Arapça ve özellikle Farsça şiirleri, Türkçe bir şiir haline getirme anlayışı, zevki sonraları Türkçe şiirleri yeniden söyleme şeklinde gelişme gösterir. XVI. yüzyıldan sonra ortaya çıkan ve musammatlar içinde yer alan nazım şekilleri; müsellesten ta'sire kadar, taştir de dâhil, varlıklarını müşterek ve ortak şiir yazma yönü ile bir başlangıç olan nazire türüne borçludurlar.³ Divan şiirinin "bir bünye zarureti"⁴ olan nazireyle şiirin duygu ve hayal dünyasını belirleyen kafiye ve redif konusunda tanzir edilen gazel üzerinden, beğenilen redif üzerinden gazel, yeniden yazılmış olur.

İlgili araştırmalarda nazirenin; şiir alanında yeni şair adaylarının kendilerini geliştirmek için "meşk etme" veya bir şairin, edebiyat alanında kabul görmüş bir şairle yarışarak kendi rüştünü ispatlama amacıyla kurulu bir metin üzerinden beğenilen bir redifle şiirin yeniden üretildiği yönünde tespitler yapılmıştır.⁵ Bu tespitlere göre ünlü şairler tarafından

* Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Emekli Öğretim Üyesi, rasiherkul@hotmail.com,

¹ Halil Çeltik, "18. yy. Tezkirelerindeki Divan Şairleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi, Hasibe Maziçoğlu Armağanı II*, 22, (1998), 49-85.

² Pervin Çapan, *Tezkire-i Safâyî - Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'id-i'l-Esrâr: İnceleme Metin-İndeks*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2005), 451-452; Adnan İnce, *Mirzazâde Mehmed Sâlim Efendi - Tezkiretü'ş-Şu'arâ İnceleme - Metin*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018, 137-142.

³ Kemal Yavuz, "Türk Şiirinde Nazire", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 10/10, (2013) 363.

⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul; Çağlayan Kitabevi, 1967, XXXVIII

⁵ Tanpınar, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 67; M. F., Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz*

şairin edebiyat alanındaki edebî saygınlığı, toplumdaki ve gruptaki yeri, sahip olduğu ilişki ağları, ilişki içinde olduğu kişilerin temsil ettikleri kurumlara yakınlığı gibi sosyal ilişki ağları içinde oluşur.

Divan şiiri, kendi için uygun yaşama iklimini, gelişmiş bir sosyal ve kültürel çevrede bulmuştur. Osmanlı coğrafyası edebiyat alanının çok merkezli, çok düzeyli, çok seviyeli ve çok aktörlü bir sosyal ağ olarak düşünüldüğünde divan şairleri, aynı meclislerde yer alıp, doğrudan sosyal ve edebî ilişkisi bulunan ortak tanıdıklar vesilesiyle birbirinden haberdar oluş durumlarıyla aynı sosyal ağın üyesi olan şairlerdir.

Edebî etkileşimin sağlanmasında kilit bir rol üstlenen sosyal ilişki ağları, yazılı kültür dinamikleriyle görülür ve belirginleşir. XVIII. yüzyıl Divan edebiyatının dinamiklerini ve özel olarak şairlerin edebî saygınlık kazanmasını sağlayan dinamiklerin anlaşılmasında, sosyal bağların büyük etkisi olduğu görülür. XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın ilk yarısına yazılan üç tezkireden ikisinde yer almış bir şair olarak Birrî'nin Safâyî ve Sâlim'in de içinde bulunduğu sosyal ağa yakınlığı, bir şekilde bir araya gelmemiş şairlerin birbirinden haberdar olmasında, edebî alış-veriş içinde bulunmalarında rol oynayan aracı aktör rolüyle kolektif alanın imkânlarından yararlanarak öncelikle kendi çevresinde ve kısmen de olsa diğer edebî alanlarda bir edebî görünürlüğe ve saygınlığa sahip olduğu söylenebilir. Bu durum da onu, döneminin şairleri arasında tanınmasını sağlamıştır.

Kaynaklar

- ARDIILKADİROĞLI Abdülkerim İsmail Bakiş *Nuhbetü'l-Âsâr İi-Zevli Zühdetü'l-Fc'âr* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını 2 Baskı 1999.
- AKSOY, Hasan, "Birrî". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler-İsimler-Eserler-Terimler I*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997.
- AKÜN, Ömer Faruk. "Divan Edebiyatı". *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi* 9; ss:389-427. Ankara TDV Yayınları, 2013.
- BOURDİEU, Pierre, "Structuralism and Theory of Sociological Knowledge." *Social Research*, Vol. 35 / 4, 1968, ss: 681-706.
- ÇAPAN, Pervin, *Tezkire-i Safâyî - Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Esrâr: İnceleme Metin - İndeks*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2005.
- ÇELTİK, Halil, "18. yy. Tezkirelerindeki Divan Şairleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi- Hasibe Mazıoğlu Armağanı II*, 22, 1998, ss: 49-85.
- Divançe-i Birrî, Yapı Kredi, İstanbul: Sermet Çifter Kütüphanesi, No: 1520.
- EKİNCİ, Ramazan, *Şeyhî Mehmed Efendi Vekâyî'u'l- Fuzalâ. Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 93, C.4, 2018.
- ERDEM, Sadık, Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb (Mevlevî Şairler)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu

Yayımları, 2013.

- ERKUL, Rasih, *Manisalı Birrî Mehmed Dede Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Divanı*, Manisa Valiliği Yayını, 2000.
- ERKUL, Rasih, "Manisalı Birrî'nin Şair Nâbî'ye yazdığı İki Kaside", *Manisa Dergisi*, Sayı 23-24, Haziran-Aralık 2002, ss: 95-105.
- GENC İlhan *Esrâr Dede Tezkire-i Sû'arâ-vı Mevlevîvve İnceleme-Metin*
Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2000.
- İNCE, Adnan, *Sâlim Tezkiretü's-Şu'arâ İnceleme-Metin*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- İSEN, Mustafa, *Ötelerden Bir Ses*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- KALPAKLI, Mehmet, "Osmanlı Şiir Akademisi: Nazire", *Türk Edebiyatı Tarihi 2*, Ed. Talat Sait Halman vd., (2007), ss:133-137.
- KARACAN, Turgut, *Bosnalı Ala'addin, Sâbit Divanı*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayını, 1991.
- KÖKSAL, M. F., *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- KURNAZ, Cemal, TATCI, Mustafa, *Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri*, Ankara, Bizim Büro Yayınları, 2001.
- KURNAZ, Cemal, *Osmanlı Şiir Okulu*, Ankara, Birleşik Dağıtım Kitabevi, 2007.
- Mecmuâ'-i Eş'âr*, Ankara: Milli Kütüphane, Milli Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8071.
- Müstakimzâde Süleyman Saadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928.
- OĞUZ, Fatma Sabiha Kutlar, Mehmet Tefik, *Kâfile-i Şu'arâ*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- OĞUZ, Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaemînzâde Mustafâ Sâmi Divanı*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- ONAY, Ebru, *III. Ahmed Devri Osmanlı Şiirinde Sosyal Ağlar ve Edebî Prestij*, Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2022.
- ÖZDİNGİŞ, Vicdan, *Sabîh Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1998.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1967.
- ULUÇAY, M. Çağatay, *Manisa Ünlüleri*, Manisa, Manisa Lisesi Yayını, 1946.
- YAVUZ, Kemal, "Türk Şiirinde Nazire", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10/10, Haziran 2013, ss:359-424.

ONALTINCI YÜZYILDAN ONDOKUZUNCU YÜZYIL BAŞINA OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

Celal METİN*

Giriş

Dini ve siyasal anlamda tarihsel bir yapı taşına işaret eden Osmanlı-İran ilişkileri, biri diğeri için büyük çapta hem varoluş hem de çöküş nedeni olan sonuçlar doğurmuştur. Tarih içinde yakın bir ilişki zincirine bağlı olarak Türkmen göçünün hareketli sürekliliği, İslam'ın dönüştürücü gücü ve İranlı sosyo-kültürel unsurların direnme çabası ekseninde dokuzuncu ve on beşinci yüzyıllar arasında bir siyasal coğrafya olarak geçiren İran, kendi iç dinamiklerini ve çağının siyasal fırsatlarını değerlendirerek on altıncı yüzyılda, Safevi Tarikatından gelen şeyhlerin çabalarıyla, özgün bir Şii devlet olarak ortaya çıkmıştır.

İslam tarihinin coğrafi bir parçası olarak kendi tarihi-kültürel dokusunu İslam'ın Şii inanç çizgisine taşıyan İran, İslam medeniyetinde siyasal yönetim, edebiyat ve sanatta farklı bir köşe taşı olarak yer edinmiştir.

Yeniçağlara doğru tarihi bir görüngü olarak İran olgusu, İslam'ın itikadi düzlemdeki Rafizi¹ tonlamada asıl anlamını bulmuştur. Modern İran'a giden yapılanmada belirleyici olan temel faktörlerde iç ve dış dinamikler ne kadar rol oynasa da yine de asıl belirleyici Şii inanç temelli bu itikadi İslam ayrışmasının rolü esastır.

Tarih öncesinden beri bir Türk-İran ilişkisinin varlığı, savaş ve barış çizgisinde siyasal bir nitelik kazanırken, dokuzuncu yüzyılla birlikte başka bir seyir takip eder. İran coğrafyasının İslamlaşması ve Türkleşmesi hemen hemen birbiri ardına gelir.² Bu tarihi buluşma içinde İran topraklarında İslamlaşan Türk unsurlarının bir kolunun batıya yönelmesi, gelecek Osmanlı-İran ilişkilerindeki hem stratejik ve siyasal, hem de dini-ideolojik rekabetin zeminini anlamlandırmıştır.

On dört ve on beşinci yüzyıllar içinde Batı Anadolu ve Balkan ağırlıklı bir Sünni-İslam devletini kurup geliştiren Osmanlılar çağın icabı olarak, askeri açıdan stratejik ve ekonomik önemi olan coğrafyaları

* Prof. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Demirci/MANİSA, celal.metin@cbu.edu.tr; ORCID No: 0000-0002-8810-5530.

¹ Rafizi terimi; İslam tarihinde, Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in halifeliklerini kabul etmeyenler için kullanılır. Bu terim, geniş bir anlamda da Şia için kullanılmıştır. Bilgi için Mustafa Öz, "Rafiziler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2007, Cilt: 34, ss.396-397.

² Türkleşme ve İslamlaşma için Hamid R. Kusha, "The Irano-Ottoman Historical Bloc: The Genesis of a Macro Stucture", *International Journal of Turkish Studies*, Vol: 5, No:1 and 2 (1990-91), pp. 106- 111

imtiyazların gerek İran şahları ve gerekse de Osmanlı sultanları tarafından verilmesine neden oluyordu. Nadir Şah döneminde İran'da İngiliz etkisinin artışı ve stratejik bölgelerin kontrolü, İslam dünyasının Avrupa egemenliğine geçişinin başlangıcı oldu. Bu dönem ise Osmanlı ve İran arasında barış dönemini getirdi. Bu barış iki ülkenin, dönemin dünya güçlerinin nüfuzuna girme yönünde olması bakımından daha önceki barışlardan ayrılır. Onların son barışları Şii-Sünni barışı değildir.

İran ve Osmanlılar arasında ara ara iki buçuk asır devam eden savaşlar, uluslararası tarih süreci içerisinde ele alındığında Avrupa'nın uyanışını ve büyük sanayi devrimini gerçekleştirmedeki hazırlığını sürdürdüğü döneme rastlamaktadır. İslam dünyası bu zaman diliminde temel iki kuvvetin birbiriyle savaştığı bir alana terk edilmiştir. Aralarındaki savaşların birçoğu, yeni Amerika'nın altın ve gümüşünü bölgelerine yağın Avrupa'ya ulaşan ticaret yollarını elinde bulundurup içinde buldukları orta halli ekonomik krizden kurtulmak için yapılmıştır. Yine de aralarındaki savaşlara verdikleri ideolojik kılıfın siyasal ve dini sonuçları bugün bile ilişkiler açısından göz önünde tutulmaktadır.

Kaynakça

- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, (3. Baskı), Cilt: 1, Cem Yayınevi, Ankara, 1974.
- AKTEPE, Münir, *1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri*, İ.Ü.E.F. Yayınları, No:1585, İstanbul, 1970.
- ALLOUCHE, Adel, *Osmanlı-Safevi İlişkileri- Kökenleri ve Gelişimi*, Anka Yayınları, İstanbul, 2001.
- ALPANGU, M., "Bir Özbek Hanı Ubeydullah Han" *Türk Kültürü*, Yıl: XXX S: 346 (1992), ss. 109-114(45-50).
- ARJOMAND, Said Amir, *The Shadow of God and The Hidden Imam*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1984.
- ASLANTAŞ, Yasin, *Depicting The Other: Qızılbaş Image in The 16th Century Ottoman Histrography*, (Yüksek Lisans Tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2013.
- ATEŞ, Abdurahman, *Nadir Şah Döneminde Osmanlı- İran Siyasi İlişkileri(-1720- 1747)*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2022.
- BAYRAM, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya, 1991.
- BİTLİSÎ, İdris, *Selimsahname*, (Yayına Hazırlayan: Hicabi Kırlangıç), Kültür Bakanlığı Yayınları,, Ankara 2001.
- BOYLE, J. A., "İran'ın Milli Bir Devlet Olarak Gelişmesi", *Belleten*, Cilt: XXXIX, S: 156 (1975), ss. 654-655.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul: E yayınları, 1979.
- EMECAN, Feridun, "Şahkulu Baba Tekeli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam*

- Ansiklopedisi*, Cilt:38, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010, ss. 284-286.
- ERİM, Neşe, "1720-1790 Arasında Osmanlı İnan Ticareti", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 571-577.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, "İsnaaşeriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:23, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2001, ss. 142-147.
- HİNZ, Walther W.; *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, (Terc. T. Bıyıklıoğlu), TTK Yayınları, Ankara, 1948.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, 3. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1984.
- KAYABALI, İsmail- Cemender Aslanoğlu, *İnan'ın Anadolu'ya Uzanan Gölgesi*, Set Ofset, Ankara, 1990.
- KEVSERANİ, Vecih E., *Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi*, Denge Yayınları, İstanbul, 1992.
- KIRCA, Ersin, "Osmanlı - İnan Resmi Yazışmalarına Göre Osmanlı Devleti'nin Nadir Şah ve Caferilik Mezhebine Yaklaşımı (1736-1746)", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt:15, sayı: 2 (Aralık 2020): 392-408.
- KÖSE, Metin Ziya, "Yavuz Sultan Selim Döneminde Gerçekleşen Kızılbaş Teftişine Analitik Bir Yaklaşım Denemesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 110 (Haziran 2024), ss. 15-38.
- KUSHA, Hamid R., "The Irano-Ottoman Historical Bloc: The Genesis of a Macro Stuctrue", *International Journal of Turkish Studies*, Vol: 5, No:1 and 2 (1990-91), pp. 106- 111
- KÜRELİ, İbrahim vd.(Yay. Haz.), *I. Mahmud- Nadir Şah Mektuplaşmaları*, (yayına Haz.: İbrahim Kürelİ vd.), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yayın No: 136, İstanbul, 2014.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İnan Siyasi Münasebetleri(1578-1590)-1*, İ.Ü.E.F. Yayını, No:888, İstanbul, 1962.
- MERT, Rabia, "İslam Öncesi Türkler ve Türklerin İslamlaşma Süreci " *Tokat İlmîyat Dergisi*, Cilt/Sayı: 9/2 (Aralık 2021), ss. 655-678.
- MORGAN, David, *Medieval Persia(1040- 1797)*, Logman Group UK Limited, Lodon, 1988.
- NEWMAN, Andrew J., *Safevi İnanı-Pers İmparatorluğunun Yeniden Doğuşu*, (Türkçesi: Damla Gürkan Anar), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2023.
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Babailik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:4, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1991, ss. 373-374.
- ÖNGÖREN, R., "Safeviye Tarikatı ve İnan Safevi Devleti", *Bilgi ve Hikmet*, sayı: 11 (1995), ss. 82-86.
- ÖZ, Mustafa Öz, "Dai", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:8, TDV

- İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1993, 8. Cilt, 420-421.
- ÖZ, Mustafa, "Rafiziler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:34, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2007, ss.396-397.
- ÖZ, Mustafa, "Teberri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2011, ss.214-215.
- RASONYI, Lazlo, *Tarihte Türklük*, İkinci Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.
- RUMLU, Hasan, (*Ahsenü't-Tevârih*), *Şah İsmail Tarihi*, (Çev. Cevat Cevan), Ardıç Yayınları, Ankara 2004.
- SARAY, Mehmet, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğın Rolü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1990.
- SARIKAYA, Saffet, "Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türk Kültürü*, sayı: 363, yıl: XXXI(1993), ss. 408-410 (24-26)
- CEYHAN, Semih, "Zühd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 44, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2013, 44. Cilt, 530-533.
- SU, Kamil, *Yavuz Sultan Selim*, MEB. Basımevi, İstanbul, 1944.
- SÜMER, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK Yayınları, Ankara, 1992.
- TEBER, Faruk, "Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini-Siyasi Tanımlamalar", *Dinî Araştırmalar*, Cilt: X, Sayı:28(2007), ss. 19-38.
- ÜZÜM, İlyas, "Kızılbaş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 25, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2022, ss. 546-557.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, *İslamiyet ve Türkler*, Çağrı Yayınları, İstanbul,1980.

1191 VE 1120 NUMARALI NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE ÇAN KAZASININ PAZAR KÖYÜNÜN MÜSLÜMAN NÜFUSU ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Merve DOĞAN*

Giriş

Sultan II. Mahmut döneminde başlatılan nüfus sayımları ve bu sayımlara bağlı olarak oluşturulan Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde (BOA) Nüfus Defteri (NFS.d) olarak tasniflenen arşiv vesikaları XIX. Yüzyılın ilk yarısındaki Osmanlı taşrasının demografik ve sosyo-ekonomik analizinde en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Çalışmada söz konusu arşivde 1191 ve 1220 numaralarıyla tasnif edilmiş nüfus defterleri incelenmiştir. Bu defterler H. 1247 (M. 1831-1832) ve H.1256 (M.1840-1841) yılında tutulmuş olup Çan kazasına bağlı Pazar köyüne aittir.

Günümüzde ve bahsi geçen dönemde en küçük idari birimlerden biri olan köyler, Farsça “kûy”dan gelmektedir. “Mâverâünnehir bölgesinde İranlılarla birlikte yaşayan Türkler, Türkçe kelimeler yerine Farsça karşılıklarını kullanmaya başlamışlardır. Bu bağlamda, Farsça’da “köy” anlamına gelen “dih” kelimesi yerine mahalle, köy, yurt, sokak anlamlarına gelen “kûy” terimi tercih edilmiştir. Moğol istilasından önce, kûyların köy biçimine dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu durumda, köy teriminin Anadolu’da Selçuklular döneminden beri bilindiği söylenebilir. Buna karşılık, Osmanlı resmî kayıtlarında köy yerine Arapça kökenli “karye” kelimesi kullanıldığından, erken Osmanlı belgelerinde, özellikle tahrir defterlerinde, köy isimlerinin bazılarının karyenin sonuna eklendiği de (Karye-i Karaköy) görülmektedir. Birçok karye isminde köy kelimesinin de bulunması, köy teriminin halk dilinde uzun süredir bilindiğini kanıtlamaktadır. Ayrıca, Osmanlı kanunnamelerinde “köylü”, “köy kethüdâsı”, “köy kethüdâları”, “şehirlerde, köylerde” gibi ifadelerin geçmesi de bu durumu desteklemektedir. Osmanlı döneminde tarım alanlarının tamamı, geleneksel köy topluluklarından oluşmaktaydı ve köylerin her biri, toprakları, sosyal ve malî yapısıyla bir birimi ifade etmekteydi. Malî birim olma durumu, aynı zamanda köylerin nasıl tasarruf edildiğini de göstermekteydi. Normal şartlarda, köylerin büyük kısmı bir sipahi denetiminde ve tımar sistemi içinde bulunmaktaydı. Bu köylerde yaşayan köylüler, devlete ait topraklarda tarım ve hayvancılık yapar, ürettikleri ürünlerin bir kısmı ile raiyyet vergilerini öderlerdi. Küçük bir kısım köy ise vakıf köyü olduğundan, vergilerini vakfa

* Dr., Biruni Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, İstanbul, mervedogannn@windowslive.com. ORCID: 0000-0002-8486-2403

Çalışmamız halen Çan'la ilgili sürdürdüğümüz bir araştırmanın öncü bulgularından oluşmuştur. Dolayısıyla köy nüfusuyla alakalı verilerin çoğalmasıyla metinde değindiğimiz hususların ilerleyen zamanda daha da şekilleneceği ayrıca ifade edilmelidir.

Kaynaklar

Arşiv belgeleri

BOA, NFS.d., nr. 1191

BOA, NFS.d., nr. 1220, s.1-263.

Kitap ve Makaleler

AYDIN, Mahir, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, 1990, s.81-106.

BİLGİ, Nejdet, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları Hakkında", *Türk Yurdu*, Cilt:19-20, Sayı:148-149, 1999-2000, ss.117-124.

BİLGİ, Nejdet, 1835 Tarihli Nüfus Defterine Göre Acara-i Süfla Sancağının Demografik Yapısı (Haz: Merve Uğur), *VIII. Uluslararası Atatürk Kongresi (Atatürk ve Türk Kültür Coğrafyasında Kafkasya ve Çevresi)* Cilt 2, (2017).

ÇADIRCI, Musa, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *Belleten*, Cilt: 34, Sayı:135, Ankara 1970, ss.409-420.

EMECEN, Feridun, "Biga", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6. Cilt, İstanbul 1992, ss.136-137.

GÖYÜNÇ, Nejat, "Hane", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15. Cilt, 1997, s.552-553.

GÜMÜŞÇÜ, Osman- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Köy", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek 2. Cilt, Ankara 2019, ss. 85-87.

GÜNEŞ, Mehmet, "Osmanlı Köy ve Mahalle İdarelerinde Yeni Bir Dönem: İhtiyar Meclislerinin Teşekkülü", *History Studies*, Volume 6, Issue 3, 2014, ss. 163-177.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara, 1943.

KIRLI, Cengiz, "Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı" *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi* (Ed. Seyfi Kenan) İstanbul, 2010.

KORKMAZ, Şerif, "Tanzimat Sonrası Çanakkale'nin İdari ve Nüfus Yapısı", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Cilt: 3 Sayı: 3, 2005, ss. 108-136.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

- ÖZ, Mehmet, "Tahrir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 39. Cilt, 2010, s.425-429.
- ÖZEKMEKÇİ, Mustafa Mesut, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Avrathisar'daki Evlad-ı Fatihan Nüfusu", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Cilt:19, Sayı:31, 2021, s.113-141.
- ÖZEKMEKÇİ, Mustafa Mesut, "Ceride Odası 1830-1850", *Tarih ve Gelecek*, Cilt:6, Sayı:3, 2020, s.1012-1024.
- ÖZEKMEKÇİ, Mustafa Mesut, "Osmanlı Devleti'nin İlk Genel Sayımının Öncüsü Olarak Önerilen Sayımlar", *Kesit Akademi*, Sayı: 25, 2020, s.148-160.
- ÖZEKMEKÇİ, Mustafa Mesut, *Bergama 1838*, Bergama Belediyesi Kültür Yayınları, 2020.
- ÖZKAYA, Yücel- Akyıldız, Ali, "Muhassıl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:31, 2020, s.18-20.

1850'LERDE SAMSUN VE SİNOP'TA SOSYAL YAPI VE DURUM

Keziban ACAR KAPLAN*

Bu makale, 1850'lerde Samsun ve Sinop'ta görev almış İngiliz konsoloslarının raporlarına ve İngiliz basınından bazı makalelere dayanarak bu dönemde Samsun ve Sinop'taki sosyal yapı ve durum hakkında bazı bilgiler sunmayı amaçlamaktadır. Sunulan bilgiler bu şehirlerdeki sosyal yaşamın tam olarak bir resmini çizmekten ziyade, bazı İngiliz kaynaklarına yansıdığı kadarıyla nasıl görüldüğünü vermeyi ve değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Sosyal durum denilince ilk akla gelen konulardan biri, herhangi bir beldenin demografik ve etnik yapısıdır. Samsun'la ilgili çalışmalarda aktarıldığı üzere, klasik dönemden¹ 1850'lere kadar olan dönemde nüfusun ağırlıklı olarak Müslüman olduğu görülür. Osmanlı Devleti'nde ilk genel nüfus sayımı 1831'de yapılmış olup, buna göre, Canik Sancağında 40.935 Müslüman, 14.808 Hıristiyan olmak üzere 55.743 erkek nüfus bulunmaktaydı.² Kısaca, "XIX. yüzyılın başlarında Karadeniz Bölgesi nüfusunun yaklaşık %90'ını Müslüman, %10'unu da Hıristiyanlar oluşturmaktaydı."³ İngiliz gezgin John MacDonald Kinneir de XIX. yüzyıl başında Samsun'un sakinlerinin neredeyse tamamının Türklerden oluştuğunu belirtir.⁴ Bu demografik ve toplumsal yapı, İngiliz kaynaklarına da farklı şekillerde konu olmuştur. Bu bağlamda öne çıkan konulardan biri, şehirdeki İngiliz konsoloslarının, burada yaşayan Müslümanlar ile gayr-i Müslimler arasındaki hukuki meselelere dâhil olmaları ve bu durumu hem yerel otoritelerle hem de İstanbul'daki İngiliz Başkonsolosu ile paylaşmalarındır. Özellikle konsolosluk raporlarında yer alan bilgi ve ifadelerle bakarsak, bir anlamda Hıristiyan tebaanın hamisi ve daha da önemlisi Islahat Fermanı'nın yeterince uygulanıp uygulanmadığının denetçisi olarak hukuki bir merci gibi hareket etmeleri hatta bazı konularda yerel yöneticiler üzerinde bir tür baskı kurmalarındır.

Aralık 1856'da Çarşamba'da Malta asıllı bir tüccarın katli ve bununla ilgili yazışmalar, konsolosların "hukuki bir merci" durumuna iyi

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü/MANİSA, E-Posta: kacar45@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-4702-9778.

¹ Bahaaddin Yediyıldız, "1485-1576 Yılları arasında Samsun Şehri," *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* (Samsun: Eser Matbaası, 1988): 297-305.

² Kemal H. Karpat, *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics* (Madison: University of Wisconsin, 1985), s. 111.

³ Mehmet Okur, Veysel Usta "Karadeniz Bölgesi'nin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme," *History Studies*, cilt 1, sayı 1 (2009), s. 43.

⁴ Sir John Macdonald Kinneir, *Journey Through Asia Minor, Armenia, and Koordistan in the Years 1813 and 1814* (London: John Murray, 1818), s. 302.

gönderilmesi gibi konular, Türkçe kaynaklarda hiç konu edinilmemiştir; bu nedenle bu konu (bölgeye İngiliz tıp personelinin gönderilmesi ve burada yaşadıkları tecrübeler) Osmanlıca kaynaklar da kullanılarak, karşılaştırılmalı olarak ele alınıp, değerlendirilebilir.

Kaynaklar

Arşivler

TNA, FO 78/1303 (The National Archives/Foreign Office
(Correspondence with Vice Consul Frederick Guarracino, Samsun)

TNA, FO 78/1396 (Correspondence with Vice Consul Frederick
Guarracino, Samsun; Acting Vice Consul St Vincent Lloyd,
Samsun)

TNA, FO 195/355.(From Samsun, 1854)

BOA, HR TO 318-50/ M. 02.02.1856)

Gazeteler

Cheshire Observer, 26 Nisan, 1856.

Chicago Tribune, 3 Mayıs 1856.

Daily News, 9 Temmuz 1860.

Daily News, 1 Eylül 1860.

Manchester Weekly Times and Examiner, 19 Nisan 1856.

The Morning Chronicle, 6 Şubat 1852.

The Morning Chronicle, 16 Şubat, 1856.

The Morning Post, 18 Nisan 1856.

The North Devon Journal, 24 Aralık 1857.

The Standard, 1 Ağustos 1854.

The Times, 23 Mayıs 1856.

Kitaplar ve Makaleler

BOZKURT, Gülnihal. "Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf Olduğu İki Deyletlerarası Anlaşma," *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1/1 (1990): 45-77.

FOREIGN Office List, Forming A Complete British Diplomatic And Consular Handbook, compiled By Edward Hertslet, London: 1865,

KARPAT, Kemal H. *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics* (Madison: University of Wisconsin, 1985)

KİNNEİR, Sir John Macdonald. *Journey Through Asia Minor, Armenia, and Koordistan in the Years 1813 and 1814* (London: John Murray, 1818)

MARAL, Emrah. "1893-1894 Yılları Arasında Sinop'ta Kolera Salgını," *Near East Historical Review*, 11/1 (January 2021): 27-42.

OKUR, Mehmet ve Veysel Usta "Karadeniz Bölgesi'nin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme," *History Studies*, cilt 1, sayı 1 (2009): 35-70.

ÖZCAN, Selim. "XVIII. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağında Eşkıyalık Hareketleri," *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, editör

- Osman Köse (Samsun: Etüt Yayınları, 2009): 83-92.
- SKENE, James Henry. *Anadol; the Last Home of the Faithful* (London: Richard N. Bentley, 1853)
- TOLEDANO, Ehud Rafael. *The Suppression of the Slave Trade in The Ottoman Empire in the Nineteenth Century*, PhD Dissertation (Princeton University, 1979)
- TURAN, Şerafettin. "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri," *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* (Samsun: Eser Matbaası, 1988): 147-162.
- YAŞAYANLAR, İsmail. *Sinop, Samsun ve Trabzon'da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2015)
- YEDİYILDIZ, Bahaaddin. "1485-1576 Yılları arasında Samsun Şehri," *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* (Samsun: Eser Matbaası, 1988): 297-305.
- YOLALICI, Emin. "H. 1267-1277 Yıllarına Ait Samsun Şer'iyeye Sicil Defteri'ne Göre Gayr-i Müslimlerin Durumu," *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* (Samsun: Eser Matbaası, 1988): 455-458.

İnternet Kaynakları

http://www.levantineheritage.com/pdf/List_of_British_Consular_Officials_Turkey%281581-1860%29-D_Wilson.pdf

MANİSALI (SARUHAN) SON DEVİR OSMANLI ULEMASI

Erol KAYA*

Giriş

Ulema tabiri; ilim sahibi, bilgin demek olan âlim kelimesinin çoğuludur. Âlim, bir ilim ve fenni inceliklere nüfuz ederek bilen demektir. Osmanlılarda münhasıran din ilimlerini bilenlere ulema denirdi.¹

Osmanlı'nın dini kurumu (ilmiye) incelenmeyi özel olarak hak eden bir vakadır. İlmiye kurumu Osmanlı idaresinin sınırlandırıcı çerçevesi içinde gelişmiş ve imparatorluğun idari kurumları arasında kendisine eşi benzeri olmayan bir alan açmıştı. Aslında ne sınırlılık ne de bağımsızlık boyutu alana tamamen hâkim olabilmişti. İlmiyenin kurumsal duruşu sayesinde protokolde ön sırada yer alması gerçeği, bağımsızlık arayışı ilmiyenin gözünü kör etmesini her zaman önlemiştir. Öte yandan sultanlar da tamamen itaatkâr bir dini hiyerarşi fikrine bazen açık hale gelseler de, bu hiçbir zaman uzun süren bir durum olmamış, kendilerini kaptırmamışlardır. Bu iki ilke arasındaki karşılıklı etkileşim yüzyıllar boyunca Osmanlı idari ve dini tarihinin önemli bir bölümünü kapsaya gelmiştir.²

Son dönem Osmanlı uleması, modern Türkiye tarih yazımının özellikle ilgilendiği bir konu olmamıştır. Avrupa dillerinde de ulemanın entelektüel üretimi, eylemleri ve kurumlarını konu edinen kitap ve makalelerin sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte ulemanın hep kaybeden tarafta olmak zorunda kaldığını göz önüne alınca bu ilgi eksikliğine belki de fazla şaşırılmamak lazım. Yeni rejimin 1923'ün sonlarında kurulmasından sonraki birkaç yıllık sürede ilmiye sınıfı küçültüldü ve merkezden çevreye itildi, kurumlarının çoğu lağvedildi, yetkileri büyük oranda budandı ve hatta ulema unvanı Türkçeden neredeyse tamamen çıkarıldı. Ulema, dönemin tarih yazımının konusu olduğunda ise çoğu zaman, II. Meşrutiyetten 20. Yüzyılın ortalarına dek

* Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, ekaya@erzincan.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-7874-7321.

¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 3, İstanbul 1983, s. 544.

² Madeline C. Zilfi, *Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası*, Çev: Mehmet Faruk Özçınar, Ankara 2008, s. V.

Arşivine devredilmiştir. Dolayısıyla arşivde, eski Osmanlı memleketlerine ait binlerce ulema dosyası bulunmaktadır.

Bu arşivde yaptığımız taramaya göre, bugünkü Manisa ve ilçeleri doğumlu toplam kırk dokuz ulemaya ait dosya bulunmaktadır. Bizim çalışmamızı genişleterek yapılacak ilmi araştırmalar, sadece biyografi hizmeti olarak değil diğer birçok alana da büyük katkı sağlayacaktır. Özellikle, ulema üzerine yapılan biyografi çalışmaları bir biyografi ilmi olarak Avrupa'da son dönemlerde oldukça yaygınlaşan ve "tarihi şahsiyetlerin hayatını ve aile bağlantılarını arşiv kayıtlarına dayanarak ortaya çıkarma işi" olarak ta izah edilen "prosopografi" alanındaki araştırmalar için de çok önemli kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Bu biyografi çalışmaları vasıtasıyla ortaya konulan bilgiler kullanılarak; ulemanın aile yapıları, aile tarihi ve meslekleri, doğdukları bölgeler, okudukları okullar ve aldıkları dersler, ders hocaları, yaptıkları görevler, bu görevler ile ilgili bürokratik yapı, halkla iletişimleri ve bunun göreve etkisi ve daha birçok konuda detaylı çalışmalar yapılabilir. Yine bu bilgiler vasıtasıyla sadece tarih alanında değil ilahiyat, eğitim bilimi, sosyoloji gibi ilim alanlarında da çok değerli çalışmalar ortaya konulabilir. Aslında tüm bu ilim alanlarındaki araştırmacıların birlikte yapacakları proje çalışmaları ise gerçekten çok değerli araştırmaların ortaya çıkmasına vesile olacaktır.

Kaynakça

Arşivler

Diyaret İşleri Başkanlığı, İstanbul İl Müftülüğü Meşihat Arşivi. (Dosya numaraları ilgili sayfalarda verilmiştir.)

Kitap ve Makaleler

AMİT, Bein; Osmanlı Uleması ve Türkiye Cumhuriyeti, Çev: Bülent Üçpunar, İstanbul, 2013.

PAKALIN, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 3, İstanbul, 1983.

ZİLFİ, Madeline C.; Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası, Çev: Mehmet Faruk Özçınar, Ankara, 2008.

MÜŞİR MEHMED ZEKİ PAŞA (1835-1929) ADLI DOKTORA TEZİ ÜZERİNE

Burak TURAPOĞLU*

Cengiz Çakaloğlu, 1999 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yakınçağ Tarihi alanında, *Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1929)* adlı teziyle doktorasını tamamlamıştır.

Bu doktora tezi, özet kısmıyla başlamaktadır. Zeki Paşa'nın kısa bir hayat hikâyesinden bahseder. Daha sonra önsöz bölümünde çalışmanın amacına değinir. Yaklaşık yirmi sene 4. Ordu Komutanlığı yapmış Zeki Paşa'nın daha önce hiç araştırılmamış olmasından dolayı bu konuyla ilgili elde kullanılabilir kaynakların oldukça kısıtlı olması, Zeki Paşa'nın hayatı ve görevleri hakkında sağlam bir kronoloji oluşturmaya yarayacak müstakil bir eser veya hatıratı rastlayamamanın tezini oluşturmada zorlanmasının nedenleri olduğunu belirtir. Araştırmasına devam ettikçe Zeki Paşa'nın diğer görevlerinin de son derece kritik görevler olduğunu gördüğünden ve bundan dolayı çalışmanın oldukça genişlediğinden bahseder. Gerçekten de çalışma oldukça geniş bir alanda yürütülmüş ve kaynaklar oldukça düzgün belirtilerek araştırmanın zenginleştirildiğini gözlemlemekteyiz.

Araştırmanın kaynakları çoğunlukla; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (günümüzde Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi), ATASE belgeleri, Milli Savunma Bakanlığı Arşivi ile Cumhuriyet Arşivinden faydalanılmıştır. Yıldız Esas Evrak Tasnifi ve Dosya Usulü İrade Tasnifinde bulunan toplu belgelerin işlerini kolaylaştırdığından da bahseder. Diğer araştırma kaynaklarını ise; Alemdar, Dersaadet, İkdam gibi gazeteler, salnameler, düsturlar ve zabıt cerideleridir. Ayrıca çok sayıda makale ve kitaptan da yararlanılmıştır.

Yazar tezini giriş ve altı bölümden oluşturmuştur. 303 sayfalık bu eser, toplam 860 adet dipnottan oluşmaktadır. Ekler bölümüne sadece 12 adet fotoğraf eklenilmekle yetinilmiştir. Daha önce bahsedildiği gibi

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, burak.turapoglu@hotmail.com, ORCID No: 0009-0004-5519-2545.

DÖNÜLMEZ YOLUN YOLCULARI

Furkan VURAL*

Bu kitabın tam künyesi şöyledir: Cengiz Çakaloğlu, **Dönülmez Yolun Yolcuları Yemen'e Giden Redif Taburları**, Çizgi Yayınları, İstanbul,2024,1. Baskı, 375s., ISBN 978-625-396-328-6.

Yemen bölgesi, Osmanlı Devleti'nin bu coğrafyayı hâkimiyet altına almasından itibaren hem jeopolitik durumu, hem de sürekli var olan siyasi kargaşa ortamı sebebiyle her zaman dikkat çeken bir yer olmuştur. Hatta Yemen, "hakkında türküler yazılan, gidenin neden geri dönmediği konusu merak uyandıran" bir bölge olduğunu da söylemek abartı olmaz. Bu yüzden günümüzde, Yemen bölgesi ve tarihiyle ilgili yeni yeni çalışmalar yapılmaktadır.

Eserin yazarı Cengiz Çakaloğlu, sunuş yazısında belirttiği gibi doktora tez konusuyla¹ bağlantılı olarak ilgisini Yemen coğrafyası ve redif taburlarına yöneltmiştir. Her iki konu ile ilgili çok sayıda yayın hazırlamış, incelediğimiz yayının basıldığını göremeden hakka yürümüştür. Ruhu şad olsun.

İncelediğimiz eser; Yemen'de bulunan dini otorite ile devlet otoritesi arasında çıkan çatışmaların genel bir isyan halini alması ve tüm coğrafyaya yayılması neticesinde Osmanlı Devleti tarafından müdahale etmek için buraya gönderilen redif tabularının hikâyesidir.

Yazara göre bu coğrafyada devlet güçleri ile bölge otoritesi arasında patlak veren çatışmalar olağandır. Bazı çatışmaların genel bir isyan halini alabildiği bir yerdir. Böyle bir durumda devletin Yemen'de bulunan kuvvetleri yetersiz kalır ve yardım isteği ile beraber genel bir isyanın başladığı başkent İstanbul'a bildirilir. Devlet ricali bu konuyu masaya yatırır ve bölgeye gönderilecek komuta kademesi ile beraber en uygun redif taburlarını belirler. Aynı zamanda asker alım merkezleri, redif taburlarını, alınacak askerleri ve askerle birlikte gidecek iaşeyi tespit eder. Gönderilecek redif taburunun coğrafyasına bakılarak Yemen bölgesine sevk edilme yöntemi ve vasıtasına karar verilir. Asker yola çıkar ve bölgeye varır. Bölgeye intikal eden askerlerin yetkililerce gerekli görülen cephelere sevkî sağlanır. Asker artık görev bölgesindedir ve önünde üç durum vardır. Bunlardan birincisi çatışmadan sağ çıkıp gazi olmaktır.

* Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih A.B.D, furkanvural1992@hotmail.com, ORCID No:0000-0001-9036-4884.

¹ Cengiz Çakaloğlu, "Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1929) Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, (Basılmamış Doktora Tezi),Erzurum, 1999.

CENGİZ ÇAKALOĞLU VE REDİF ÇALIŞMALARI

Özkan KÜÇÜKBAŞ*

Giriş

30 Ocak 2024 tarihinde aramızdan ayrılan Cengiz Çakaloğlu hocamız, vefatına değin yaptığı birçok akademik çalışma ile tarihçi olmanın sorumluluklarını hiç kuşkusuz yerine getirmiştir. Gayemiz, hocamızın, redif teşkilatı hakkında birbirinden kıymetli çalışmalarını analiz edip okuyucuya en kısa yoldan sunmak ve bu suretle hocamızın hatırasını yâd etmektir. Cengiz Çakaloğlu'nun, çalışmalarının kapsamı daha ziyade Osmanlı taşra teşkilatı ve buralardaki askerî birlikler üzerinedir. Çakaloğlu, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki en büyük meselelerinden biri olan Yemen İsyanları üzerine önemli çalışmalarda bulundu. Anadolu'nun muhtelif sancak ve kazalarından toplanıp Yemen'e gönderilen redif taburları, bölgede asayiş ve sükûnetin sağlanması hususunda çaba sarf etti. Yemen'e giden redif askerleri, bölgedeki yerel unsurlarla girilen çatışmalarda çok sayıda şehit verdi. Bu bakımdan Yemen isyanları Türk toplumunun hafızasına kazınmış üstüne ağıtlar yazılan belli başlı tarihî hadiselerden biridir.¹

Bu çalışmada, Cengiz Çakaloğlu'nun Anadolu ve Rumeli coğrafyasındaki redif birlikleri üzerine yapmış olduğu çalışmalar inceleneyecektir. Söz konusu incelemede ilk olarak, Osmanlı redif teşkilatının kuruluş ve gelişim süreci ile Türkiye'deki redif teşkilatı çalışmaları inceleneyecektir. Ardından, hocamızın muhtelif coğrafyalardaki redif taburları üzerine gerçekleştirdiği çalışmalardan örnekler seçilerek bunlar hakkında bilgiler verilecektir. Ayrıca bu çalışmaların genelde Osmanlı askerî tarihi ve özelde redif teşkilatı hakkındaki yapılan/yapılacak çalışmalara katkısı inceleneyecektir. Çakaloğlu, redif taburları ile ilgili on iki farklı çalışma yaptı. Bu çalışmaların çoğunluğu sempozyum bildirisi olarak bazıları ise makale olarak yayımlandı. Çalışmaların tam künyesi ilgili alanlarda ve metin sonunda verilecektir. Çakaloğlu'nun redif birlikleri hakkında çalışma yaptığı sancak ve kazalar şunlardır:

* Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, ozkan.kucukbas@cbu.edu.tr , ORCID: 0000-0003-3622-0278.

¹ Hünkar Karaca Yalçın, "Türk Romanında Yemen İsyanları", *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, c.8, (2022), s.719.

kuruluş ve gelişimine dair merkezî bir bakış açısıyla yapılmış olmasıdır. Buna mukabil Çakaloğlu'nun çalışmaları, tümevarım şeklinde olup taşrada bulunan redif taburlarının hem görev aldıkları bölgelerde yapıp ettikleri hem de merkezle olan diyaloglarını ihtiva etmiştir. Bir başka deyişle nizamiye ordusunun ağırlık merkezinin başkent ve yakın çevresi olduğu düşünülürken, taşra teşkilatı çalışmaları açısından redif taburları hakkında yapılan incelemelerin önemi, onun tarafından ortaya konmuştur.

*“Şüphesiz, kahramanların hayatının ortaya konulması, birinci derecede o toplumun tarihçilerinin görevidir. Belki de sayının fazla olmasından dolayı, halen tarihin derinliklerinde sıranın kendisine gelmesini bekleyen binlerce kahraman bulunmaktadır.”*⁴⁸ Cengiz Çakaloğlu, o binlerce kahramandan bazılarını ortaya çıkarmaya çabaladı. Onun sayesinde Yemen konusu bilinir hale geldi. Araştırılmaya başlandı. Bir Çanakkale'nin de Yemen'de olduğunu herkese öğretti.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

- BOLAT, Cahide, “Redif Askeri Teşkilatı (1834-1876)”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2000.*
- BOSTAN, İdris, “Yemen” *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 43, (2013), ss.406-412.
- ÇADIRCI, Musa, “Anadolu’da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* c. 8 sy.14, (Mayıs 1963) ss.63-75.
- ÇADIRCI, Musa, “Redif Askeri Teşkilatı”, *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, 1760-1938 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Ordu ve Toplum, 25-27 Ekim 1999, İstanbul, ss.47-65.*
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, “II. Abdülhamid Devrinde İzmit Redif Taburu”, *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV, c. II, Kocaeli, 2018, ss.779-786.*
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, “1903 Yemen İsyanının Bastırılmasında Mersin Redif Taburu”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, c.3 (8), 2016, ss.113-135.*
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, “1905 Yemen İsyanı ve Rize Redif Taburu”, *I. Rize Sempozyumu, 2006, ss.48-56.*
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, “1911 Yemen İsyanının Bastırılmasında Üsküp, Gilan, Kalkandelen ve Preşova Taburları”, *Uluslararası Balkanlarda*

⁴⁸ Cengiz Çakaloğlu, *Yemen’den Dönemeyen bir Karapapak: 40. Hamidiye Süvari Alayı Komutanı Mihrali Bey*, İstanbul, 2011, s.1.

- Türk Varlığı Sempozyumu II* c. 1, Manisa, 2010, ss.270-298.
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, "II. Abdülhamid Devrinde Denizli Redif Taburu", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, c. 1, 2007, ss.273-279.
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, "II. Abdülhamid Devrinde Manisa Redif Taburu", *Geçmişten Günümüze Manisa Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi-Kültürü-Ekonomisi Sempozyumu*, Manisa, 2018, ss. 777-787.
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, "Salnamelere Göre 20. Yüzyıl Başında Turgutlu (1900-1908)", Nurettin GÜLMEZ ve Nejdet BİLGİ (ed.), *20. Yüzyılda Turgutlu*, Turgutlu, 2019.
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, "Yemen İsyanı ve Tokat Redif Taburu (1905-1906)", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, c.4 (1), 2009, ss.24-46.
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, "Yemen İsyanı ve Trabzon Redif Taburu", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.9 (1), 2007, ss.99-122.
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, "Yemen İsyanı ve Uşak Redif Taburu", *II. Uşak Sempozyumu*, 2011, ss.549-574.
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, "Yemen'de Akçaabat (Polathane) Redif Taburu (1905)", *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu*, 2018. ss.463-470.
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, "Yemen'de Merzifon Redif Taburu", *Geçmişten Günümüze Merzifon Sempozyumu*, 2009, ss.131-151.
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, "Yemen'den Gelen Destan: Yemen İsyanı ve Mecitözü Redif Taburu (1905-1907)", *Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*, Ankara, 2012, ss.581-604.
- ÇAKALOĞLU, Cengiz, *Yemen'den Dönemeyen bir Karapapak: 40. Hamidiye Süvari Alayı Komutanı Mihrali Bey*, İstanbul, 2011.
- HEINZELMANN, Tobias, *Cihaddan Vatan Savunmasına: Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856*, (çev. Türkis Noyan), İstanbul, 2009.
- HİPPLER, Thomas, *Citizens, Soldiers and National Armies, Military Service in France and Germany 1789-1830*, London, 2008.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "Redif Kıyafetlerinin Maliyetine Dair", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.41, 1-4, (1985), ss.283-299.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asakir-i Mansure", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy.12, (1982), ss.127-165.
- ÖZCAN, Ahmet, "Askeri Tarih, Tarihsel Gelişimi, Yazarlar ve Okurları Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Journal of War Studies* c.1, sy.1 (2020), ss. 3-23.
- ŞAKİR, Ziya, *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*,

İstanbul, 1957.

ŞAYİN, Cevat, "Askeri Tarih Çalışmaları İçin Bir Sentez Aracı Önerisi 3T: Teşkilat, Teçhizat, Tefekkürat", *Tarih Dergisi* c.52 (2010/2), ss.151-181.

WALTER, Dierk, "A Military Revolution? Prussian Military Reforms before the Wars of German Unification", *Forswarsstudier* 2 (2001) ss.3-34.

YALÇIN KARACA, Hünkar, "Türk Romanında Yemen İsyancıları", *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, c.8, (2022), ss.716-734.

YILDIZ, Gültekin, *Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, İstanbul, 2022.

YILDIZ, Gültekin, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, İstanbul 2009.

SULTANIN KAYIP TILSIMLI GÖMLEĞİ: BALKAN HARBİ ESNASINDA SELİMİYE CAMİİNDEN ÇALINAN II. SELİM'İN TILSIMLI GÖMLEĞİNİN HİKÂYESİ

Veysi AKIN*

Giriş

Bu çalışmanın konusu, Balkan Harbi'nde Edirne'nin işgali esnasında Selimiye Camiinden çalınan Sultan II. Selim'in "*tılsımlı gömleğinin*" Edirne'den Viyana'ya götürülüşü, Viyana'da satılmak istenmesi ve istirdadının ardından İstanbul'a getirilişinin hikâyesini esas almaktadır. Şark kültüründe görülen "*tılsımlı gömleklerin*" tarihçesi milattan önceki döneme kadar götürülmektedir. İslam öncesi Türk kültüründe, giyenleri her türlü bela ve hastalıktan koruduğuna inanılan bu gömleklilerin Çin, İran ve Hindistan'daki Türk-İslam devletlerinde de örneklerine rastlanmıştır¹. Dede Korkut hikâyelerinde kurşun işlemeyen, kılıç kesmeyen, mutluluk getiren ya da giyeni görünmez kılan gömleklerden bahsedilmesi buna işaret eder. Türk İslam kültüründe tılsımlı gömleklerin en muhteşem örnekleri Osmanlı dönemine aittir ve bunlar arasında en mükemmel işçiliğe ve süslemeye sahip olanlar, Osmanlı şehzade ve padişahları için yapılanlardır². Bunlar, Osmanlı şehzade ve padişahlarının savaşa giderken, önemli olaylarda, törenlerde ve ava giderken korunmak amacıyla kıyafetlerinin içine giyindikleri daha ziyade içlik tarzı kıyafetlerdir. Giyenlere mutluluk ve ruhsal huzur verdiğine, aynı zamanda nazardan, hastalıklardan ve belalardan koruyarak sağlıklı kalmayı sağladığına inanıldığı için, bu kıyafetler "tılsımlı" veya "şifalı" olarak adlandırılmışlardır³. Osmanlı padişah ve şehzadelerine ait tılsımlı gömleklerin ekseriyeti, Topkapı Sarayı Müzesi Padişah Elbiseleri Koleksiyonunda sergilenmektedirler. Bunların dışında İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi (TİEM) ve İslam Medeniyetleri Müzesi'nde teşhir edilenler de mevcuttur. Müzeler kurulmadan önce bunların bazıları Selatin Camileri ve türbelerinde teşhir edilmekteydiler. Konumuzun ana teması olan II. Selim'in tılsımlı gömleği de önce Selimiye

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Edirne/Türkiye, veysiakin@trakya.edu.tr; ORCID 0000-0003-0089-5230.

¹ Eda Öz Çelikbaş, "Tılsımlı Gömlekler ve Kam Kıyafetleri Bağıntısı", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, S. 25 (Haziran 2020), s. 239.

² Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömlekler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 11.

³ Çelikbaş, agm. s.240-241.

sağlamıştır. Sonuç olarak konu, Osmanlı - Avusturya makamları ve diplomasisinin özverili çalışmaları sayesinde suhuletle çözülmüş ve tılsımlı gömlek İstanbul'a getirilmiştir. Sultan II. Selim'in tılsımlı gömleğinin yâd ellerden kurtarılması Osmanlı Hanedanı için önemli olduğu kadar, Türk kültürünün değerli bir hazinesinin ait olduğu millete ve topraklara iade edilmiş olması da ayrıca kıymeti haiz bir husustur.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları:

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası (BEO) 4167-312457, lef 2, lef 4.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH-KMS) 1-4, lef 9.

BOA DH-KMS 1-4 lef 11.

BOA DH-KMS 1-4, lef 7.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Viyana Sefareti (HR SFR)

BOA, HR SFR 04 201-77, lef 1,2,3.

BOA, HR SFR 04 573-49, Lef 2.

BOA, HR SFR 04 573-49, lef 5.

BOA, HR SFR 04 573-49, lef 8.

BOA, HR SFR 04 573-49, lef 9.

BOA, HR SFR 04 874-80, lef 1,

BOA, HR SFR 04 874-80, lef 4.

BOA, HR SFR 04 874-80, lef 6.

BOA, HR SFR 04 874-80, lef 7.

BOA, HR SFR 04 880-74, lef 1.

BOA, HR SFR 04 880-74, lef 2.

BOA, HR SFR 04 880-74, lef 3.

BOA, HR SFR 04 898-68, lef 1.

BOA, HR SYS 2055-5, lef 3.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR SYS) 2054-2 lef 1

BOA, HR SYS 2055-5, lef 2.

BOA, HR SYS 2055-5, lef 10.

BOA, HR SYS 2055-5, lef 11.

BOA, HR SYS 2055-5, lef 15.

BOA, HR SYS 2055-5, lef 19.
BOA, HR SYS 2055-5, lef 20.
BOA, HR SYS 2055-5, lef 20.
BOA, HR SYS 2055-5, lef 24.
BOA, HR SYS 2055-5, lef 25.
BOA, HR SYS 2055-5, lef 26
BOA, HR SYS 2055-5, lef 27.
BOA, HR SYS 2055-5, lef 28.
BOA, HR SYS 2055-5, lef 30.
BOA, HR SYS 2055-5, lef 33,
BOA, HR SYS 2055-5, lef 35.
BOA, HR SYS 2073-12, lef 1.
BOA, HR SYS 2073-12, lef 9.
BOA, HR SYS 2073-12, lef 18.

Kitap ve Makaleler

- AKIN, Veysi, “Edirne Müdafii Şükrü Paşa: Muhasara ve Esaret Günleri”, *Balkan Savaşları ve Edirne*, ed. İlker Alp - İbrahim Kelağa Ahmet, C II, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Yayınlar, Edirne 20220, s. 154-162.
- ALP, İlker, “Edirne’nin İşgali ve Tunca Adası (Sarayıçi) Soykırımı”, *Balkan Savaşları ve Edirne*, ed. İlker Alp - İbrahim Kelağa Ahmet, C II, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Edirne 20220, s. 59-124.
- BABACAN, Hasan, “Selimiye’de Bulgar Yağması”, *Tarih ve Medeniyet*, Sayı 47 (Şubat 1998), s. 33-36.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C II, Kısım 1-3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- ÇELİKBAŞ ÖZ, Eda, “Tılsımlı Gömlekler ve Kam Kıyafetleri Bağıntısı”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, S. 25 (Haziran 2020), s.237-249.
- EYİCE, Semavi, “Sarre, Friedrich”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, C 36, s. 165-166.
- HAYTA, Necdet, *Balkan Savaşlarının Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008.
- KAZANCIGİLL, Ratip, *Hafız Rakım Ertür’ün Anılarından Balkan Savaşında Edirne Savunma Günleri*, Edirne Araştırmaları Merkezi Yayınları, Vize 1986.
- McCARTY, Justin, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı*

- (1821-1922), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012.
- MEVSİM, Hüseyin, *Bogdan Filov'un Balkan Savaşları Günlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- OKUR, Mehmet, "Tanıkların Dilinden Balkan Savaşları'nda Edirne'nin İşgali ve Gelişen Olaylar", *Balkan Savaşları ve Edirne*, ed. İlker Alp - İbrahim Kelağa Ahmet, C II, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Edirne 20220, s. 125-142.
- OKUR, Mehmet, *Büyük Devletlerin Balkanlara ve Balkan Savaşlarına Bakışına Dair Bir Rapor: Carnegie Vakfı Raporu (1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.
- ÖLÇER, Nazan Ölçer, "Türk ve İslam Eserleri Müzesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, s. 543-544.
- ÖLÇER, Nazan Ölçer, *Türk ve İslam Eserleri Müzesi*, Akbank Yayınları, İstanbul, 2002.
- ÖZTAŞ, Sezai - KOÇAN, Şenol, "II. Balkan Savaşı'nda Doğu Trakya'nın Bulgar İşgalinden Kurtarılması", *Hümanitas*, sayı 11 (INCSOS VIII, Özel Sayı), s. 292-294, s. 273-297.
- SARRE, Friedrich Sarre, "Ein Neues Museum Muhammedanischer Kunts in Konstantinopel", *In: Kunstchronik, XXV. Jahrgagg, 1913/1914*, Nr. 36, Leipzig 1914, pp, 522-526.
- TEZCAN, Hülya Tezcan, "Dolmabahçe Sarayındaki Sultan II. Abdülhamit'e Ait Tılsımlı Gömlek", ed. Nazlı Ferah Akıncı, *Uluslararası İstanbul Tarihi Yarımada Sempozyumu 2013*, İSYAM Yayınları, İstanbul 2014, s. 679-690.
- TEZCAN, Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömlekler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, D&R Yayınları, İstanbul 2001.

İnternet Kaynakları

<https://www.millisaraylar.gov.tr/Lokasyon/13/islam-medeniyetleri-muzesi>

YUNAN BASININDAN ÖRNEKLERLE 18 MART 1915 ÇANAKKALE BOĞAZ MUHAREBESİ

Melih AKDENİZ*

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin çarpıştığı cepheler içerisinde Çanakkale Muharebeleri diğer cephelerden biraz ayrılmaktadır. Yüzlerce yıl Avrupa, Balkanlar, Afrika ve Arabistan gibi pek çok coğrafyadaki toprağı aziz kaniyla sulayan Türk askeri için Çanakkale Cephesi bir başka önemliydi. Bundan sonra İstanbul vardı. Başkent in düşmesi, sonun başlangıcı idi. Belki de bu yüzden bugün bile Türk milletinin tarih hafızasında “Çanakkale” ayrı bir yere oturmaktadır.

Çanakkale Muharebeleri deniz ve kara savaşları şeklinde iki safhadan oluşur. Bu çalışmanın da konusunu oluşturan 18 Mart 1915 tarihinde gerçekleşen Boğaz Muharebesi; İtilaf Devletleri'nin oluşturduğu Müttefik Donanma için kesin bir yenilgi, Boğaz'ın savunmasını üstlenen Çanakkale Müstahkem Mevkii için ise şanlı bir zafer ile sonuçlanmıştır. Bu harekâta kadar Türk askerinin gücünü küçümseyen, Çanakkale Boğazı'nın kolayca aşılaraq asıl hedef olan İstanbul'a rahatça ulaşabileceklerini tasavvur eden İtilaf Devletleri, 18 Mart 1915'teki muharebe ile durumun hiç de zannedildiğı gibi olmadığı gerçeğı ile yüzleşti. Çanakkale Boğazı'nın sadece deniz yoluyla aşılamayacağını anlaşılmaması üzerine bu kez 25 Nisan 1915'te Gelibolu'ya asker çıkaran İtilaf Devletleri böylece Çanakkale Muharebeleri'nin ikinci safhasını başlatmıştır. Çanakkale Kara Muharebeleri de çok büyük kahramanlık ve fedakârlık hikâyeleri oluşturarak Türk askerinin kesin zaferi ile sonuçlanmıştır.

Çalışmada, 18 Mart 1915 Boğaz Muharebesi'nin Yunan basınına nasıl yansıdığını örneklerle açıklanmak istenmiştir. Dönem şartları açısından toplumların habere ulaşma ihtiyaçlarını karşılama noktasında birinci kademe kaynağı gazeteler oluşturmaktadır. Konunun incelenmesi açısından ise dönem kaynağı olmalarından ötürü ilk elden değerlendirme imkânı sağlar. Periyodik olduklarından, yayımlandıkları dönemi yansıtan bir tarihî kaynak olma özelliklerini kaybetmezler. Kimi zaman ise elinizdeki tek kaynak olarak gazeteler kalabilir.

18 Mart 1915'te yaşanan büyük deniz muharebesini tüm yönleriyle vermek bu çalışmanın gerek hacmini gerekse esas odaklanmak istediğı konuyu aşmaktadır. Çalışma, temel olarak Yunanca gazetelerde Boğaz Muharebesi'ne yönelik çıkan haber örneklerini ele almaktadır. Bununla

* Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Salihli Meslek Yüksekokulu, melih.akdeniz@cbu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-4379-5371.

gerçekleştirilebilmesi için Müttefik donanma tüm savaş gücü ile saldırıya geçmiştir. Saldırı Müttefik donanma için tam bir yenilgi ile sonuçlanmıştır. Boğaz'ı geçmek için hayatî öneme sahip zırhlılardan üçü batırılmış, dördü ise savaşamayacak durumda geri dönmüştür. Denizden yapılacak bir taarruzun ana gücü olan zırhlılarının üçte birini kaybeden Müttefik donanma, saldırıya devam etme düşüncesinde olsa da artık Çanakkale Boğazı'nın sadece denizden gerçekleştirilecek bir saldırıyla geçilemeyeceği iyice anlaşılmış, donanma ve kara unsurlarının birlikte yürüteceği bir harekâtın planları yapılmaya başlanmıştır. Çanakkale Muharebeleri'nin 25 Nisan 1915'te başlayacak ikinci safhası da Türk askerinin insanüstü çabası ile İtilaf Devletleri adına yeni bir bozgun olacaktır. Böylece ister denizden isterse karadan ne kadar çabalanırsa çabalansın Çanakkale'nin zorla geçilemeyeceği tüm dünyaya gösterilmiştir.

Çanakkale coğrafyasında bu gelişmeler yaşanırken bölgeyi meraklı gözlerle izleyen ülkelerden biri de şüphesiz Yunanistan olmuştur. Gerek savaş sahasına yakınlığı, gerek burada yaşanacak gelişmelerin kendi iç politikasında yaratacağı değişimler, gerekse Osmanlı Devleti ile olan tarihî ve demografik bağları Yunanistan'ın buradaki muharebeleri yakından takip etmesini beraberinde getirmiştir.

O günlerde savaşın dışında yer alan Yunanistan'da basın da bu çerçevede daha geniş bir hareket alanına sahiptir. Yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü Yunan basını, Çanakkale'ye genel anlamda ilgi göstermiştir. Burada genel anlamda denmesinin sebebi ise incelenen koleksiyonlardan bazısında Çanakkale Boğaz Savaşı'na çok yer verilmeyişidir. Kimi Yunan gazetesi konuya çok yoğun ilgi gösterip, resimlerle, röportajlarla, özel muhabirlerinin raporlarıyla konuyu okuyucularına duyururken kimi Yunan gazetesi ise Çanakkale'den akan haberleri kuru bir şekilde sunmuştur. Bu da elbette ki gazetelerin kendi yayın politikaları ile alakalı bir durumdur.

Sonuç olarak; Türk tarihi açısından şanlı bir sayfayı oluşturan Çanakkale Muharebeleri, inceleme konusu olan Yunan basını açısından Birinci Dünya Savaşı'nın bir cephesidir. Savaşın özellikle Avrupa cephelerinde genişleme eğiliminde olduğu, tarafsız devletlerin yaşanan muharebelerin neticelerini merakla takip ettiği bir dönemde Çanakkale'ye ayrılan yer de diğer cephelere ayrılan yer kadar olmuştur.

Kaynakça

Gazeteler

Akropolis (Atina)

Astrapi (Atina)

Atlantis (New York)

Neologos Patron (Patra)

İpiros (Yanya)

Kitaplar ve Makaleler

ATABEY, Figen, *Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2014

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Cilt V, Kitap I (Çanakkale Cephesi Harekâtı), Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara, 1993

Çanakkale Deniz Savaşları 1915, Haz: Çanakkale Boğaz Komutanlığı, 2. Baskı, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2008

KANDAŞ, A. Burak, *Çanakkale'de İtilâf Donanması'na Vurulan Büyük Darbe*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2017

Mirliva Sedat, *Boğazlar Meselesi ve Çanakkale Deniz Savaşı'nda Türk Zaferi*, Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan: Mehmet Köçer, Phoenix Yay., Ankara, 2007

TAŞKIRAN, Cemalettin, "18 Mart Çanakkale Deniz Savaşı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 73, Çanakkale Savaşı Özel Sayısı, Mart 2009

VEDEL, Emile, *Çanakkale'de Fransız Donanması*, Çev.: Ahmed Lütfullah, Yay. Haz.: İlhan Güllü-Qiyas Şükürov, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2007

ERMENİ MESELESİNİN HALK ANLATILARINA YANSIMASI

Muzaffer ÇANDIR*-Yusuf AYDIN**

Giriş

Toplumlar yaşadıkları önemli olayları gerek sözlü gerekse yazılı biçimde; şiir, destan, hikâye, ağıt, türkü vb. halk bilimi ürünleriyle aktarmışlardır. Anlatılar, sadece aktarım için değil kimi zaman olayların yaşandığı esnada üzüntülerini belirtmek için, mücadele eden halkın motivasyonunu yükseltmek için, kimi zaman ise yaşananları topluma haber vermek için kullanılmıştır. Anlatıların bir kısmı da olaylar sonlandıktan sonra çeşitli kahramanlıkları anlatmak için icra edilmiştir. Tarih boyunca meydana gelen savaşlar, siyasî olaylar ve doğal afet gibi toplumu etkileyen vakalar halk anlatılarının önemli kaynaklarından olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında meydana gelen Ermeni olayları Türkiye Cumhuriyeti'ne genellikle "Ermeni Meselesi" adıyla anılan bir sorun olarak miras kalmıştır. Ermeni meselesi, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenilerin 20. yüzyıl başlarında Avrupa'nın da desteğini alarak ayaklanması ile meydana gelen olayların sonucunda başlayan ve 21. yüzyılda da devam eden siyasî tartışmalar ve çeşitli alanlarda süren mücadele ile tanımlanabilir. Hem Ermeniler hem Türkler bu tartışmalarda çeşitli arşiv belgeleriyle kendini savunmaktadır. Bu konu üzerine yüzlerce çalışma yapılmasına rağmen mesele bir çözüme ulaştırılamamıştır. Her yıl 24 Nisan tarihinde ABD, Fransa başta olmak üzere diğer Avrupalı Devletler, "Ermeni Soykırımı" olarak adlandırdıkları meseleyi gündeme getirmektedir.

Yüz yıla yakın bir süredir güncelliğini koruyan Ermeni meselesi üzerine farklı alanlarda yüzlerce çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmaların birçoğu tarihî ve siyasî bir hüviyete sahiptir. Çalışmamızda meseleyi farklı bir disiplin ile ele alıp Ermeni meselesinin Türk halk anlatılarına yansımalarını inceleyeceğiz. Türk toplumunda, "Ermeni Mezalimi", "Kaç Kaç Dönemi", "Ermeni Soykırımı" olarak ele alınan mesele halk tarafından çeşitli halk bilimi ürünleriyle işlenmiştir. Başta ağıt olmak üzere, âşık tarzı destan, halk hikâyesi, efsane, mani, anı, türkü gibi tür ve şekillerde Ermeni meselesine dair izler bulmak mümkündür.

Ermeni mezalimi olarak adlandırılan ve dolayısıyla makalemizde de bu adlandırma ile kullanacağımız olaylar, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermeni toplumunun ABD ve Batılı

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Manisa, Türkiye, candir45@yahoo.com, ORCID No: 0000-0002-4629-6498.

** Uzman, Manisa, Türkiye, yusufaydn05@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-0241-6515.

Ağıtlarda “nefret” duygusu ön plana çıkmaktadır. Bunu metnin içinde geçen kargışlar ile görebiliyoruz. Ağıtların içinde kargış ve düşmana argo ifadeler kullanılması bir nefret göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca ağıtlarda dua ederek yardım dileme durumu da oldukça sık görülür. Bu kısımda dinî şahsiyetleri de anarak yaratıcıdan yardım istenmiştir. Ağıtlar incelendiğinde genellikle ölen kişinin yakını tarafından yakıldığı tespit edilmiştir. Âşık tarzı destanlar ise mezalim zamanını ve bu mezalimin sona ermesini sağlayan kahramanları sıkça işlemektedir. Âşıkların ürettikleri ve gerek söylenerek gerekse yazılı biçimde günümüze ulaşan anlatı türünde birçok tarihî şahsiyet ve tarihî vaka hakkında bilgi verilmektedir.

Halk Hikâyeleri diğer anlatılara göre daha uzun olduğu için çalışmada bir örnek verilmiştir. Mezalimi konu eden hikâyeler genellikle zulümden kurtulmaya çalışan halkı veya halk içerisinde çıkıp kahramanlık gösteren şahısları işlemektedir. Çalışmamızda incelediğimiz mâniler sayıca diğer türlere göre daha azdır. Fakat mâniler kimi zaman düşmana ya da topluma mesaj vermek için iletişim aracı olarak da kullanılabilir. İncelenen mânilerde düşmana yönelik bir yakınma söz konusudur. Çalışmada ele alınan efsaneler genellikle olağanüstü kurgularıyla ön plana çıkmaktadır. Özellikle taş olma motifinin yer aldığı “Nene Kaya” adlı efsane, zulümden kurtulmak için geri dönüşü olmayan bir yolun tercih edilmesi, mezalimin boyutu hakkında bir bilgi verebilir.

Tüm bu anlatılar incelendiğinde Ermeni mezalimine yönelik mekân, zaman, olay ve tarihî olgular hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Anlatılar; hem tarihi bir belge niteliği taşıması açısından önemli, hem de tarihin yorumlanabilmesi ve anlamlandırılabilmesi açısından değerli kaynak olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

ARTUN, Erman, "Türkü Söyleme Geleneği ile Türkülerde Tür, Şekil ve Tasnif Üzerine Düşünceler," 4. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı, *Türkü, Türkülerimiz, Öyküleriyle Türküler Sempozyumu*, Fethiye-Muğla, 2013.

AYDIN, Yusuf, *Kars İlinde Ermeni Meselesi Hakkında Anlatılar*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024.

BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayınları, 2019.

ÇOBANOĞLU, Özkul, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

- ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- GEDİK, Zekeriya, *Bardızlı Âşık Nihani Hayatı-Sanatı-Şiirleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016.
- İVGİN, Hüseyin, *Tarihî Şiir ve Ağıtlarda Ermeni Katliamı*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları, 2015.
- KAYA, Doğan, *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- KÜÇÜK, Seyfettin ve GÜLDEREN, Lale, *Kağızman'da Yaşanan Rus Zulmü ve Ermeni Mezalimi*. Ankara: Omay Ofset, 2007.
- SAKAOĞLU, Saim. *101 Anadolu Efsanesi*. İstanbul: Damla Yayınevi, 1976.
- SARIKAYA, Dilek. "Ardahan Efsaneleri." Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- SERTÇELİK, Seyit. *Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni Sorunu Ortaya Çıkış Süreci 1678-1914*. Ankara, 2015.
- ŞİMŞEK, Esra. "Ermeni Mezalimini Konu Alan Çukurova Ağıtları Üzerine Bir Değerlendirme." *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 6, no. 16 (2017): 27-28.

İnternet Kaynakları

- ALTUNOK, B, "Çocuk Katili Ermeniler 3: Kars ve Çevresinde Ermeni Mezalimi." *Kars Haber Ajansı*. Erişim 11 Mayıs 2023. https://www.kha.com.tr/tarihte/cocuk-katili-ermeniler-3-kars-ve-cevresinde-ermeni-mezalimi_36334.html.
- YENİ Şafak. "Ermeni Mezalimi Türkülerde Yaşar." *Yeni Şafak*, 2 Eylül 2019. <https://www.yenisafak.com/hayat/ermeni-mezalimiturkulerde-yasar-3494948>.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA CASUSLUK FAALİYETLERİNİ ÖNLEMELİK İÇİN OSMANLI DEVLETİ TARAFINDAN ALINAN TEDBİRLER

Abdullah DOĞTEKİN*

Giriş

Barış zamanında askeri ve siyasi gizli kuruluşlardan ve planlardan haber almak, savaş zamanında ise hareketlerden ve siyasi haberleşmelerden ve savaş sürdürme kudretinden sürekli bilgi alabilmek gibi amaçlara sahip olan casusluk, 1800'lerden itibaren oldukça gelişmiş ve casuslar Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ilmi bir sınıf haline gelmişlerdir. Kelime anlamı olarak, düşman hizmetinde gözetlemek, gizli şeyleri bulmak ve temin etmek için araştırma yapmak gibi manalara gelen casusluk¹, kavramsal olarak ise 29 Ekim 1914 tarihli Kanun-u Muvakkat'ta şu şekilde tanımlanmaktadır: Düşmanı desteklemek ve amaçlarına ulaşmasını sağlamak maksadıyla onunla muhabere ve münasebette bulunmak veya düşmanın faydası için malumat elde etmek teşebbüsünde bulunmak ya da casusu bilerek kabul edip saklamak ve faaliyetlerinde ona yardımcı olmak.²

Casusluğun temel amacı gizli bilgileri elde etmek olduğu için savaş gibi olağanüstü durumlarda düşmanın maddi ve manevi savaş gücü, stratejik mevkiileri ve harekât planı gibi stratejik öneme sahip bilgilere önceden sahip olmak büyük bir önem arz etmiş, bunun için düşman ülkelerde güçlü örgütlere ihtiyaç duyulmuştur. Casusluğun esas kadrosu subaylıktan yetişmiş kimselerden teşekkül etmekteydi. Bunlar; görev yapacağı ülkenin dilini ana dili gibi bilen, din ve milliyet değiştirerek her türlü kılığa girebilen, halk arasına tamamen karışabilme kabiliyetine sahip kurnaz kimselerden oluşuyordu. Casuslar; yazarlık, gazetecilik, tercümanlık, hizmetçilik, açıcılık, avcılık, çobanlık, seyyar satıcılık, arabacılık, tüccarlık ve işçilik gibi her türlü şekle girebildikleri gibi tarafsız bir ülkenin vatandaşı olarak ya da o devletin heyetleri arasına karışarak da çalışabilirlerdi. Karabekir Paşa'nın tanımlamasıyla casuslar; cephelelerden ordularımıza saldıracak olan düşman ordusunun ülkemizi barışta ve savaşta içinden vuran birer parçası durumundaydılar. Gerekirse kadın kıyafetine, sakat bir dilenci kıyafetine de girerler ve hatta

* Öğretim Görevlisi Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, MANİSA, abduallah.dogtekin@cbu.edu.tr ORCID No: 0000-0002-5070-3666.

¹ Abdullah Pulat Gözübüyük, "Modern Ceza Hukuku Bakımından Casusluk", *Adalet Dergisi*, Yıl. 40, sayı. 7, Ankara 1949, s. 955-957.

² BOA. MV. 237/71, H. 08.012.1332/M.28 Ekim 1914.

Devletleri'nin de dikkatini çekmeyecek şekilde stratejik yerlerde bulunan Rumların toplu bir şekilde iç bölgelere ve Ege adalarına nakledilmelerine karar vermiştir. Batı Anadolu Bölgesi ve Akdeniz ve Karadeniz sahilleri adına Türk hükümeti tarafından böyle bir uygulamaya başvurulması hassaten Rumların casusluk faaliyetlerinde bulunmalarına bağlanmış, kiliselerden demiryollarına varana değin hemen her noktada görülen şebekenin dağıtılması gereği askeri bir zorunluluk olarak kabul edilmiştir. Sahillerdeki şüpheli görülen Rumlar bir tedbir olarak tutuklandıkları gibi tutuklananların önemli bir kısmı da yine bir tedbir olarak zarar veremeyecekleri iç bölgelere gönderilmişlerdir.

Gayr-ı Müslim unsurların casusluk faaliyetlerine karşı alınan önemli tedbirlerden bir diğeri de amele taburlarının oluşturulmasıdır. Bunlar içerisinde özellikle de Rumlara duyulan güvensizlikten dolayı, bunlara silahsız askerlik görevleri verilmiş, çoğunluğu amele taburlarına alınmışlardır. Osmanlı coğrafyasında sadece yerli Rumlar değil Yunan tebaasından olanlar da casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlar, bir tedbir olarak bunlar da diğer muhasım devletler tebaasına tatbik edildiği gibi stratejik bölgelerden memleketin dâhili kısımlarına sürgün edilmişlerdir.

Savaş başlayınca stratejik bazı ürünlerin ihracatına yasaklamalar getirilmiş, bu durum kıyı kaçakçılığının artmasına neden olmuştur. Adalarda askerî üsler kurmuş olan İtilaf Devletleri, bazen para ile bazen de Hıristiyanlık duygusunu alet ederek sahillerdeki kaçakçı Rumları casus olarak kullanmışlardır. Casusluk faaliyetlerini önlemek için kaçakçılığın da mutlak bir surette önlenmesi zorunluluk arz etmektedir. Bu nedenle sahillerdeki kaçakçılığa son vermek isteyen devlet, bir dizi tedbirler almak zorunda kalmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. BEO, 4323/324170 H.07.01.1333/25.11.1914.

BOA. DH. EUM. 3.Şb, 3/5, H. 11.01.1333/M. 29 Kasım 1914; 3/43, H. 10.03.1333/M. 26 Ocak 1915; 5/29, H. 21.06.1333/M. 6 Mayıs 1915; 29/26, H. 20.7.1333/M. 3 Haziran 1915; 7/1, H. 01.09.1333/M. 13 Temmuz 1915; 8/79, H. 14.11.1333/M. 23 Eylül 1915; 14/37, H. 27.08.1334/M. 29 Haziran 1916; 24/30, Lef:1, 2, H. 15.02.1336/M. 30 Kasım 1917; 28/63, H. 16.5.1336/M. 27 Şubat 1918.

BOA. DH. EUM. 5.Şb, 83/8, H. 15.01.1333/M. 3.12.1914; 4/1, H. 01.01.1333/M. 19.11.1914; 10/220, H. 20.04.1333/M. 7 Mart 1915; 25/18, Lef:10, H. 10.08.1334/M. 12 Haziran 1916; 65/45, H. 26.10.1336/M. 04.08.1918.

BOA. DH. EUM. 6.Şb 1/29, H. 16.11.1332/M. 6 Ekim 1914.

- BOA. DH. EUM. ECB. 4/29, H. 22.05.1334/M. 27 Mart 1916.
BOA. DH. EUM. MH.. 256/36, H.13.12.1332/M. 2 Kasım 1914.
BOA. DH. EUM. VRK. 13/30, H. 04.10. 1332/ 26 Ağustos 1914.
BOA. DH. ŞFR, 43/156, H. 11.09.1332/M.3 Ağustos 1914; 44/151, H. 09.10.1332/M.31 Ağustos 1914; 45/112, H. 08.11.1332/M.28 Eylül 1914; 47/291, H. 14.01.1333/M.2 Aralık 1914; 50/6, H. 30.03.1333/M.15 Şubat 1915; 54/211, H. 14.08.1333/M.27 Haziran 1915; 55/81, H. 07.10.1333/M.18 Ağustos 1915; 56/202, H. 18.11.1333/M.27 Eylül 1915; 517/74, R. 12.02.1332/M. 24.04. 1916; 64/267, H. 08.08.1334/M.10 Haziran 1916; 537/117, H. 07.09.1332/M.20 Eylül 1916; 76/87, H. 18.07.1335/M.10 Mayıs 1917; 79/224, H. 08.11.1335/M.26 Ağustos 1917; 79/85, H. 24.11.1335/M.11 Eylül 1917; 87/309, H. 15.08.1336/M.26 Mayıs 1918; 88/198, H. 11.09.1336/M.20 Haziran 1918.
BOA. HR. HMŞ. İŞO, 237/21, R. 24.02. 1331/7 Mayıs 1915; 112/113, R. 29.05.1334/29 Temmuz 1918.
BOA. HR. İD.,64/38, M.11.02.1915.
BOA. HR. SFR.. 04., 47/356, H. 18.01.1333/M.6 Aralık 1914; 635/31, M. 13.12.1914; 643/68, M. 10.10.1915; 646/121, M. 26.01.1916; 283/43, M. 14.03.1916; 649/93, M. 14.03.1916; 650/92, M. 28.03.1916; 902/25, M. 28.03.1916.
BOA. HR. SYS, 2264/5, M. 3.12.1914; 2266/89, M. 03.02.1916; 2128/3, M. 13.04.1916, Lef: 12, 13; 2426/1, 3M. 18.09.1916, Lef: 1, 3, 4; 2169/18, M. 14.11.1916; 2434/5, M. 19.04.1917; 2264/7, M. 04.11.1917, Lef:5, 7.
BOA. İ. HB., 181/68, H. 01.05.1334/6 Mart 1916.
BOA. MV, 237/71, H. 08.012.1332/M.28 Ekim 1914.

Kitaplar ve Makaleler

- ADIVAR, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihani (İstiklal Savaşı Hatıraları)*, Cumhuriyet Yayınları, 1998.
AVŞAR, Servet, "Birinci Dünya Savaşı'nda Casusluk Okulları, Casusluk Uygulamaları ve Osmanlı Devleti'nin Casusluğu Önleme Faaliyetleri", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2, Issue 3, November 2018.
BALCIOĞLU, Mustafa, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Karadeniz'de Rum Faaliyetleri ve Sivil Tepki", *OTAM Dergisi*, S: 4, Ankara 1993.
BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş (Cilt 5)*, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.
BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş (Cilt 6)*, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.
BAYRAKTAR, Bayram, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.
BERBER, Engin, *Bir İzmir Kâbusu, Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine*

- Yazılar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2002.
- BEŞİKÇİ, Mehmet, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.
- CEMAL PAŞA, *Hatıralar, İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anıları* (Haz. A. Kabacalı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.
- ÇOKONA, Ari, *20. Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri*, Literatür Yayınları, İstanbul 2016.
- DOĞTEKİN, Abdullah, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında İtilaf Devletleri Tarafından İzmir'e Yapılan Saldırıları", *Güncel Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Kavramlar, Araştırmalar ve Uygulama*, (Ed. Sevilay Özer-Ruhi İnan), Livre De Lyon, Lyon 2023, s.23-65.
- DOĞTEKİN, Abdullah, "Birinci Dünya Savaşı'ndan İzmir'in İşgaline Söke Kazasında Rum Faaliyetleri" *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* (IJOSES), 17, 2022, s.1-23.
- DOĞTEKİN, Abdullah, *Savaş Yıllarında Urla (1914-1919)*, Eğitim Yayınevi, Ankara 2023.
- DÜNDAR, Fuat, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- EFİLOĞLU, Ahmet, *Osmanlı Rumları Göç ve Tehcir 1912-1918*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul 2011.
- ERİM, Hıfzı, *Ayvalık Tarihi*, Güney Matbaacılık, Ankara 1948.
- GÖZÜBÜYÜK, Abdullah Pulat, "Modern Ceza Hukuku Bakımından Casusluk", *Adalet Dergisi*, Yıl. 40, S. 7, Ankara 1949, s. 955-957.
- HANHAN, Uluç, *Bir Zamanlar Uzunada*, Meta Basım Matbaacılık, İzmir 2019.
- KARABEKİR, Kazım, *I. Dünya Savaşı Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2023.
- KARABEKİR, Kazım, *İmparatorluğun Çöküşü, Birinci Dünya Savaşı'na Neden Girdik, Nasıl Girdik*, Truva Yayınları, İstanbul 2022.
- KARPAT, H. Kemal, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2002.
- KURAT, Yuluğ Tekin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Turhan Kitabevi, Ankara 1986.
- MENTEŞE, Halil, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Altınordu Yayınları, Ankara 2019.
- MİLORİS, E. Nikos, *Bir zamanlar Urla* (Haz. A. Besim Uyal), 2003.
- MUTLU, Cengiz, *Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1912)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.
- NAKRACAS, Georgios, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2005.
- ORTA ANADOLU'DA YUNAN MEZALİMİ, Garp Cephesi Erkan-ı Harbiye

- İkinci Şubesi Neşriyatından, Cüz:4, İkinci Kısım.
- SANDERS, Limon von, *Türkiye’de Beş Yıl* (Çev. E. B. Özbilen), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018.
- SARIÇELİK, Kerim, “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin İtilaf Devletlerine Karşı Anadolu’nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler”, Konya: *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 21, s. 173-189.
- SEVENGÜL, Hüsamettin, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi (Deniz Harekâtı)*, C.8, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Seri No:3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976.
- SMİTH, Michael Llewellyn, *Anadolu Üzerindeki Göz (İonian Vision)*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1978.
- SOTİRİYU, Dido, *Benden Selam Söyle Anadolu’ya*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1992.
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali, *Başımıza Gelenler, Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondros’tan Mudanya’ya*, Kanaat Kitabevi, 1939.
- SÜRGEVİL, Sabri, *II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2009.
- ŞENŞEKERCİ, Erhan, *Türk Devriminde Celal Bayar (1918-1960)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 1999.
- TAÇALAN, Nurdoğan, *Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Hür Yayın, İstanbul 1981.
- TELCİ, Cahit-GÜNTÜRKÜN Barış, *Karaburun*, Ege Yayınları, İstanbul 1996.
- TOYNBEE, Arnold Joseph, *Türkiye’de ve Yunanistan’da Batı Meselesi*, (Çev: Kadri Mustafa Orağlı), İstanbul 2007.
- TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ TARİHİ (1908-1920), C.3, 6. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996.

İTTİHATÇILARA MUHALİF BİR İTTİHATÇI AKA GÜNDÜZ

Mevlüt ÇELEBİ**

Giriş

Tarih sahnesinden çekildikten sonra Türkiye’de onlarca siyasi dernek ve parti kurulmuş olmasına rağmen İttihat ve Terakki Fırkası’nın siyasi tarihimizdeki yeri hepsinden özel ve farklıdır. 2 Haziran 1889’da İbrahim Temo’nun öncülüğünde Abdullah Cevdet, İshak Sükûtî ve Mehmed Reşid tarafından Tıbbiye’de gizli olarak kurulan İttihad-ı Osmanî cemiyeti, benzerlerinin görülmediği bir hızla yaygınlaştı. Öylesine ki, Harbiye’den Mülkiyeye kadar hemen hemen bütün toplum kesimlerinde büyük destek buldu. Osmanlı Devleti’nde meşruti yönetimin kurulması amacıyla kurulan cemiyet, özellikle askerlerin desteğiyle 1908’de bu hedefini gerçekleştirdi. Doğrudan iktidara gelmektense hükümetlerin tayininde etkili olan cemiyet, 23 Ocak 1913’teki Babıali Baskınından sonra yönetimi ele aldı. Bundan sonra cemiyetin idarecileri ve yapısında kuruluşuyla bağdaşmayan değişiklikler meydana geldi.

İttihat ve Terakki’nin bir özelliği de çeşitli muhalefet hareketlerinin doğuşuna kaynaklık etmesidir. Bir hürriyet hareketi olarak doğduktan sonra iktidara gelen İttihat ve Terakki, kendisine karşı muhalefet partilerinin kurulmasına kaynaklık ettiği gibi, bir zamanlar İttihatçı olan pek çok ismin de muhalif bir tavır almalarına sebebiyet vermiştir. Özellikle Mondros Mütarekesi’nden sonra İttihatçılar tarafından mağdur edildiğine inanan pek çok kişi ve kesim, bunu gidermek için çeşitli girişimde bulundular. Bir kısmı da İttihatçılarla hesaplaşmayı gazete sütunlarında yaptı. O kişilerden birisi de kendi ifadesiyle “çekirdekten İttihatçı olan” Aka Gündüz’dür.

Aka Gündüz, hakkında farklı yorumlar yapılan bir olay sonrasında İttihatçılar tarafından 1914’te İstanbul’dan Anadolu’ya sürgün edildi. 1918’e kadar Konya Bozkır, Bursa Gemlik ve Bilecik’te sürgün olarak yaşadı. Bu olay Aka Gündüz’ü İttihatçılara karşı düşmanlık boyutunda öfkeye sevk etti. Aka Gündüz, Mondros’un imzalanmasından sonra İstanbul’a döndü. Aka Gündüz Alemdar gazetesinde 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20 Şubat 1919; 12, 15 Mart 1919, 2 Nisan 1919 ve 10 Mayıs 1919’da İttihatçılar aleyhinde yazılar yazdı. Bu 11 yazıyla hapisanede tutuklu bulunan, dolayısıyla kendisine cevap verme imkânları olmayan İttihatçılara karşı adeta nefret kustu. Aka Gündüz hakkında daha önce yapılan çalışmalarda kullanıldığına rastlamadığımız bu yazıların şahsi

* Prof. Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü İzmir. E-Posta: mevlutcelebi@yahoo.com ORCID: 0000-0001-8244-661X.

hukuksuz ve despot siyasetle kendi yandaşları da dâhil olmak üzere geniş kitleleri mağdur etmiştir. Dolayısıyla Aka Gündüz'ün eleştirilerini bu açıdan da değerlendirmek yararlı olacaktır. Arkasında başka siyasi mülahazalar olduğunu varsaysak bile, İttihatçıların siyaseti nedeniyle mağdur olanların bir dernek çatısı altında örgütlenmek zorunda kaldıkları gerçeği ortadayken İttihatçıların süttten çıkmış ak kaşık oldukları gibi bir düşünceyi savunacak değiliz. Ne var ki, koşulların ve önceliklerin çok hızla değiştiği söz konusu dönemde çok daha hayati sorunlar ortaya çıktı: Türk İstiklal Savaşı. Herkes ona göre pozisyon almak durumunda kaldı. Bu nedendir ki, Aka Gündüz'ün sert eleştiriler yönelttiği İttihatçılarla Malta'da, iki taraf açısından da bu gerçek gözetilerek yumuşak bir yüzleşme yaşandı. Bu sürecin iyi yönü, Aka Gündüz'ün, sürgün edilmesini, İttihatçıların da Aka Gündüz'ün Alemdar'da çıkan yazılarını unutmadan, esaret ortamında asgari ilişkiler içerisinde bulunmayı başarabildiler. İttihatçılar kendi yemekhanelerine almamak gibi normal kabul edilebilecek bir protestonun dışında tepki göstermediler. Üstelik Aka Gündüz'ün en ağır ve haksız olduğuna inandığımız eleştiriler yönelttiği Ziya Gökalp'in herhangi bir komplekse kapılmadan Aka Gündüz ile barışması, göz ardı edilmemelidir. Ek olarak, Kara Kemal'in maddi durumu iyi olmayan Aka Gündüz'e yemekler göndermesi de dikkatlerden kaçmamalıdır. Malta'da sürgün hayatı yaşamak zorunda kalan Aka Gündüz ve İttihatçılar, kimin haklı, kimin haksız olduğuna bakmadan Anadolu'dan gelecek haberlere odaklandılar. Çünkü Millî Mücadele'nin zaferle bitmesi vatanın kurtuluşu kadar kendilerinin de kurtuluşu demektir, gerçekten de öyle oldu. 13 Eylül 1921'de Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasıyla hızlanan kurtuluş süreci sonraki ay mutlu sonla tamamlandı. Türkiye'ye döndükten sonra Aka Gündüz de İttihatçılar da İstiklal Savaşı'na destek verdiler.

Aka Gündüz Türkiye'ye döndükten sonra da İttihatçı dostlarıyla iyi ilişkilerine devam etmiştir. Malta'da kendisine karşı mesafeli davranan İttihatçılar hakkında hatıralarını yazdığı 1930'daki kanaati şöyledir: "Bana düşman elinde bu muameleyi yapanları ana vatanda bir defa daha affediyorum. Çünkü onlar bugün vatanımın muhtelif yerlerinde iyi ve büyük hizmetler görmektedirler. Hatta isterlerse bu 'af' kelimesini kullandığım için tarziye de veririm. (Özür de dilerim)"⁵⁹

Kaynakça

I. Arşiv

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

II. Gazeteler

İkdam, 15, 16 Teşrînisânî 1914.

⁵⁹ Aka Gündüz, "Malta Çetesi F. A. N.", *Politika*, 7 Şubat 1930.

Tanin, 8 Teşrinievvel 1912. 15 Teşrînisânî 1914.

Tasvir-i Efkâr, 15 Teşrînisânî 1914.

III. Kitap ve Makaleler

- Aka Gündüz, "Af Edersiniz Efendiler, Bir Şey Söyleyeceğim", *Alemdar*, 5 Şubat 1919.
- Aka Gündüz, "Melun Sehpa- Mukaddime", *Alemdar*, 13 Şubat 1919; "Melun Sehpa 1", *Alemdar*, 14 Şubat 1919; "Melun Sehpa 2", *Alemdar*, 15 Şubat 1919; "Melun Sehpa 3", *Alemdar*, 17 Şubat 1919; "Melun Sehpa 4", *Alemdar*, 18 Şubat 1919; "Melun Sehpa 5", *Alemdar*, 19 Şubat 1919; "Melun Sehpa 6", *Alemdar*, 20 Şubat 1919.
- Aka Gündüz, "Af Edersiniz Beyler, Bir Şey Rica Edeceğim", *Alemdar*, 12 Mart 1919.
- Aka Gündüz, "Allah Aşkına Beni Asınız!", *Alemdar*, 15 Mart 1919.
- Aka Gündüz, "Balçık, Ağızda- Güneş Havada", *Alemdar*, 2 Nisan 1919.
- Aka Gündüz, "Vah! Vah! Vah! Vah!", *Alemdar*, 10 Mayıs 1919.
- Aka Gündüz, "Malta Çetesi F.A.N.", *Politika*, 31 Ocak 1930; 6, 7, 8 Şubat 1930; 4, 6 Mart 1930.
- ALAN, Gülbadi, "19. Yüzyılda Osmanlıda Sürgün Politikası Çerçevesinde Sürgün Kadınlar", *Belleken*, Cilt: LXXVIII, Sayı: 281, (Nisan 2014), s. 245-272.
- ATAY, Falih Rıfki, *Çankaya*, Bateş Yayınları, İstanbul 1968.
- ÇELEBİ, Mevlüt, *Bir Malta Sürgünü Aka Gündüz*, TTK Yayını, Ankara 2023.
- DEMİR, Ahmet, "Aka Gündüz'ün Osmanlı Donanma Cemiyeti'ne Yardım Hususunda İki 'Açık Mektup'u", *History Studies*, Cilt: 12, Sayı: 4 (Ağustos 2020), s. 1561-1591.
- DOĞAN, Abide, *Aka Gündüz*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- DUMAN, Hasan, *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1828-1928*, İstanbul 1986.
- ERDEM, Ümit Baki- HANİLÇE, Murat, "Mıgırdıç Tokatlıyan, Tokatlıyan Otelleri, Gazinosu ve Lokantası - Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre-", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, Yıl: 2019, s. 1405-1428.
- EYİCİL, Ahmet, "Nâzım Bey (1872-1926)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 32 (2006), s. 446-447.
- MUŞMAL, Hüseyin-GÜMÜŞ, Hasret, "Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı Dönemi Sürgün Politikası: Beyşehir Kazası Örneği", *History Studies*, 12/4 (Ağustos 2020), s. 2043-2064.
- NİSAN, Hikmet, "Fransa'da Yerleşmiş Türkler", *Yeni Sabah*, 14 Nisan 1940.
- OKTAY, Metin, *Aka Gündüz'ün Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2008.
- ORTAÇ, Yusuf Ziya, *Bizim Yokuş*, Akbaba Matbaası, İstanbul 1966.

- ÖĞÜN, Tuncay**, “Kara Kemal (1875-1926)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kara-kemal-1875-1926/> (Erişim Tarihi: 23. 07. 2024)
- ÖZKAN, Asaf, “Mütareke Döneminde İttihatçı Karşıtlığına Bir Örnek: Yakup Cemil Meselesinin Yeniden Gündeme Getirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 70 (Ocak 2021), s. 559-575.
- Refi Cevat, “İlk Adım...”, *Alemdar*, 31 Kânûnisânî 1919.
- ŞİMŞİR, Bilal N., *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.
- YÜCEBAŞ, Hilmi, *Bütün Cephelerile Aka Gündüz, Hayatı-Hâtıraları-Eserleri*, Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1959.
- ZORLU, Yaşar, “Mütareke İstanbul’unda Mizah Gazetesi Alay ve Politik Tavrı”, *NWSA Humanities*, C 10 (2015), s. 15-36.

BİR TARİHLENDİRME SORUNU OLARAK MANİSA'NIN İŞGAL TARİHİ*

Nejdet BİLGİ**

Giriş

Manisa, İzmir'in işgalinden tam on gün sonra Yunan birlikleri tarafından 25 Mayıs 1919 Pazar günü işgal edildi. Bu tarih bilgisi sivil-resmi görebildiğimiz bütün yayınlarda 1963 yılına kadar 25 Mayıs olarak yer aldı. 1963 yılından sonraki yayınlarda 26 Mayıs 1919 tarihi ağırlık kazandı. Bazı yayınlarda ise 25 Mayıs tarihi tercih edildi. Çok açık olmasa da bu durum kafa karışıklığına yol açtı. Mesela resmi makamlar yıldönümlerinde bazen 25 Mayıs'ı, bazen 26 Mayıs'ı esas aldılar. Manisa'yı temsil eden bazı resmî kurumların web sayfalarında da aynı karmaşa sürmektedir. Bu tarihlerden hangisi doğru ise onun kullanılması gerekmektedir. Tabii ki öncelikle güvenilir kaynaklara dayanarak bir tespit yapılması gerekir.

Bu nedenlerle burada temel olarak şu sorulara cevap aranacaktır: 1963 yılında ilk kez işgal tarihini 26 Mayıs olarak kim ve neye dayanarak yazmıştı? Sonraki yayınlarda 25 Mayıs tarihini tercih edenler kimler ve kaynakları nelerdi? Bu tarihlendirme sorunu profesyonel/akademik tarihçilerce mi yoksa amatör/yerel tarihçilerce mi yaratıldı? Akademik tarihçiler açıkça doğrusunu ortaya koydular mı? Koydularsa kaynakları neydi? Akademik tarihçiler daha çok hangi tarihe itibar ediyorlar, neden? Gerçekten tartışmalı bir durum var mı? Gerçek tarih hangisi? İşgal tarihinin resmi veya gayrı resmî belgeleri var mı? Karmaşanın sürmesi nasıl önlenebilir?

İşgal Tarihi Sorunu

Manisa'nın işgal tarihi sorunu nedir ve nerelerde karşılaşıyoruz? Sorun işgal tarihi olarak doğru olan 25 Mayıs yerine 26 Mayıs'ın gösterilmesidir. Bu hata ile bazı akademik çalışmalarda, konu ile ilgili bazı yayınlarda, resmî kurumların internet sayfalarında ve resmi makamların açıklamalarında karşılaşıyoruz. Şehrin kurtuluş veya işgal yıldönümlerinde yapılan açıklamalar veya kurumların web sayfalarındaki bilgilendirmeler bu sorunu kronikleştiriyor.¹ Resmi olmayan bazı internet

* Bu yazının bir kısmı, "100. Yılında Millî Mücadele'de Batı Anadolu ve İzmir Sempozyumu 28-30 Ekim 2020"de sözlü olarak sunulmuş, metin basılmamıştır.

** Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, nejdet.bilgi@cbu.edu.tr, ORCID ID 0000-0002-2288-616X.

¹ Örnek olarak şunlara bakılabilir: Haber: Başkan Ergün Manisa'nın Düşman İşgalinden Kurtuluşunu Kutladı - Manisa Büyükşehir Belediyesi; Manisa Tarihi - Manisa Büyükşehir Belediyesi; Manisa Şehzadeler Belediyesi | Tarihçe (sehzadeler.bel.tr); Tarihçe | Manisa | Manisa'yı Mesir'i Tanıtma ve Turizm Derneği | Manisa Turizm

yayını olduğu için daha güvenilir bulduğu bu kitaptaki bilgiye itibar etmektedir. Özellikle kamu kuruluşlarındaki görevliler iki ayrı tarihle karşılaştıklarında muhtemelen Genelkurmay'ın yayınına tercih etmektedirler. Dolayısıyla yanlışın önü alınamamaktadır. Fakat akademisyenlerin yanlış bilgiyi kullanmaları ve sorgulama yapmamaları kabul edilebilir değildir.

Bu çalışma ile özelde Manisa'daki sorunu asgariye indirmek amaçlanırken, tarihçilerin başka konulardaki tarihleri özenli ve kaynak hiyerarşisine uygun bir yöntemle belirlemeleri hususunda dikkatlerini çekmeye çalışıyorum. İşe yarayacağını umut ediyorum.

Kaynaklar

Basılı Yayınlar

- "Manisa", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 8, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982-1983, s. 5544,550.
- 1977-1983 *Manisa Belediyesi*, Ticaret Matbaacılık, İzmir 1984.
- Ahmed, *Türk İstiklal Harbi'nin Başında Millî Mücadele*, Büyük Erkan-ı Harbiye, Ankara 1928.
- Akar, Erşen, Hakkı Avan, *Manisa 2007*, Manisa Valiliği, Manisa 2007.
- Akgül, Hüseyin, *Manisa Folkloru*, Manisa Turizm Derneği, Manisa [1987].
- Aksakal, Bedriye *Manisa ve Ege Bölgesi*, Şafak Basım Yayın, Manisa 1987.
- Aksakal, Bedriye, *Anılarda Manisa*, Turizm Derneği, Manisa 1986.
- Aksakal, Bedriye, *Yeşilin Atası Manisa Tarzanı*, Emek Matbaacılık, Manisa 1993.
- Apak, Rahmi, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK, Ankara 1990.
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl 51, Sayı 114 (Haziran 2002), s. 13-15.
- Aydın, Naci, *Manisa Albümü*, Danışment Basımevi, Manisa 1960.
- Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhiddin Çarıklı'nın Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, Haz. Şerafettin Turan, Ankara: TİTE, 1967.
- Bayar, Celal, *Ben de Yazdım Millî Mücadele*, 8, Baha Matbaası, İstanbul 1972.
- Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983.
- Berber, Engin, *Sanclı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç, Ankara 1997.
- Bilgi, Nejdet, *İstiklâl Yolunda Bestekâr Bir Müftü Ahmet Âlim Efendi*, Manisa Belediyesi, Manisa 2007.
- Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleriyle Manisa'95*, Manisa Valiliği, İzmir 1995.
- Coşar, Ömer Sami (Haz.), *Günü Gününe İstiklal Harbi Gazetesi*, İstanbul 1972.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Manisa 1973 İl Yılığ*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1973.

- Çağatay, Uluçay, İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi*, Manisa Halkevi, İstanbul 1939.
- Çıray, Aslı Merve -F. Feyzal Özbakan, "Manisa Kenti Cumhuriyet Dönemi Yapılarının Tespiti ve Modern Mimarlık Mirası Kapsamında Değerlendirilmesi", *IX. Umteb Internatuonal Congress On Vocational & Technical Sciences, February 7-8, 2020, Gaziantep TURKEY*, İksada Publications 2020, s. 136.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 4. Cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.
- Duran, Alev, "Millî Mücadelenin 100. Yılına İzmir'in İşgali ve Yunan Mezaliminin Genel Bir Değerlendirilmesi", *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 10/51 (Mayıs 2019), s.97.
- Erdeha, Kâmil, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Erdem, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)*, Derlem, İstanbul 2010.
- Ergül, Teoman, *Kurtuluş Savaşında Manisa 1919-1922*, Manisa Kültür Sanat Kurumu, İzmir 1991.
- Erhan, Çağrı, *Report of the Inter-Allied Commission of Inquiry (May-September 1919)*, SAM Papers, Ankara 1999.
- Erhan, Çağrı, *The Greek Occupation of İzmir and Adjoining Territories Report of the Inter-Allied Commission of Inquiry (May-September 1919)*, TTK, Ankara, 2022.
- Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik*, Ankara 1927.
- Gökbilgin, M. Tayyib, *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine*, Birinci kitap, Türkiye İş Bankası, Ankara 1959.
- Görgülü, Fahri, *İstiklal Savaşında Saruhanlı*, Karınca Matbaacılık, İzmir 1966.
- Gürel, Sümer, *Cumhuriyet Döneminde Manisa Kent Monografisi Denemesi*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir 1984.
- Gürler, Hamdi, *Kurtuluş Savaşı'nda Bekir Sami -Günsav- (Mayıs-Haziran 1919)*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1994.
- Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl 10, Sayı 36 (Haziran 1961), Vesika No 844.
- Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl 10, Sayı 37 (Eylül 1961), Vesika No 901.
- Harp Mintakaları, Şehir ve Kasabaların İşgal, İstirdat ve Bombardıman Tarihleri (İtalyan, Balkan, Büyük Harp ve İstiklal Mücadelesinde)*, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1937.
- Harp Mintakaları, Şehir ve Kasabaların İşgal, İstirdat ve Bombardıman Tarihleri (İtalyan, Balkan, Büyük Harp ve İstiklal Mücadelesinde)*, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1940.
- İnci, İbrahim, "Mütareke Döneminde İşgal Tehdidi Karşısında Manisa", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/1 (Nisan 2013).
- İzdem, Ekmel, *Dünkü-Bugünkü Akhisar (Tarihi-Coğrafyası-Folkloru)*, Ülkü Basımevi, 1944.
- Jaeschke, Gotthard *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, TTK, Ankara 1970.
- Karaöz, Sadık, *Atatürk Manisa'da*, Turizm Derneği, İzmir 1983.

- Karaöz, Sadık, *Mesir*, Gediz Matbaası, Manisa 1960.
- Kaygusuz, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İhsan Gümüşayak Matbaası, İzmir 1955.
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1919*, TTK, Ankara 1988.
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, TTK, Ankara 1988.
- Konukçu, Enver, "Millî Mücadelenin Başlangıcında Alaşehir", *Millî Mücadelede Alaşehir Kongresi (Bilimsel Toplantı) 16 Ağustos 1985*, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1988, s. 18.
- Köklü, H. Nusret, *Manisa İşgalden Kurtuluşa*, Bizim Büro, Ankara 1976.
- Manisa İl Yıllığı 1967*, Ticaret Matbaacılık, İzmir 1968.
- Mısıroğlu, Kadir, *Türkün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi*, Sebil, İstanbul 1979.
- Milliyet*, 12 Temmuz 1963, s. 7.
- Özalp, Kâzım, *Millî Mücadele 1919-1922*, I, TTK, Ankara 1988.
- Özelmacı, Şeyma, Uğur Çakır, "Kadın Kahramanlarımızdan Bir Milis; Gördesli Makbule", *Takvim-i Vekayi*, 7/1(2019), s. 9
- Parlak, Türkmen, *İşgalden Kurtuluşa "1" Yunan Ege'ye Nasıl Geldi "İlk Günler"*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı, İzmir 1982.
- Recep, Akıncı, *Eski Philedelphia Bugünkü Alaşehir*, Ticaret Basımevi, İzmir 1949.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, TTK, Ankara 1993.
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Örgün, İstanbul 1981.
- Su, Kâmil, *Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982.
- Şehir ve Kasabaların Harp Bölgeleri, Bombardıman, İşgal ve Kurtuluş Tarihleri 1911-1922*, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara 1977.
- T.C. Manisa Vilayeti Hakkında Tabii Coğrafi, Tarihi, İdari, İktisadi, İctimai Malumatı Cami Mecmuadır*, İzmir Ticaret Matbaası, İzmir 1932.
- Tekeli, İlhan -Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK, Ankara 1989.
- Turist Gözü ile Manisa*, Manisa Halkevi, İstanbul 1945.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi*, II. Cilt, 1. Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Ankara 1963.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi*, II. Cilt, 1. Kısım, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1994.
- Umar, Bilge, *Yunanlıların ve Batı Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İnkılap, İstanbul 2002.
- Ural, Selçuk, *Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Sonrası*, Güneş Vakfı, Erzurum 2005.
- Yalazan, Talat *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Başkanlığı, Ankara 1994.
- Yurdoğlu, Zekeriya, *Gördes Tarihi*, Gördes Belediyesi, İzmir 1993.
- Yurdoğlu, Zekeriya, *Manisa Tarihi (Kuruluşundan Cumhuriyete Kadar)*, Manisa Barosu, Manisa 1994.

İnternet Siteleri

- 1922 Manisa yangını - Vikipedi (wikipedia.org)
Dosya:İstiklal Harbi Gazetesi Yeni İstanbul.jpg - Vikipedi (wikipedia.org).
Haber: Başkan Ergün Manisa'nın Düşman İşgalinden Kurtuluşunu Kutladı - Manisa Büyükşehir Belediyesi;
[http://www.manisa.gov.tr/Manisa'nın Düşman İşgalinden Kurtuluşunun 101. Yılı Coşkuyla Kutlandı](http://www.manisa.gov.tr/Manisa'nın_Düşman_İşgalinden_Kurtuluşunun_101_Yılı_Coşkuyla_Kutlandı) (04.11.2024).
<http://www.saruhanli.gov.tr/tarihce> (04.11.2024).
<http://www.yunusemrekaymakamligi.gov.tr/yunusemre-kaymakami-sayin-atilla-kantayin-8-eylul-manisanin-kurtulus-gunu-mesaji> (04.11.2024).
[https://ankahaber.net/haber/detay/Manisa'nın düşman işgalinden kurtuluşunun 102'inci yıl dönümü](https://ankahaber.net/haber/detay/Manisa'nın_düşman_ışgalinden_kurtuluşunun_102'inci_yıl_dönümü) (04.11.2024).
<https://manisa.gib.gov.tr/ilimiz-manisa> (04.11.2024).
https://www.manisa.bel.tr/s22_manisa-tarihi.aspx (04.11.2024).
https://www.manisatsa.org.tr/tr/haber/6231/8_eylul'den_bugune_manisa.html (04.11.2024).
<https://www.sehzadeler.bel.tr/sayfalar/Sehzadeler-Tarihce.html> (04.11.2024).
<https://www.yunusemre.bel.tr/files/33oh8.pdf> (04.11.2024).
Kurtuluşunun 100. yılında Şehzadeler şehri Manisa - Manisa Haberleri (yeniasir.com.tr);
MANİSA - Tarihçe (coğrafya.gen.tr).
Manisa bayrağımıza hasret kalmıştı | Yaşar AKSOY | Köşe Yazıları (hurriyet.com.tr);
Manisa Haberleri - Yazılar, Videolar ve Galeri - Habertürk (haberturk.com);
Manisa Tarihi - Manisa Büyükşehir Belediyesi; Manisa Şehzadeler Belediyesi | Tarihçe (sehzadeler.bel.tr);
Manisa'nın düşman işgalinden kurtuluşunun 99. yılı kutlandı - Manisa Haberleri (yeniasir.com.tr);
Manisa'da Kurtuluş Coşkusu - www.mahalligundem.com - Haber Portalı;
Manisa'nın Kurtuluşu - Nedir.kim | Türkiye'nin Biyografi ve Ansiklopedi Sitesi™;
Tarihçe | Manisa | Manisa'yı Mesir'i Tanıtma ve Turizm Derneği | Manisa Turizm Derneği (manisaturizmderneği.com);

EFELİK, AKINCILIK VE EŞKIYALIK ARASINDA BİR HAYAT: SARI MEHMET EFE

Bünyamin AS*

Giriş

Sarı Mehmet Efe, Balkanlarda doğmuş akabinde Manisa'ya göç etmiş Osmanlı Devleti'ndeki binlerce muhacir ailesinden birisine mensuptur. Sarı Mehmet'in yaşadığı dönem, Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecine denk geldiği için, bu sürede yoğun savaşlar yaşanmıştır. Bu dönem; savaşlar, eşkiyalık, yokluk ve asayişsizlikler içerisinde geçmiştir. Yaşanılan ortam ve savaşlar diğer Osmanlı vatandaşlarını etkilediği gibi Sarı Mehmet Efe'yi de derinden etkilemiş ve onun yaşamını da savaş ortamının zorluklarıyla karşı karşıya getirmiştir. Aslında özellikle de 1911-1922 yılı yılları arası Türk milletinin barutla ve kanla boğuştuğu bir dönem olması nedeniyle, Sarı Mehmet'in yaşamını da bu şartlar fazlasıyla şekillendirmiştir.

Sarı Mehmet Efe'nin hayatıyla ilgili elimizdeki bilgiler son derece sınırlıdır. Ailenin verdiği bilgilerin dışında, Sarı Mehmet Efe ile ilgili özellikle de 1919-1922 yılları arasındaki yaşamı hakkındaki bilgiler yoğunluktadır. Elimizdeki bilgilerin çoğunluğu tek bir kaynağa dayanmaktadır. O da konuyu araştırmamızı güçleştirmiştir. Her şeye rağmen Sarı Mehmet Efe ile ilgili, kaynak eserler, makaleler, bildiriler tarandı ve arşiv kaynaklarına da ulaşılmaya çalışıldı. Elde edilen her bilgi ve belge ihtiyatla ve özenle değerlendirilmeye çalışıldı. Maksudumuz Sarı Mehmet Efe'yi tarihi olaylar içerisinde eğrisiyle ve doğrusuyla ortaya koymaktır.

Daha öncesinde Kuva-yı Milliye ve Demirci Akıncıları ile ilgili çalışmalar yapmış olmam, bu çalışmayı bir nebze olsun kolaylaştırdı. Sarı Mehmet Efe, Demirci Akıncıları içerisinde 13. Müfreze Kumandanlığı görevini ifa etmiştir. Son yıllarda Demirci Akıncıları hakkında hatırı sayılır yayınlar yapıldı. Bu çalışma da Sarı Mehmet Efe'nin Demirci Akıncıları içerisindeki konumunu ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Diğer bir sebep ise, son zamanlarda Sarı Mehmet isminin Manisa yerel basınında çokça gündeme gelmeye başlamış olması ve Sarı Mehmet Efe hakkında çeşitli sorular ortaya atılmasıdır.

Sarı Mehmet hakkında ilkyazı, İbrahim Balıklı, tarafından 2005 yılında yazılmış olup, bu yazıda tek bir kaynağa yer verilmiştir.¹

* Öğretmen, Şehit Ömer Halisdemir Ortaokulu, Manisa/Türkiye, asbunyamin@gmail.com.
ORCID: 0000-0003-0891-896X.

¹ İbrahim Balıklı, "Sarı (Mehmet) Kahraman mı? Eşkiya mı?" *Düğüm*, Yı: Aralık 2005, sayı: 4, s.25-27.

Müfreze kumandanıdır. Her şeye rağmen Sarı Efe bir Akıncıdır. Yunanlıların Sarı Efe'yi, Akıncı olarak bildikleri ve onu vatanını koruduğu için öldürdükleri açıktır. Bu nedenle Sarı Mehmet Efe, Milli Mücadele şehidi olarak kabul edilebilir. Şehit edildiği Gördes bölgesinde de halk, öyle kabul etmektedir. Akıncılar, bu durumu bildikleri için, Yunanlıların onun cesedini kullanarak propaganda yapmalarına engel olmak amacıyla Sarı Mehmet'in cesedini alıp taşımışlar ve Yunanlıların eline geçmemesi için onu gizli bir yere defnetmişlerdir.

Buna rağmen Yunanlılar, köylülere baskı uygulayarak Sarı Mehmet'in mezarını buldurmuşlar ve onun kafasını keserek, Manisa sokaklarında dolaştırmışlardır. Yunanlılar korku ve sindirme politikasıyla hem Türk milletinin gözünde, hem de Demirci Akıncıları bölgesinde psikolojik üstünlüğü ele geçirmeyi amaçlamışlardır. Yunanlılar, böyle davranarak, Türk halkının Akıncılara katılmasını ve destek olmasını engellemeye çalışmışlardır. Yunan ordusunun gayesi, Türk milletinin zafere olan inancını ortadan kaldırmaktır. Bu amaç hiçbir zaman mümkün olmamıştır.

İşte bütün bunlar dikkate alındığında Sarı Mehmet Efe, Kuva-yı Milliyecilikle başladığı vatana hizmetini, Akıncılıkla sürdürmüş maalesef eşkıyalıkla bitirmiştir. Sarı Mehmet hakkında bölgede yapılan röportajlarda, onun olumlu bir çete olduğu vurgulanmıştır. Sarı Mehmet Efe'nin ülkemizi işgal eden Yunan ordusuna karşı, halkın tereddüt buhranı geçirdiği bir dönemde ortaya çıkarak işgale karşı duran Kuva-yı Milliye'ye katılması ve vatanın kurtuluşu yolunda mücadeleye girişmesi önemli bir vatan hizmetidir.

Bütün her şeye rağmen Sarı Mehmet Efe'nin işgalci Yunan ordusuna karşı, vatanın istiklali uğruna, tek bir kurşun bile sıkması, onu olumlu bir şekilde anmamız için yeterli sayılabilir. Bir Yunan kurşunuyla öldürülmüş olması, onu şehitlik mertebesine yükseltmesi beklenir.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

AKCAN, Erol, *Milli Mücadele'de Demirci Mehmet Efe (1919-1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014.

AS, Bünyamin, "150'liklerden Eşkıya Davut'un Milli Mücadele Dönemi Faaliyetleri", *100.Yılında Milli Mücadele ve Bandırma'da Son Kurşun*, Editörler: Mehmet Karayaman, Cemile Şahin, Resul Yavuz, Safa Furkan Karacakaya, Palet Yayınları, Konya, 2022,

- ss:421-455.
- AS, Bünyamin, *Bir Kuva-yı Milliyeci: Parti Pehlivan*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2020.
- AS, Bünyamin-GÜLMEZ, Nurettin, “İhanet İle Vatanseverlik Arasında Bir Asker: Küçük Ethem”, *Akademik Tarih Ve Düşünce Dergisi*, Cilt 9, Sayı: 3, Yıl: 2022, ss: 864-911.
- ATATÜRK, Kemal, *Nutuk*, C II, Milli Eğitim Basımevi, 15. Basım, Ankara, 1987.
- AYBARS, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, II. Baskı, İzmir, 1986.
- BALIKLI, İbrahim, “Sarı (Mehmet) Kahraman mı? Eşkiya mı?” *Düşüm*, Yıl: Aralık 2005, Sayı: 4, ss:25-27.
- BAŞAR, Şukufe Nihal, *Vatanım İçin*, Mas Matbaacılık A.Ş. Gördesliler Derneği Yayınları, (Yay. Haz. Feridun Bayram), İstanbul, 2007.
- BERBER, Ferhat, (2014). “II. Abdülhamid’e Satılan Bir Çiftliğin Hikâyesi ve Düşündürdükleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, Sayı-20, ss:27-43.
- BERBER, Ferhat, “Temettüât Kayıtlarına Göre Manisa Koldere Çiftliği/Köyü’nün Sosyo-Ekonomik Durumu (1844-1845)”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt-7, Sayı-13, Yıl 2013, ss:233-268.
- BİLGİ, Nejdet, “Karaosmanoğlu Halit Paşa”, *Yüzüncü Yılında Milli Mücadele Döneminde Manisa*, (Salihli-Sarıgöl-Saruhanlı-Selendi-Soma-Turgutlu) Cilt: 4, Editörler: Nurettin Gülmez ve Nejdet Bilgi, Berikan Yayınevi, Ankara, 2020, ss:235-270.
- BİLGİ, Nejdet, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa Kazası, (1908-1950)”, EÜSBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, İzmir 1996.
- BİLGİ, Nejdet, *İstiklal Yolunda Bestekâr Bir Müftü Ahmet Âlim Efendi*, Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa, 2008.
- CİLASUN, Emrah, *Baki İlk Selam Çerkez Ethem*, Agora Kitaplığı, 3. Basım, İdil Matbaacılık, İstanbul, 2009.
- ÇAÇUR, Ahmet, *Toprağın İnsanları*, KDY Yayıncılık, İstanbul, 2022.
- ÇALIŞLAR, İzzettin, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, (Haz. İsmet Görgülü), I. Baskı, Altan Matbaacılık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Çerkez Ethem’in Hatıraları*, Güniz Basımevi, Dünya Yayınları, İstanbul, 1962.
- ÇETİN, Şaban, “Köprübaşı’nda Milli Mücadele Anıları”, *Yüzüncü Yılında Milli Mücadele Döneminde Manisa*, (Gölmarmara-Gördes-Kırkağaç-Köprübaşı-Kula) Cilt: 3, Editörler: Nurettin Gülmez ve

- Nejdet Bilgi, Berikan Yayınevi, Ankara, 2020, s. 307-315.
- ÇİÇEK, İbrahim, *Kurtuluş Savaşı'nda Alaşehir Kuvayı Milliyecileri Ve Kadın Efe Fatma Ruhiye Hanım*, Salihli, 2019.
- DURAL, A. Baran - İŞGUZAR Büşra, "Devlet Teşkilatının "Mahsusası Mı, Devrimin Kurbanı Mı? Türk Tarih yazımında Sarı Efe Edip Bilmecesi Üzerine Derkenar", *VI. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu (ISHE 2019)* Bildiriler Kitabı, 10-12 Ekim 2019, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Editörler: Cemal Avcı-Yaşar Akbiyık ve Diğerleri, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi E-Yayımları, I. Baskı, Bolu, 2019.
- EFE, Mustafa, *Saçlı Efe*, 1. Basım, Eğitim Fotokopi Kırtasiye Yayını, Balıkesir, 2011.
- ERDEM, Nilüfer, *Yunanlı Tarihçilerin Gözüyle Anadolu Harekâtı 1919-1923*, Derlem Yayınları, İstanbul, 2013.
- ERGÜL, Teoman, "Ege'de İşgal Bölgesinin Ortasında Düşmana Direnen Akıncılar", *Kebikeç Dergisi*, Sayı: 35, Yıl: 2013, ss:113-134.
- EROĞLU, Cengiz-BABUÇOĞLU, Murat, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Salihli*, Salihli Belediyesi Yayınları, 2011.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, TTK Basımevi, Ankara, 2014.
- GÜLMEZ, Nurettin, "Manisa ve İlçelerindeki Kuva-yı Milliyeciler", *Millî Mücadele'de Manisa ve Kuva-yı Milliye Sempozyumu (6-7 Kasım 2009)*, Manisa, 2010, s. 62-90,
- HALICI, Şaduman, *Ethem*, E Yayınları, İstanbul, 2016.
- Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, (HTBD)*, S 73, BN: 1574, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, ss: 8-9, 79-80.
- İLKER, Süleyman Sami, *Eskiden Yeniye İkinci Meşrutiyet'ten 1970'lere Fotoğraflar*, I. Baskı, Gündoğan Matbaası, Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Manisa, 2016.
- İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*, (Hazırlayan: Erkan Serçe), Akademi Kitabevi, İzmir 1998.
- Manisa 2007 İl Yıllığı*, Manisa Valiliği Yayını, Byy. 2007.
- MENGÜÇ, Feyzi, "İstiklal Savaşında Yunan Cephesi Gerisindeki Akıncı Müfrezelerinin Harekâtından Alınan Dersler", *Askeri Mecmua*, Cilt VI, Sayı 99, 1. Kanun 1935, ss: 972-977.
- MERT, Özcan, "Anzavur'un İlk Ayaklanmasına Ait Belgeler", *Belleten*, Sayı 217, Cilt 56/S. 217, 1992, ss: 850-852.
- ÖZÇELİK, Ali, "Bir Komitacı Portresi: Sarı Efe Edip", (2021), Tarih ve

Günce, Sayı: 9, Yıl: 2021.

SARIHAN, Zeki, *Çerkez Ethem'in İhaneti*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.

SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, C II, 9. Baskı, Zafer Matbaası, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2000.

TEKİR, Süleyman, "İzmir'in İşgali", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, İzmir, 2019, ss:29-61

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi C. II, Kısım III, Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar Ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921), Genelkurmay Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1999.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922) C. II, Kısım VI, 1 inci Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.

Türk İstiklal Harbi-Batı Cephesi, C. II, Kısım II, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1991.

Türk İstiklal Harbi-Batı Cephesi, C. II, K. III, Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966.

ULUÇAY, Çağatay- GÖKÇEN, İbrahim, *Manisa Tarihi*, Manisa Halkevi Yayınları, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1939.

VANDEMİR, Baki, *İstiklal Harbinde Demirci Akıncıları (Gerilla)*, İstanbul Askeri Matbaa, İstanbul, 1936.

YILMAZ, Şahin Efe, "Yunan İşgali Döneminde Efe Ve Zeybeklerin Akhisar Kuva-yı Milliyesi İçindeki Faaliyetleri", *Kurtuluşunun 100. Yılında Milli Mücadele'de Akhisar(6-7 Eylül 2022) Sempozyumu Bildirileri*, Editörler: Mevlüt Çelebi-Nejdet Bilgi, Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, Akhisar, 2022, ss: 251- 270.

YURDOĞLU, Zekeriya, *Gördes Tarihi*, Gördes Belediyesi Kültür Yayınları, Okullar Yayınevi, İzmir, 1993.

Sözlü Tarih Çalışmaları

Sarı Mehmet Efe'nin torunu Birsen Yücel ile 23 Eylül 2024 tarihinde yapılan görüşme.

İnternet Kaynakları

"Kurtuluş Kahramanları Anıtı Açıldı", <http://www.manisa.gov.tr/kurtulus-kahramanlari-aniti-a-ildi>. (11 Eylül 2024 tarihinde erişilmiştir.)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Koldere,_Saruhanl%C4%B1(24 Ağustos 2024 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.gazetegordes.com/sari-efenin-mezari-koruma-altinalindi/2629/> (11 Eylül 2024 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.gazetegordes.com/sari-efenin-torunlarikahroldu/2578/> (19 Eylül 2024 tarihinde erişilmiştir.)

<https://www.gazetegordes.com/yazarlar/ahmet-ince/sari-mehmetefe/1768/> (11 Eylül 2024 tarihinde erişilmiştir.)

TÜRKİYE VE AZERBAYCAN MİSAK-I MİLLİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Nurettin GÜLMEZ*

Giriş

Bu çalışmada; 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Milli Meclisi tarafından yayımlanan ve yine Mayıs 1923'te Azerbaycan içinde gizli olarak faaliyet gösteren Azerbaycan gençliği tarafından sahiplenilen "Azerbaycan Misak-ı Millisi" olarak yayınlanan İstiklal Beyannamesi ile 28 Ocak 1920 tarihinde Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından kabul ve 17 Şubat 1920'de ilan edilen Türkiye'nin Misak-ı Millisinin yöntem, şekil ve içerik açısından karşılaştırılması ve değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Azerbaycan Misak-ı Millisi, Azerbaycan Meclisi tarafından ilan edilen bir istiklal belgesi, Azerbaycan Türk milliyetçilerinin bağımsızlık mefkûresi için hazırlık döneminin sonu, mefkûre uğrunda başlanan kanlı mücadelenin başlangıcı sayılmaktadır.

Aynı şekilde Son Osmanlı Mebuslar Meclisi tarafından ilan edilen ve daha sonra açılan TBMM tarafından da onaylanan Türkiye'nin Misak-ı Millisi de; milli sınırların ve tam bağımsızlık hedeflerinin belirlendiği ve bu hedeflere ulaşmak için Milli Mücadele yapma konusunda Türk milletinin kararlılığını ve yeminini ifade etmektedir. Her iki Misak-ı Milli de egemenlik ve bağımsızlık yolunda atılan önemli bir adımdır.

İki Misak-ı Milli de altı maddelidir. Bu maddelerde hem milli sınırlar belirlenmekte ve hem de tam bağımsızlık ideali ortaya konmaktadır. Aslında Türk milletinin mandacı ve emperyalist anlayışlara karşı isyanını göstermektedir. Onun için her iki Misak-ı Milli de, büyük bir önem taşımaktadır.

Misak-ı Millileri Hazırlayan Ortam

Milli Mücadele'ye hazırlık dönemi, karar verme, gelecekle ilgili planları hazırlama, yol ve yöntem belirleme, ulaşılmak istenen hedefleri tespit etme dönemiydi. Erzurum Kongresi öncesinde Mustafa Kemal Paşa'nın da dediği gibi, millet perişan haldeydi. Sonunun ne olacağını merak ediyordu. Kurtuluş çareleri arıyordu. Çeşitli adlarla müdafaa cemiyetleri kuruyordu. Ordu komutanları vatanın parçalanmasını önleyecek çareler arıyordu. Bu ortamda İtilaf Devletlerine boyun eğelim diyenler, Osmanlı'ya bırakılacak yerlerle yetinmeye razı olanlar ve yerel kurtuluş çareleri arayanlar diye üç farklı görüş ortaya çıkıyordu. Başta Mustafa Kemal olmak üzere Misak-ı Milli'yi hedefleyenler ise, milli

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Manisa/Türkiye, gulmeznurettin@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-4530-0491.

Kaynakça

Resmi Yayınlar

- TBMM Zabıt Ceridesi, İctima-8, Celse-2, 1 Mayıs 1920.
MECLİS-İ MEBUSAN Zabıt Ceridesi, İctima-11, Celse-2, 17 Şubat 1920.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, İctima-2, Celse-4, 24 Nisan 1920.
TBMM Zabıt Ceridesi, İctima-2, Celse-2, 24 Nisan 1920.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, İctima-94, Celse-1, 16 Ekim 1921.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, İctima-200, Celse-1, 27 Şubat 1923.

Kitap ve Makaleler

- A.M., *Azerbaycan'ın Teşekkülü*, Ahmediye Matbaacılık Şirketi, İstanbul 1918.
- AHMEDOVA, Firdovsiye, "Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti-95", *İRS Tarih Bilinci*, ss:4-9.
- ARSLAN, Zehra, "Moskova Antlaşması Sonrası Batum'da Rus ve Gürcülerin Yaptıkları Düzenlemeler (1921-1925)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Cilt-8, Sayı-8, 2010, ss:111-131.
- ASKER, Ali, "Mirza Bala Mehmetzade'nin Azerbaycan Misak-ı Millîsi Üzerine Yorumları", *Azerbaycan Elyazmaları Dünya Kütüphanelerinde III: Uluslararası Bilimsel Konferansının Materyalleri*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Mehmet Fuzuli Adına El Yazmalar Enstitüsü Yayınları, Haziran 2018, ss:12-15.
- EFENDİZADE Mehmet Şerif, *Azerbaycan İnkılabı*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1921.
- ERGÜN, Elif, "Misak-ı Milli ve Günümüze Yansımaları", *Yeni Türkiye*, Misak-ı Milli Özel Sayısı, Yıl-23, Sayı-93, 2017, ss:711-739.
- GÖKDEMİR, Ahmet Ender, "Millî Mücadele'de Elviye-i Selase", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt-7, Sayı-19, Kasım 1990, ss:151-160.
- GÖL, Hacer, "Geçmişten Günümüze Azerbaycan", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Haziran 2016, ss:153-170.
- GÜVEN, Cemal, "Mîsâk-ı Millî: Türkiye'nin İstiklâl ve İstikbâl Esasları", *Tarihin Peşinde*, Sayı-20, 2018, ss:117-138.
- GÜZELOĞLU, Efe, "Kitap Tanımı: Mustafa Budak: Mîsâk-ı Millî'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt-17, Sayı-34, 2018, ss:359-363.
- KAYA, Erol, "Misak-ı Milli'nin Sınırları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt-1, Sayı-8, 1997, ss:175-186.
- KÜÇÜK, Cevdet, "Mîsâk-ı Millî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 30, Ankara 2020, ss:173-175.
- MARTTİN, Volkan, "Misak-ı Milli'nin Kabulü ve İstanbul'un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi'nin Önemi ve Etkisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt-18, Özel Sayı, 2018, ss:257-295.

- MEHMETZADE Mirza Bâlâ, *Azerbaycan Misak-ı Millisi*, Milli Azerbaycan Neşriyatı, İstanbul 1927.
- MUMCU, Ahmet, "Misak-ı Milli ve Anayasamız", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt-1, Sayı-3, Temmuz 1985, ss:813-830.
- MUSTAFAYEV, Beşir, "Rezulzade Hükümeti Dönemi ve Yaşanan Terör Olayları (1918-1920)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Cilt-2, Sayı-2, 2013, ss:205-231.
- TURAN, Mustafa, "Misak-ı Milli'nin Anlamı ve Tarihi Değeri", *Yeni Türkiye*, Yıl-23, Sayı-93, Ocak-Şubat 2017, ss:99-111.
- TÜRKOĞLU, İsmail, Mirza Bala Mehmetzâde (1898-1959), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt-3, 3. Baskı, ss:271-272.
- UYANIK, Necmi- KARTIN, Cengiz, "Yerli ve Yabancı Kaynakların Işığında Misak-ı Millî Süreci Üzerine", *Yeni Türkiye*, Yıl-23, Sayı-93, Ankara 2017, ss:492-504.
- YİĞİT, Ali Ata, "Misak-ı Millîye Göre Kuzeydoğu Sınırları ve Türk-Rus İlişkilerine Etkisi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt-117, Sayı-231, Kasım-Aralık 2017, ss:25-42.
- YURTSEVER, Serdar, "Misak-ı Millî Çerçevesinde Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt-15, Sayı-2, ss:215-236.

İnternet Kaynakları

- <https://islamansiklopedisi.org.tr/mirza-bala-mehmedzade>, (et: 24.09.2024).
- <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2024/06/Misak-i-Milli-Uzun-Metin-1.pdf>, (et: 01.08.2024).
- chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/33227 (et:03.08.2024).
- <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2024/06/Misak-i-Milli-Uzun-Metin-1.pdf>, (et: 03.08.2024).
- <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2024/06/Misak-i-Milli-Uzun-Metin-1.pdf>, (et: 02.08.2024).
- chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://irs-az.com/new/pdf/201308/1375679330348090843.pdf, (et: 16.09.2024).

YÜZBİRİNCİ YILINDA LOZAN ANTLAŞMASI'NIN TAHLİLİ

N. Fahri TAŞ*

Giriş

Lozan Antlaşması; Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nden TBMM'nin IV. İcrâ Vekilleri Heyeti'ne (12.07.1922 – 04.08.1923) miras kalan tarihî, siyasi, fikrî, etnik, dinî, ekonomik, askerî, eğitim ve benzeri meselelerin Lozan'da ele alınıp Türkiye'nin önüne serilen en az sekiz asırlık hesaplaşmadır

Lozan Antlaşması; Birinci Dünya Savaşı öncesinde (*Meriç Nehri'nin batısında kalan Avrupa topraklarından, Ege adalarından.*) ve savaş sırasında (*İstanbul, Çanakkale, Gelibolu, Ege Bölgesi, Musul, Kerkük, Süleymaniye, Adana, Kilikya, Akdeniz sahiller, Konya'ya kadar Güney Akdeniz bölgesi, Stratejik geçiş noktalarından...*) Osmanlı Devleti'nden koparılan coğrafyadan vazgeçilmesine, Mondros Mütarekesi ve Sevr (Sèvres) Antlaşması hükümlerine göre işgal edilen toprakların bir kısmının Kars Antlaşması, Ankara Antlaşması ve Mudanya Mütârekesi ile kurtarılmasından sonra, gelinen noktanın çözüme kavuşturulması için İtilaf Devletleri ile Türkiye arasında yapılan sulh görüşmesidir.

Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi'ni ve Sevr (Sèvres) Antlaşması'nı imzalayarak mağlûbiyetin bedeline rıza gösterdi. Bu kabul, hürriyetin yitirilmesi ve bağımsızlığın kaybedilmesi demektir. Türk Milleti, tarihinde hürriyetini kesintiye uğrattığı dönemleri yaşadı ama topyekûn esâreti hiçbir zaman kabul etmedi. Müttefik devletlere teslimiyetin belgesi olan bu mütareke ve antlaşmayı tanıması da mümkün değildi. Savaşı sonlandırmak için imzalanan belgeleri kabul etmeme tavrı, sözde biten savaşı sürdürmek demektir. Bu sebeple dört yıl süren harbin, bir dört yıl daha devam etmesi zaruri hâle geldi.

Türk Milleti'nin bağımsızlığına nokta koyan müeyyideler hayata geçirilmeğe başlanınca; dede, baba, torun bir arada, üç nesil omuz omuza verdiği mücadele sonrasında, Anadolu istilacılardan kurtarıldı. Müttefikler, tarihî taleplerinden feragat ederek Mudanya'da Türk varlığını tanımak mecburiyetinde kaldı. Artık Müttefikler ile Türkiye arasında “kazanan” ve “kaybeden” taraf kalmayıp “eşit” dengelere sâhip muhataplar ile barış yapma ortamı doğdu. Bu barış görüşmeleri Lozan'da tertip edildi.

Bu çalışmada, birinci elden kaynak niteliğinde olan Lozan tutanakları, Lozan'da teşekkül ettirilen komisyon raporları, muahedenin

* Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, nfatas@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-0644-5436.

Kaynakça

Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. HMŞ. İŞO. Do 131, No:6.

Sürelî Yayınlar

Vakit Gazetesi, 15 Haziran 1922.

Resmî Yayınlar

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Belge No 1-1, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı, Yıl 63, Sayı 133, Ankara, 2014.

Atatürk Kitaplığı, Belge No, 048307.

Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Düstur, "Düvel-i Müttefika Tarafından Teklif Olunan Muahede-i Sulhiyye ve Mukâvelât Projeleri ve Türkiye'nin Teklif Ettiği Tadilat", 3. Tertip, C. 5., Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı 1339.

Lozan Konferansı (1922-1923), *Konferansta Tezekkür Olunan Senedât Mecmuası*, C.I. (23 Nisan-24 Temmuz 1923. Matba'a-i Ahmed İhsan 1925-1341.

Lozan Konferansında Taahhüd Olunan Muahadat, Mukâvelât ve İtilâfnâmeler, Ankara Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası 1928.

Lozan Sulh Muahedenamesi, 24 Temmuz 1923, C.II, Matba'a-i Ahmed İhsan 1340.

Lozan Sulh Muahedenamesi, İstanbul Ahmed İhsan Matbaası 1339.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 17 Şubat 1336 (1920) İkinci Celse, I., *Millî ve Türk Dış Politikasında Musul Sempozyumu (28 Ocak 1997 Konya)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Selçuk Üniversitesi, Ankara 1998.

Şark-ı karib Umûru Hakkında 1922-1923 Konferansta Tezekkür Olunan Senedât Mecmuası, I. Takım, C. I., İstanbul İkdâm Matbaası 1340-1924.

TBMM Zabıt Ceridesi,19.8.1336.18.8 1336.

TBMM. Gizli Celse Zabıtları, C, 3, 21 Şubat 1339.

Türk İstiklal Harbi II'nci Cilt Batı Cephesi 6'ncı Kısım IV Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922: 1 Kasım 1923), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yay. Seri No: 1, Ankara, 1969.

Türk-Fransız İtilâfnâmesini, Ankara'da 20 Teşrinievvel 1327-1921(Tarihinde İmza Edilmiştir.) Basım yılı yok.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekâleti, *Lozan Sulh Muahedenamesi 24 Temmuz 1339-1923*, C., 1-20, İstanbul Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi 1339.

Türkiye Cumhuriyeti'nce Tekrar Meriyete Konulmaları veya Alınmak Veyahut Tasdik Olunmaları Lozan Konferansı'nda Taahhüd Olunan Muahadat, Mukâvelât ve İtilâfnâmeler, Ankara Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası 1928.

Kitap ve Makaleler

- ABADAN, Yavuz, *Lozan'ın Hususiyetleri*, İstanbul 1938.
- ADAMOF, E.E., *Cihan Harbi Esnasında Anadolu'nun Taksimi*, (Çev. Hüseyin Rahmi) Moskova 1924.
- AKANDERE, Osman, "11 Nisan 1920 1336 Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar" *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S, 24
- ALİ FÛÂD, *Adalarımız*, Kastamonu Matbaası 1338.
- ARMAOĞLU, Fahir H., *Siyasi Tarih 1789-1960*, Ankara 1975.
- ARMAOĞLU, Fahir, "Tarihi Perspektif İçinde Misak-ı Milli'nin Değerlendirilmesi", *Misak-ı*
- ARMAOĞLU, Fahir, *Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika*, C, 55, S, 213, Belleten, TTK, 1991.
- ARMAOĞLU, Fahir, *İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)*, Belleten, C. 62, S, 234, TTK, 1998.
- BABAOĞLU, Resul, *Lozan'da Kanlı Bir Hadise: Sovyet Rusya Delegesi Vatslav V Rovsky Cinayeti ve İsmet Paşa'ya Sû-i kast Tehlikesinin Yankıları, Toplumsal Tarih*, (Temmuz 1919).
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, TTK, Ankara 1973.
- BEYDİLİ, Kemal, "Şark Meselesi", Cilt-38, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. I-II., TTK, Ankara 1955.
- BUDAK, Mustafa, *99 Soruda Lozan*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018.
- DAVİSON, Rodaric H., *Mondros'tan Lozan'a Kadar Türk Siyaseti*, (Çev. Mine Erol), Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 14, S., 25, 1981.
- DEMİRCİ, Sevtap, *Belgelerle Lozan, Taktik-Stratejik Diplomatik Mücadele*, Alfa Yayınları, İstanbul 2017.
- DURAN, Tülay, "Son Osmanlı Meclis-i Mebûsânı'nda "Felâh-ı Vatan İttifakı", *BTTD*, XI., 61 (Ekim 1972).
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.I, TTK 1953.
- ERTÜRK, Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1957.
- GAZİ MUSTAFA KEMAL, *Nutuk*, Ankara 1927.
- GÖKBİLGİN, Tayyip, *Millî Mücadele Başlarken*, I, II, Ankara 1959.
- İNAL, İbnül Emin M. K., *Son Sadrazamlar*, C, 1-4, İstanbul 1982.
- İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, 2. Kitap, Bilgi Yay. Ankara 1987.
- JAESCHKE, G., *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara 1971.
- JAESCHKE, G., *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, C. I., Ankara 1970.
- KODAMAN, Bayram- İPEK, Nedim, "Yahudilerin Filistin'e Yerleşmeleriyle İlgili Olarak II. Abdülhamid'e 1879'da Sunulan Layiha" *BELLE TEN*, C. 57 (Ağustos 1993) TTK, Ankara 1993.
- KURAT, Yuluğ Tekin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Ankara 1976.
- KÜÇÜK, Cevdet, "Mehmed VI", C.,28, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul

- 2003.
- KÜÇÜK, Cevdet, "Misak-ı Millî", C., 30, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005.
- KÜÇÜK, Cevdet, "Sevr Antlaşması", C.,37, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2009.
- Lozan'ın 50 Yılına Armağan*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul 1978.
- MERAY, Seha L., *Lozan Konferansı, Tutanaklar ve Belgeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, C.1-VI, Ankara 2018.
- ÖZCAN, Azmi, "Şerif Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul 2010,
- Sociétés des Nations Recueilles des Traités, et des Engagements Internationaux Enregistrés Par le Secrétariat de la Sociétés des Nations*. Volume, XXVIII, 1924. Numéros1,2,3,4.
- SONYEL, Salâhi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, II., TTK Yay. Ank. 1991
- ŞİMŞİR, Bilal N., *Lozan Telgrafları-I, II (1922-1923)*, TTK, Ankara1990,1994.
- ŞİMŞİR, Bilal, "Sèvres Antlaşması Sürecine Osmanlı Payitahtı İstanbul ve Türk Boğazları", *Osmanlı'dan Lozan'a Batı'nın Paylaşım Projeleri, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Sempozyumu*, 26-27 Nisan 2006.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C, I-IV, MEB, Ankara 1977.
- TAŞ, Necati Fahri, *Güneydoğu 1919 İtilaf Devletlerinin Güneydoğu Anadolu Aşiretleriyle İlişkisi*, Tarihçi Kitabevi Yay. İstanbul 2014.
- TAŞ, Necati Fahri, *Osmanlı Türkçesi Lûgatı*, C.IV. İnkılâp Yayınları, İstanbul 2021.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İst.1994.
- TÜRKGELDİ, Ali, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948.

"İSPANYOL MÜLTECİLER OLAYI" ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-İSPANYA İLİŞKİLERİ

Beral ALACI*

Giriş

Atatürk dönemi Türk dış politikası genel itibarıyla bölge ve dünya barışının inşasına yönelik bir tavrın izlendiği mecra olmuştur. Bu doğrultuda Türk hükümeti gerek sınır komşularıyla gerekse diğer ülkelerle iş birliği ve barış ortamı yaratmaya özen gösteren bir politika yoluyla dış ilişkilerini şekillendirmiştir. Atatürk dönemi Türkiye-İspanya ilişkileri de dış siyasette izlenen bu anlayış çerçevesinde gelişme göstermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında genel bir dostluk çizgisinde ilerleyen iki ülke arasındaki ilişkiler, devletlerin yaşadığı iç olaylar nedeni ile dönem dönem dalgalanmalar yaşamıştır.

Türkiye ile İspanya arasında siyasi, sosyal ve ticari alanlarda dostane olarak ilerleyen ilişkilerin en önemli süreçlerinden birisi şüphesiz İspanya İç Savaşı'dır. Türkiye, İspanya'nın savaş ile şekillenen yoğun gündemini "tarafsızlık" politikası anlayışı çerçevesinde takip etmiş, iki ülke arasındaki sulhu koruma amaçlı kararlar almıştır. Bu çerçevede ilerleyen ikili ilişkilerde dönüm noktalarından birisi "İspanyol Mülteciler" vakası olmuştur. İspanya İç Savaşı sırasında Madrid'de Türk Elçiliği'ne devredilen bir binaya sığınan ve sayıları yedi yüzü bulan mültecilerin durumu iki ülke arasında gerginlik yaratmıştır. Gerginliğin artması üzerine Türk hükümeti mültecilerin savaş bitimine kadar Türkiye'de kalmasına karar vermiş ve mültecilerin alınması için Mayıs 1937'de Türkiye'den bir gemi gönderilmiştir. Mültecilerin İspanya'da kalan ve Türk elçilik binasına sığınan bir bölümü ise 1938 yılında yapılan bir baskın ile kaçırılmışlardır. Bu olay neticesinde Türk hükümeti Madrid Elçisi Tefik Kamil Koperler'i geri çekmiş, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler maslahatgüzarlık seviyesine çekilmiştir.

İspanyol mültecilerin Türk elçiliğine sığınması; mültecilerin alınması için yapılan hazırlıklar, İspanya'ya gemi gönderilmesi ve dönüş yolculuğunda yaşanan olaylar; sonrasında elçiliğe düzenlenen baskın ve iki ülke arasında yaşanan diplomatik kriz, her iki ülke içinde ciddi bir gündem maddesi olmuştur.

İç Savaşa Sürüklenen İspanya

20.yüzyılın başında eski imparatorluğun¹ kesin çöküşü ile yüzleşen,

* Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İZMİR, beral.alaci@idu.edu.tr, ORCID No:0000-0002-9339-0903.

¹ İspanya İmparatorluğu'na ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Henry Kamen, *Empire:How Spain Became A World Power (1492-1763)*, New York 2003; J.H. Elliott, *Imperial Spain 1469-1716*, Penguin Books, London 2002; Louis Bertrand, *İspanya Tarihi*, Çev. Galip Kemal

savaş bitinceye dek ilişkilerin maslahatgüzarlık seviyesine çekilmesine karar verilir ve elçilik Madrid'deki olaylar neticesinde Cumhuriyet Hükümeti'nin de geçici merkezi olarak belirlenen Barcelona'ya taşınmıştır.⁵²

Sonuç

Tüm bu olaylar sırasında Türk hükümeti'nin özellikle kadın ve çocuk mülteciler için gösterdiği hassasiyet dikkati çekmektedir. Yaşanan iç savaş sırasında zarar gören ve elçilik binasına sığınan mültecilerin sağlıklı bir şekilde yurda getirilmesi için alınan karar ve uygulamada gösterilen özen, Atatürk dönemi dış politikası açısından önemli bir örnektir. İspanya İç Savaşı sırasında izlenen "karışmazlık prensibi" resmi hükümet olan Cumhuriyetçiler tanınmış, Franco yanlılarının ise asiler olarak adlandırılmış olmasına rağmen, mülteciler üzerinden yapılan taarruzlarda net bir tutum sergilenmiştir. Madrid'deki Türk elçiliğinin de Ankara Hükümeti politikalarına paralel olarak yaşanan olayları tüm sıcaklığı ile aktarması ve olaylara hemen müdahale edilmesi, Atatürk devri dış politika anlayışının önemli örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaşa karşı resmi hükümetten yana izlenen tavır, masum mültecilerin yaşam hakkı noktasına geldiğinde alınan net karar, dış politikanın insan unsuruna dayandırıldığını göstermektedir.

Kaynakça

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA 030.10.0/236.593.28

BCA, 030.0.18.01.02.74.34.017

BCA, 030.0.18.01.02.75.41.013

BCA, 030.0.18.01.02.75.43.05

Sürelî Yayınlar

Anadolu, 26 Temmuz 1936.

Cumhuriyet, 21 Nisan 1937.

Cumhuriyet, 24 Mayıs 1937.

Cumhuriyet, 26 Temmuz 1936.

Haber, 21 Nisan 1937.

Kurun, 29 Mayıs 1937.

Son Posta, 21 Nisan 1937.

⁵² Kunalalp, *agm.*, s. 8.

Son Posta, 26 Temmuz 1936.

Son Telgraf, 28 Mayıs 1937.

Tan, 23 Mayıs 1937.

Tan, 29 Mayıs 1937.

Ulus, 26 Temmuz 1936.

Kitaplar ve Makaleler

ALACI, Beral, "Atatürk'ün Diplomatlarından Tevfik Kamil Koperler ve Madrid Elçiliği Dönemindeki Çalışmaları (1934-1938)", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 51, ss. 445-464.

AŞUKİN, N.S., BUTIRSKİY N.P., VEBER A.B., DAVIDOV A.I., İLİNA İ.V., KİRLLOVA L.V., LEHİN İ.V., LUKOVTSEVA İ.İ., STRUVE M.E., YUNİN M.M., *Politika Sözlüğü*, Çev. Mazlum Beyhan, Sosyal Yay., İstanbul, 1979.

BEN-AMİ, Shlomo, *Fascism From Above: The Dictatorship Of Primo De Rivera 1923-1930*, Oxford, 1983.

BERTRAND, Louis, *İspanya Tarihi*, Çev. Galip Kemali Söylemezoğlu-Nurullah Ataç, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940.

BİRLİK, Gültekin K., "İspanya İç Savaşında (1936-1939) Türkiye'nin Dış Politikası", *CTAD*, Yıl 12, Sayı 24, Güz 2016, ss. 122-155.

CASANOVA, Julián, *İspanya İç Savaşı'nın Kısa Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul, 2015.

CONTE, Arthur, *Diktatörler Yüzyılı*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2002.

ELLIOTT, J.H., *Imperial Spain 1469-1716*, Penguin Books, London, 2002.

GASSET, José Ortega Y, *España Invertebrada*, 1922.

GÜRÜN, Kamuran, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, İnkılap Yay., İstanbul, 1997.

KAMEN, Henry, *Empire:How Spain Became A World Power (1492-1763)*, New York, 2003.

KUNERALP, Sinan, "İspanya İç Savaşı ve Türkiye", *Tarih ve Toplum*, Sayı 37, Ocak 1987, ss.6-8.

PALOMARES, Lerma G., *Mussolini Y Primo De Rivera: Politica Exterior De Dos Dictadores*, Madrid, 1989.

PAYNE, Stanley G., *The Spanish Revolution*, New York, 1970.

PAYNE, Stanley, "Fascist Italyand Spain, (1922-1945)", *Spain And The Mediterranean Since 1898*, Ed.Raanan Rein,New York, 2007, Ss.99-115.

PAZ, Abel, *Halk Silahlanınca-Durruti Ve İspanya Anarşist Devrimi*, Çev. Gün Zileli, Kaos Yay., İstanbul, 2011.

- PHILLIPS, Jr., William D.- PHILLIPS, Carla Rahn, *İspanya'nın Kısa Tarihi*, Çev. Tuna Erkmen, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2016.
- QUIROGA, Alejandro, *Making Spaniards-Primo De Rivera And The Nationalization Of The Masses, 1923-1930*, 2007.
- RIAL, James H., *Revolution From Above-The Primo De Rivera Dictatorship In Spain 1923-1930*, Usa, 1986.
- ROBINSON, Richard A. H., *The Origins Of Franco's Spain – The Right, The Republic And Revolution 1931-1936*, University Of Pittsburgh Press, 1970.
- YILDIZ, Ahmet- BAKIRCI, Fahri, "İspanya Anayasal Sistemi Üzerine Kısa Notlar", *İspanya Anayasası ve Kongre İç Tüzüğü / Constitución Española Y Reglamento De Las Cortes Generales*, Yasama Derneği, Ankara, 2014, ss: 19-24.
- YILMAZ, Hakan, *Tarih Boyunca İhtilaller Ve Darbeler*, Timaş Yay., İstanbul, 2002.

İnternet Kaynakları

<https://www.britannica.com/biography/Miguel-Primo-De-Rivera>, son erişim tarihi: 28.09.2024.

EDİRNE'NİN İŞGAL (26 MART) YILDÖNÜMLERİNDE BULGARİSTAN'DA YAPILAN ETKİNLİKLER (1932-1939)

Nurten ÇETİN*

Giriş

Bulgaristan topraklarının XIV. Yüzyılın sonlarında Osmanlı idaresi altına girmesiyle Bulgar Kilisesi, Fener Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlanmış, Patrikhaneye Hristiyan tebaa üzerinde geniş yetkiler tanınmıştır. Patrikhane bu yetkiye dayanarak zaman zaman aralarında Bulgarların da yer aldığı tebaayı Rumlaştırma faaliyetleri gibi çeşitli baskı yollarına başvurmuştur¹.

Modern Bulgar milliyetçiliğinin mimarı Aziz Paisii Hilendarski'nin 1765 yılında ilk basımı gerçekleştirilen eseri İstoriya Slavyanobalgarska (Slav-Bulgar Tarihi) Bulgarlar arasında milli duyguların oluşmasını sağlamaya çalışmıştır. Eserde Bulgar tarihinin görkeminden, Yunan Kilisesi'nin ve halkının Bulgarlara yaptığı kültürel, dinsel, sosyal baskılarından bahsetmiş, Bulgarları bunlara karşı çıkmaya yönlendirmiştir. Ayrıca Bulgarların Osmanlı idaresi altında baskı görek, asimile edildiklerini savunmuştur².

XIX. yüzyıl başlarında Bulgarlar dillerini ve kültürlerini baskı altına alan Patrikhane'den kurtulmak için harekete geçmişlerdir. İstanbul'da yayımlanan çeşitli gazete ve dergilerin de desteği olmuştur. Bulgarların Ortodoks olmaları, Balkanlarda Panslavist politika izleyen Ruslar tarafından kullanılmış, Osmanlı Devleti'ne karşı Bulgar isyanları çıkarılmıştır³ İslahat ve Tanzimat'ın getirdiği reformlar, Bulgarlara Osmanlı idaresine ve Patrikhaneye karşı örgütlenmelerini kuvvetlendirmiştir.

Sultan Abdülaziz, gittikçe artan Bulgar isyanlarının önünü almak amacıyla 11 Mart 1870 tarihinde yayınladığı fermanla Bulgar Kilisesini, İstanbul Rum Ortodoks Kilisesi'nden ayırmıştır⁴. Bulgarlar bundan sonra, Rusya'nın desteği ile bağımsızlıklarını kazanmak için Osmanlıya karşı isyanlar çıkarmaya devam etmiştir. 1876'da başlayan "*Büyük Bulgar Ayaklanması*", Osmanlı tarafından bastırılmış ise de bu sırada binlerce

* Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, nurtencetin@trakya.edu.tr; ORCID No:0000-0002-5428-2539.

¹ Fatma Rodoplu Yıldırım, "Bulgar Milli Uyanışı ve Bulgar Milliyetçiliğinin Özellikleri", *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, C 2, S 1, Nisan 2020, s. 89.

² Nuri Korkmaz, "Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu, Ortodoks Unsurları, Gelişimi ve Türklerin Ötekileştirilmesi", *Gazi Akademik Bakış*, C 10, S 20, 2027, s. 73.

³ Korkmaz, a.g.m., s. 73-80.

⁴ Yunus Emre Tansü, Semra Çerkezoğlu, "Bulgarların Kökeni ve Bağımsızlık Hareketleri", *Asia Minor Studies*, C 8, S 2, 2020, s. 495-496.

anlamlar içeren isimler de yer adı olarak hatta boy, oymak ve oba adı olarak da kullanılmışlardır. Bu adlardan bazıları eski Türk dini inançlarından dolayı ortaya çıktığı gibi bazıları da büyüklüğü, yokluğu, olmayışı ifade etmek için ortaya çıkmıştır. Bazılarında eski Türklerin tarihin belirli devirlerinde inanç sistemi olan (Uygurlar) Mani ve Budist düşüncesinin izlerini taşırlar. Mesela Etyemez böyle olmalıdır. Coğrafi özelliklerden dolayı ortaya çıkanlar da vardır. Bu adlardan bazıları belli bir grubun adı olarak cemaat adına dönüşmüştür. Olumsuzluk ekleri ile yapılan isimlerin büyük bir kısmı ise totem inancından ortaya çıkmıştır. Âdet, gelenek ve görenek ifade eden Gülmezler, Söylemez gibi olumsuzluk ekleri ile yapılmış yer adları da Türkler tarafından ad olarak verilmiştir.

Kaynakça

- CEBECİOĞLU, Ethem. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- DAĞLI, Yücel – KAHRAMAN, Seyit Ali, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. Cilt, 1. Kitap, KYK, C.II-V., İstanbul 2008/2010.
- EL-ÖMERÎ, Şihabeddin b. Fazlullah, (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, Mesaliku'l Ebsar,(Çeviri ve Notlar: D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- GÜLTEN, Sadullah. (2019). “Eski Türk İnançları ve Kalenderlik Bağlamında Osmanlı Topraklarında Vegan Sufiler: Etyemezler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* / 92 (December 2020): 29-42.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, (2009) Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar, (1453-1650) C. I-V, TTK Yayınları, Ankara.
- KAŞGARLI MAHMUD, Divan-ı Lüğati't-Türk, (Çev. Besim Atalay), Ankara 1985.
- KUNDAKÇI KAVAKLI, Sibel, (2019). Osmanlı Döneminde Taşköprü Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Hiperyayın, İstanbul.
- SAATÇI, S., (1996). Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı, İstanbul.
- TÜRKAY, C., (2001). Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler, İşaret Yayınları, İstanbul.
- YAKUBOĞLU, C., (2009). Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-ekonomik Tarihi, Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu, XIII-XV. Yüzyıllar, Gazi Kitabevi, Ankara

İnternet Kaynakları

www.haritatr.com › harita › haylamaz

<http://www.suriyeturkmenleri.com/235-asiret-ve-oymaklar&a=1>

(Erişim: 19.04.2003)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ersizler,_K%C3%BCre.

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96ks%C3%BCzl%C3%BC,_Demirci

. (Erişim: 14.10.2024).

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96ks%C3%BCzl%C3%BC,_Dulkadi

ro%C4%9Flu(Erişim: 14.10.2024).

[https://turkmenelinews.blogspot.com/2012/04/turkmen-aile-asiret-](https://turkmenelinews.blogspot.com/2012/04/turkmen-aile-asiret-oymaklar-boylar.html)

[oymaklar-boylar.html](https://turkmenelinews.blogspot.com/2012/04/turkmen-aile-asiret-oymaklar-boylar.html).

KASTAMONU VİLAYETİ'NDE OLUMSUZLUK BİLDİREN YER ADLARI

Mehmet KILDIROĞLU*

Giriş

Olumsuzluk kavramı şimdiye kadar birçok dilci tarafından ele alınmıştır. Hatta bütün lehçelerdeki olumsuzluk kavramları, başka dillerdeki olumsuzluk ifadeleri üzerine onlarca belki de yüzlerce araştırma yapılmıştır. Çünkü olumsuzluk her dilde vardır. Bu kavramın dillere göre farklı farklı kullanımları da olmalıdır. Dilbilgisi açısından bu kavramla ilgili çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ancak yer adlarındaki olumsuzluk tarihi açıdan ele alınmamıştır. Genel olarak ele aldığımızda bu kavramla ilgili sayfalarca sonuç üretebileceğimiz şüphesizdir. Bundan dolayı bu çalışmada örnek olarak Kastamonu ilinde bulunan köy ve yer adları bazında olumsuzluk ifade eden adların tarihi gelişimi, boy, oymak ve oba adlarındaki karşılığı ele alınmıştır.

Yer adları kimliğimizdir. Özellikle Türk milleti için kökünü, geçmişte yaşadığı yeri, soyunu, boyunu, oymağını, obasını kısacası kim olduğunu belirleyen önemli bir kavramdır. Yer adları basit bir gerekçe ile verilmemiştir. Her milletin kendine göre bir isim verme geleneği vardır. Bu iş Türklerde boy, oymak ve cemaat adının yeni yerleşilen yere verilmesi şeklinde tezahür etmiştir. Türklerden bir boy, oymak veya oba bir yere yerleştiği zaman oraya kendi adını vermiştir. Boylar, oymaklar ve obalar büyüdükçe yenileri oluşmuş bu yeni gruplar da daha çok liderleri veya yerleşilen yerin coğrafi özelliklerine göre isimler almışlardır. O yüzden bugün Türkistan'da ve onun özelinde Anadolu'da yer adları Kayı, Kınık, Avşar gibi Oğuz/Türkmen boylarının adını veya Çiğil, Kencek, Peçenek, Kıpçak gibi diğer Türk boy, oymak ve obalarının adlarını taşımaktadır.

Yer adlarının çok büyük bir kısmı olumlu ifadelerden oluşurken küçük bir kısmı da olumsuzluk bildiren ifadelerden oluşmuştur. Kastamonu ve ilçelerinde de olumsuzluk ifade eden bazı yer adları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı boy, oymak ve oba adlarıyla ilgili iken bazıları yakın zamanlarda verilmiş başka anlamlar içeren adlardır. Kastamonu ve ilçelerinde olumsuzluk bildiren adlar olarak Balyemez,

* Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, mkildirolu@kastamonu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-9201-7293.

anlamlar içeren isimler de yer adı olarak hatta boy, oymak ve oba adı olarak da kullanılmışlardır. Bu adlardan bazıları eski Türk dini inançlarından dolayı ortaya çıktığı gibi bazıları da büyüklüğü, yokluğu, olmayışı ifade etmek için ortaya çıkmıştır. Bazılarında eski Türklerin tarihin belirli devirlerinde inanç sistemi olan (Uygurlar) Mani ve Budist düşüncesinin izlerini taşırlar. Mesela Etyemez böyle olmalıdır. Coğrafi özelliklerden dolayı ortaya çıkanlar da vardır. Bu adlardan bazıları belli bir grubun adı olarak cemaat adına dönüşmüştür. Olumsuzluk ekleri ile yapılan isimlerin büyük bir kısmı ise totem inancından ortaya çıkmıştır. Âdet, gelenek ve görenek ifade eden Gülmezler, Söylemez gibi olumsuzluk ekleri ile yapılmış yer adları da Türkler tarafından ad olarak verilmiştir.

Kaynakça

- CEBECİOĞLU, Ethem. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- DAĞLI, Yücel – KAHRAMAN, Seyit Ali, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. Cilt, 1. Kitap, KYK, C.II-V., İstanbul 2008/2010.
- EL-ÖMERÎ, Şihabeddin b. Fazlullah, (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, Mesaliku'l Ebsar,(Çeviri ve Notlar: D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- GÜLTEN, Sadullah. (2019). “Eski Türk İnançları ve Kalenderlik Bağlamında Osmanlı Topraklarında Vegan Sufiler: Etyemezler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* / 92 (December 2020): 29-42.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, (2009) Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar, (1453-1650) C. I-V, TTK Yayınları, Ankara.
- KAŞGARLI MAHMUD, Divan-ı Lügati't-Türk, (Çev. Besim Atalay), Ankara 1985.
- KUNDAKÇI KAVAKLI, Sibel, (2019). Osmanlı Döneminde Taşköprü Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Hiperyayın, İstanbul.
- SAATÇİ, S., (1996). Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı, İstanbul.
- TÜRKAY, C., (2001). Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler, İşaret Yayınları, İstanbul.
- YAKUBOĞLU, C., (2009). Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-ekonomik Tarihi, Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu, XIII-XV. Yüzyıllar, Gazi Kitabevi, Ankara

İnternet Kaynakları

www.haritatr.com › harita › haylamaz

<http://www.suriyeturkmenleri.com/235-asiret-ve-oymaklar&a=1>

(Erişim: 19.04.2003)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ersizler,_K%C3%BCre.

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96ks%C3%BCzl%C3%BC,_Demirci

. (Erişim: 14.10.2024).

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96ks%C3%BCzl%C3%BC,_Dulkadi

ro%C4%9Flu(Erişim: 14.10.2024).

[https://turkmenelinews.blogspot.com/2012/04/turkmen-aile-asiret-](https://turkmenelinews.blogspot.com/2012/04/turkmen-aile-asiret-oymaklar-boylar.html)

[oymaklar-boylar.html](https://turkmenelinews.blogspot.com/2012/04/turkmen-aile-asiret-oymaklar-boylar.html).

VAN'DA 1950-1970 YILLARI ARASINDA MEYDANA GELEN SOSYO KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMLERİN KADIN OLGUSU ÜZERİNE ETKİLERİ*

Sema SANCAK** - Bekir KOÇLAR***

Giriş

Cumhuriyet reformları, kadınlar açısından değerlendirildiğinde geleneksellikten modernliğe doğru önemli bir dönüşümü ifa eder. Bu reformların temelinde yer alan düşünce, kadınları kamu alanına çıkartmayı, onları eğitimde, çalışma yaşamında, meslek sahibi olmada, sosyal yaşamın her boyutunda etkin kılmayı hedeflemiştir. Türkiye’de kadınların eşit “kamusal yasal” hakları sorgulanmayan vatandaşlar olarak kabul edilmesi gibi bir olgu daha 1930’larda hayata geçirilmiştir. Türkiye’de kadınların yaşamındaki dönüşümler hep ülkenin modernleşmesi, toplumsal ilerleme, ekonomik kalkınma gibi amaçlara yönelik gerçekleştirilmiştir¹.

1926’da kabul edilen Medeni Kanun; çok kadınla evliliği yasaklarken, resmi nikâh zorunlu kılınmıştır. Ayrıca tarihsel süreçte hep erkeklerden farklı hukuksal konumda tutulan kadın miras konusunda, erkekle eşit konuma getirilmiştir. Velayet konusunda da kural olarak ana-babaya eşitlik sağlanmıştır. 1934 yılında siyasal yetkinliğe kavuşan Türk kadını, bu konuda bazı Batılı ülke kadınlarından daha fazla siyasal bir statü elde etmiştir. 1961 Anayasasının hazırlanması esnasında çeşitli kadın örgütlenmelerinin ve derneklerin sürecin içinde yer alması ve sol bakış açısının etkili olmasından dolayı yeni Anayasa’da kadın konusu daha belirgin hale gelmiştir².

Ülkemizde özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra, kadınların, toplumun her alanına erkeklerle eşit koşullarda katılması yönünde yapılan reformlar, Türk kadını için çok büyük bir dönüşümü ifade etmiş ve bundan sonraki gelişmelerin temelini oluşturmuştur. Cinsiyet eşitliği, Anayasanın 10. maddesi ile güvence altına alınmış, ulusal yasalarımız

* Bu makale Bekir Koçlar danışmanlığında Sema Sancak tarafından 2008 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında hazırlanmış, *Van’da 1950-1970 Yılları Arasında Meydana Gelen Sosyo Kültürel Dönüşümlerin Kadın Olgusu Üzerine Etkileri* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğretim Görevlisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Tuşba, Kampüs, VAN, semasancak@yyu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-9480-5536.

*** Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tuşba, Kampüs, VAN, bekirkoclar@yyu.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-2373-945X.

¹ Feride Acar, *Cumhuriyet ve Kadın Cumhuriyet’in 75. Yılında Türkiye’de Kadının Durumu* (Ankara: TAKAV Matbaacılık, 1998), 111.

² Bihterin Vural-Dinçkol, *Kadının Hukuksal Statüsünün Tarihsel Gelişimi, 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek* (Ankara: 1998), 35-50.

“Daha endişesiz ve korkusuzca, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına çalışmamızda ortak yapmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmi, ahlâki, sosyal, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur”⁵⁰.

Türk İnkılabının kadına ve aileye yönelik müdahaleleri aslında geleneksellikten modernliğe evirilişin bir hikâyesidir. Bu eviriliş hikâyesi Türkiye'nin batısından doğusuna doğru farklılıklar göstermiştir. Çünkü Doğu'nun bilhassa kadın konusunda daha kuşatıcı ve güçlü bir örfü bulunmaktaydı. Bu nedenle batıda kadının toplum içindeki yerini belirleyen geleneksel bağlardan kopuş veya koparılaş daha kolay gerçekleşebilirken doğuda oldukça zor olmuştur. Modernleşme ile ilgili zorluğun yoğun yaşandığı yerlerden biri de çalışmamızın konusu olan Van'dır. Bu zorluğun en önemli sebeplerinden biri eğitimin yaygınlaştırılamaması ile ilgili olmalıdır. Bu durum kadının Van'daki iktisadi faaliyetlerini de etkilemiş olmalı ki, zaten çoğunlukla tarım sektöründe faal olan kadının çalışma hayatındaki varlığı artış göstermek yerine gittikçe düşüş göstermiştir.

1950 ile 1970 yılları arası veriler bize Van'daki kadın merkezli modernleşme girişiminin istenilen neticeye ulaşamamış olduğunu bildirmektedir. Bu dönemde kadın hala yerel örfün ve bu örfle bağlı olarak oluşan sosyal düzenin etkisi altındadır. Dolayısıyla Van bilhassa kadın konusunda inkılabın modernleşmeci coşkusunun en az yansıdığı şehirlerden biri olmuştur.

Kaynakça

İstatistikler ve Raporlar

Boşanma İstatistikleri 1967.DİE., Ankara 1968

Evllenme ve Boşanma İstatistikleri 1945-1950, DİE., Ankara 1967

Evllenme ve Boşanma İstatistikleri 1967, DİE., Ankara 1968

Evllenme ve Boşanma İstatistikleri 1968, DİE., Ankara 1969

Evllenme ve Boşanma İstatistikleri 1969-1970, DİE., Ankara 1971

Türk Aile Yapısı, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara 1989

Kitaplar ve Makaleler

ACAR, Feride, “Cumhuriyet ve Kadın” Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Kadının Durumu, TAKAV Matbaacılık, Ankara, 1998, s.11-114

ALTUNTEK, N. Serpil, , *Van Yöresinde Akraba Evliği*, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:190, Gelenek ve Görenekler İnanç Dizisi:14, Ankara 1993

ALTUNTEK, N. Serpil, *Van Yöresinde Akraba Evliği*, Halk Kültürlerini

⁵⁰ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (İstanbul: Remzi kitapevi), cilt 2, 5. Basım, s.427.

- Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:190, Gelenek ve Görenekler İnanç Dizisi:14, Ankara 1993.
- ARAT, Necla, "Cumhuriyet'in 75. Yılında Kadın Tartışmaları" *Aydınlanmanın Kadınları*, İstanbul 1998, s.21-49
- ARIKAN, Gülay, "Kadınlarda Sosyal Tabakalaşma ve Sosyal Hareketlilik", *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı*, TODAİE Yayın No:285, Ankara 1968, s.51-62.
- ATALAY, Beşir-KONTAŞ, Y. Mehmet- BEYAZIT, Sema- MADENOĞLU, Kemal, *Türk Aile Yapısı Araştırması*, Devlet Planlama Teşkilatı, Yay No: DPT:2313- SPM:421, Nisan 1992.
- BAŞARAN, Fatma, "Birden Fazla Kadınla Evlenmeye Karşı Vaziyet Alışlar", *Aile Yazıları 4 Evlilik Kurumu ve İlişkileri*, Haz., Beylül Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara 1991, s.183-191
- BAŞESKİOĞLU, Murat, *Avrupa Birliğinde Cinsiyet Eşitliği ve Ülkemize Yansımaları Semineri*, Ankara 2005.
- CİLLOV, Haluk, "Türkiye'de Evlenme ve Boşanmaların Seyri", Haz., Beylül Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, *Aile Yazıları 4 Evlilik Kurumu ve İlişkileri*, Ankara 1991, s.65-90.
- ÇUBUKÇU, Nimet, *Kadın İstihdamı Zirvesi*, Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu Yayını, İstanbul 2006.
- ERDENTUĞ, Aygen, "Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri", *Aile Yazıları 1 Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, Haz., Beylül Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.321-357
- ERKUT, Gülden, "İstanbul'da Aile Yapısı ve Komşuluk İlişkileri", *1.Aile Şurası Bildirileri*, Ankara 1990, s.29-35
- ERÖZ, Mehmet, "Türk Ailesi", *Aile Yazıları 1 Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, Haz., Beylül Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara 1991, s.301-306.
- İNAN, M. Rauf, *Atatürk ve Türk Kadını Tarihte Türk Kadını*, Arkın Kitapevi, İstanbul 1991.
- KASAPOĞLU, M. Aytül, "Birey-Aile-Toplum", *1.Aile Şurası Bildirileri*, Ankara, 1990, ss.49-55.
- KAZGAN, Gülten, "Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi Ve Sosyo-Ekonomik Statüsü", *Türk Toplumunda Kadın*, Haz., Nermin Abadan Unat, Ankara 1979, s.155-189
- Kız çocuklarının Mesleki Eğitime ve İstihdama Yönelimleri*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Yayını, Ankara 2000.
- KONGAR, Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, cilt 2, 5. Basım, Remzi kitapevi, İstanbul 1985.
- OĞUZKAN, Turhan, "Yetişkin Kadının Eğitimi", *Türkiye Kadın Yılı Kongresi*, Ankara 1978, s.161-180.
- TAŞKIRAN, Tezer, "Atatürk ve Kadın Eğitimi" *Türkiye Kadın Hakları*

Kongresi Ankara, 1973, s.181-187.

TEKİN YILMAZ, Tülay, *Göç'ün Kadın Yaşamı Üzerindeki Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi) YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yay., Van 2005.

TOPÇUOĞLU, Hamide, "Türk Toplumunda Kadının Sosyal Statüsü", *Türkiye Kadın Yılı Kongresi*, Ankara 1978, s.53-110.

Türkiyede Kadının Sosyo-Ekonomik Durumu, Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları No:3, Astımlar Matbaası, Ankara, 1975, s.7-89.

VURAL-DİNÇKOL, Bihterin, "Kadının Hukuksal Statüsünün Tarihsel Gelişimi", *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek*, Ankara 1998, s.35-50.

İnternet Kaynakları

<http://aile.gov.tr/aileist.htm>, s.14, Erişim:30.03.2006

<http://aile.gov.tr/aileist.htm>, s.22,23, Erişim: 29.03.2006.

Tablo.1 Yıllara Göre Van Genel Nüfus Sayımları

Yıl	Van Merkez	Van Merkez, Nahiye ve Köyler Toplam nüfus
1950	13.664	145.944
1955	17.254	175.250
1960	22.043	211.034
1965	31.431	266.840
1970	46.751	325.763

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 24.10.65,DİE.,Ankara,1969, s.6,26,28; 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, DİE., Ankara, 1963, s.571; Genel Nüfus Sayımı 25.10.1970, DİE., Ankara, 1973, s.3

Tablo.2 Evlenmelerin Van İline ve Yıllara Göre Dağılımı (İl ve ilçe merkezlerinde)

Van	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
	96	128	160	149	194	211	167	165	211	188	224

Kaynak: Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 1945-195, DİE.,Ankara, 1967, s,10

Van	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
	255	277	287	276	265	208	248	272	304	331

Kaynak: Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 1967, DİE.,Ankara, 1968, s,3;Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 1968, DİE.,Ankara, 1969, s,16; Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 1969-1970, DİE.,Ankara, 1971, s,19

Tablo.3 1969-1970 Yıllarında Van'da Evlenenlerin, Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş grupları	Cinsiyet		Yıl	
	1969 Evlenen sayısı 304		1970 Evlenen Sayısı 331	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
-15	-	1	-	2
15-19	19	141	8	151
20-24	107	100	107	122
25-29	120	35	141	30
30-34	27	9	46	15
35-39	14	9	11	5
40-44	6	5	7	1
45-49	1	1	2	4
50-54	2	1	3	-
55-59	3	1	-	-
60-64	2	-	-	-
65-69	-	-	2	-
70-74	2	-	1	-
75-79	-	-	1	-
80+	1	1	1	-
Bilinmeyen	-	-	1	1

Kaynak:Evlenme İstatistikleri 1969-1970, DİE., Ankara, 1971, s.18,19

Tablo 4.Türkiye Geneli Ortalama Evlenme Yaşı

Devreler	Erkek	yaş grubu	Kadın yaş grubu
	10-59		10-59
1945-1950	19.5		16.7
1950-1955	19.5		16.0
1955-1960	20.7		17.4

Kaynak:Ek I deki evlenme sayıları frekans kabul edilmek suretiyle hesaplanmıştır.

Tablo 5 Türkiye Geneli Muhtelif Yaş Gruplarında 5 Yıllık Evlenme Oranları

Devreler	Yaş Gupları	%	Erkek	%	Kadın	%
1945-1950	10-34	35.59	36.26	11.69	48.54	10.12
1950-1955	10-34	35.59	35.24	25.49	55.44	-
1955-1960	10-34	35.59	36.03	47.49	51.99	43.70

Kaynak: Ek I deki evlenme sayıları frekans kabul edilmek suretiyle hesaplanmıştır.

Tablo 6. Yıllara Göre Van'da Boşanma sayıları

İller	Boşanma sayıları										
	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Van	8	5	12	7	11	10	8	17	16	16	13

Kaynak: Boşanma İstatistikleri 1932-1962, DİE.,Ankara,1964, s.6; Boşanma İstatistikleri1967, DİE., Ankara, 1968, s.3

Tablo 7. Yıllara Göre Van'da Boşanma sayıları

Van	Boşanma sayıları									
	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
	16	12	16	12	20	17	24	13	15	7

Kaynak: Boşanma İstatistikleri1969-1970, DİE., Ankara 1971, s. 5

Tablo 8. Türkiye'de 6 Ve Daha Yukarı Yaşlardaki Kadın Nüfusta Okuryazarlık (1955-1970)

Yıllar	Okuryazar olan	Okuryazar olmayan	Bilinmeyen	Toplam
1955	2.436	7.079	33	9.548
1960	2.743	8.301	7	11.051
1965	4.133	8.450	8	12.591
1970	5.825	8.726	11	15.562

Kaynak:1955 ve 1960 yılları için 1963 Türkiye İstatistik Yıllığı, Devlet İstatistik Enstitüsü

Tablo 9. Van İlinde Yıllara Göre Okuma Yazma Bilenlerin Dağılımı

Yıllar	Van, ilçe, köy nüfusu			Okur yazarlık oranı					
	Toplam	Erkek	Kadın	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
1950	119 011	63 703	55 308	11 769	18.47	1 926	3.48	13 695	11.51
1955	131 058	69 646	61 412	20 398	29.29	3 618	5.89	24 016	18.32
1960	159 850	84 515	75 335	22 045	26.08	4 561	6.05	26 606	16.64
1965	206 138	110 990	95 148	40.806	37.76	8 623	9.06	49 429	23.97
1970	252 468	130 771	121.697	52 020	39.78	12 492	10.26	64 512	25.55

Kaynak: Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973, DİE., Ankara, 1973, s.14

Tablo 10. 1950-1970 Yılları Arasında Van'daki İlkokullarda, Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanlar Sayısı

Öğretim yılları	okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma Alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1949-50	62	115	94	21	3 785	2 936	849	270	207	63
1954-55	115	199	174	25	6 751	4 865	1 885	400	316	84
1959-60	128	262	239	23	7 827	5 330	2 497	726	530	196
1964-65	237	440	387	53	18 875	13 813	5 330	1 386	1 127	259
1969-70	309	805	650	155	30 821	22 106	8 715	3 373	2 770	603

Kaynak: Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973, DİE., Ankara, 1973, s.31

Tablo 11. Ortaokullarda Van'daki Okul, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı 1950-1970

Öğretim yılları	okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma Alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
VAN										
1949-50	2	15	11	4	208	177	31	27	25	2
1954-55	4	28	20	8	322	269	53	51	46	5
1959-60	5	43	34	9	670	582	88	104	77	27
1964-65	6	42	37	5	891	758	133	237	194	43
1969-70	8	67	53	14	2390	2171	219	511	456	55

Kaynak: Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973, DİE., Ankara, 1973, s.51

Tablo 12. Van İlinde Yıllara Göre Mesleki ve Teknik Öğretim

Öğretim yılları	okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma Alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1949-50	4	37	34	3	516	500	16	36	36	-
1954-55	4	34	26	8	602	544	58	157	147	10
1959-60	4	36	27	9	810	691	119	128	116	12
1964-65	8	68	44	24	1130	971	159	159	137	22
1969-70	10	120	90	30	3243	1613	1630	664	570	94

Kaynak: Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973, DİE., Ankara, 1973, s.81

Tablo 13. 1970 Nüfus Sayımı Sonucu İllere Göre 6 Ve Daha Yukarı Yaşlardaki Kadın Nüfusta Okuma-Yazma Bilenlerin Yüzdesi

1.İstanbul	68.7	TÜRKİYE	40.0	45.Hatay	28.1
2.İzmir	66.0			46.Kastamonu	27.8
3.Ankara	63.1	24.Antalya	39.1	47.Rize	27.6
4.Eskişehir	59.4	25.Uşak	38.8	48.Kars	27.5
5.Bursa	58.9	26.Malatya	38.5	49.Sivas	27.0
6.Kırklareli	55.3	27.Kırşehir	38.2	50.Erzurum	25.2
7.Çanakkale	55.0	28.Kütahya	37.3	51.Giresun	25.1
8.Tekirdağ	53.4	29.Erzincan	36.0	52.Elazığ	23.9
9.Bilecik	53.2	30.Çankırı	35.8	53.Trabzon	23.2
10.Kocaeli	48.6	31.Artvin	34.9	54.Bingöl	20.5
11.Denizli	47.6	32.Adana	34.4	55.Tunceli	19.2
12.Muğla	47.4	33.Afyon	34.4	56.Ordu	17.3
13.Edirne	46.7	34.Niğde	33.8	57.K.Maraş.	17.2
14.İçel	46.4	35. Amasya	33.3	58.Diyarbakır	16.7
15.Konya	44.6	36.Bolu	33.3	59.Ş.Urfa	16.2
16.Aydın	44.5	37.Zonguldak	33.3	60.Siirt	16.1
17.Balıkesir	44.5	38.Sinop	32.6	61.Muş	16.0
18.Nevşehir	44.5	39.Tokat	32.5	62.Bitlis	12.7
19.Sakarya	43.7	40.Çorum	30.0	63.Ağrı	10.9
20.Manisa	41.5	41.Samsun	29.4	64.Van	10.3
21.Kayseri	40.4	42.Yozgat	29.1	65.Adiyaman	10.2
22.Burdur	40.3	43.Gaziantep	28.9	66.Mardin	9.0
23.Isparta	40.1	44.Gümüşhane	28.8	67.Hakkari	1.3

Kaynak: Milli Eğitimde 50 Yıl. 1923-1973.s.5-14 esas alınarak düzenlenmiştir.

Tablo 14. Türkiye Geneli Sayım yılı ve Cinsiyete Göre İktisaden Faal Olan Kadın Nüfusu

Sayım Yılı	Kadın	Erkek	Faal nüfus içinde kadın nüfusun oranı
1955	72.01	95.34	43.11

1960	65.35	93.60	40.76
1965	56.62	91.83	37.89
1970	50.25	79.46	38.45
1975	47.28	80.87	35.69

KAYNAK: İstatistiklerle Kadın 1927-1992, D.İ.E., Matbaası, Ankara, 1995, s.22, 23

Tablo 15. Van'daki 1950 Genel Nüfus Sayımı Haftası İçindeki Ana Meslek Grupları İtibariyle İktisaden Faal Nüfus

Van Meslek grupları itibari ile iktisaden faal nüfusu		
	Kadın	Erkek
Teknik elemanlar ve serbest meslek erbabı	22	111
Teşebbüs sahipleri, idareciler, Büro ile ilgili meslekler	10	1 497
Satıcılar ve satışla ilgili meslekler	-	111
Çiftçiler ormancılar, balıkçılar avcılar ve ziraat işçileri	632	1 109
Maden ve taş çıkarma işleri ile ilgili meslekler	-	8
Nakil vasıtalarını yürütmekle ilgili meslekler	-	105
Sanatkarlar, imalatçılar ve başka yerde zikredilmeyen meslekler	17	672
Hizmetle ilgili meslekler	40	288
Mesleksizler ve meslekleri tayin edilemeyenler	224	280
Toplam	945	4 181

Kaynak: 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, D.İ.E.,Matbaası, İstanbul,1961, S.347 .

Tablo 16. 1955 Nüfus Sayımı Vilayetler ve Meslekteki Mevki İtibarı ile 15 Yaş ve Daha Yukarı Yaşlardaki İktisaden Faal Nüfus 10 000 ve Daha Fazla Nüfuslu Yerler

İller	Toplam			İşveren		Ücretli		Aile içinde çalışan		Kendi hesabına çalışan		Bilinmeyen	
	Toplam	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
Van	6 607	5626	981	40	1	2020	134	633	799	1 249	38	1684	9

Kaynak: 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, D.İ.E. İstanbul, 1961, s.185.

Tablo 17. 1960 Genel Nüfus Sayımına Göre İller ve Çalışma Durumu İtibariyle Nüfus

İller	Çalışma Durumu											
	Toplam			Çalışan		İşle ilgisi devam eden		İş arayan		Bilinmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Van	6 445	6 207	238	4 602	235	26	-	-	-	-	1 579	3

Kaynak: 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı Dev. İstatistik Ent.Matbaası 1964 Ankara, s.296

Tablo 18. 1965 Genel Nüfus Sayımına Göre Van İline Ait İktisadi ve Cinsiyete Göre Dağılımı 15 ve Daha Yukarı Yaşlardaki Faal Nüfus 10 000 ve Daha Fazla Yukarı Yerler

İktisadi faaliyet kolları	Cinsiyet	
	kadın	erkek
Ziraat, ormancılık Balıkçılık ve avcılık	94	2 932
İstihraç sanayii	-	9
İmalat sanayii	11	1 069
İnşaat sanayii	11	1 548
Elektrik,gaz,su,istihsal ve sıhhi hizmetler	1	23
Ticaret, banka, sigorta, gayrimenkul satışları	11	997
Nakliye ambarlama ve muhaberat	18	627
Genel hizmetler	190	4 244
İyi tarif edilemeyen gayri muayyen faaliyetler	47	1932
Toplam	383	13 381
Kadın-Erkek Genel Toplamı	13 764	

Kaynak:1965 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, D.İ.E., Matbaası, Ankara, 1969, s.572

Tablo 19. 1970 Genel Nüfus Sayımı' na göre Van İlinin İktisadi Faaliyet Kolları ve Cinsiyet Dağılımı, 12 ve Daha Yukarı Yaşlardaki Faal Nüfus

İktisadi faaliyet kolları	cinsiyet	
	kadın	erkek
Ziraat, ormancılık balıkçılık ve avcılık	103	1548
İstihraç sanayii	2	11
İmalat sanayii	83	273
İnşaat ve Bayındırlık işleri	5	200
Elektrik,gaz,su,istihsal ve sıhhi hizmetler	0	8
Toptan ve perakende ticaret lokanta ve oteller	27	525
Ulaştırma haberleşme ve depolama	16	254
Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve yardımcı iş hizmetleri	6	39
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	157	1429
İyi tanımlanmamış faaliyetler	48	379
Toplam	447	4666

Kaynak: 25.10.1970 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, D.İ.E.,Matbaası, Ankara 1973, Neşriyat No:690, s.78-81¹⁰⁶

CELAL BAYAR VE YASSIADA MAHKEMELERİ

Şerif DEMİR*

Giriş

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi, Türk siyasal hayatına farklı bir yaklaşım tarzı getirdi. Siyasette darbecilik bir seçenek haline gelirken, idealist ve maceraperest askerler için teşvik ve yönlendirici bir etken oldu. 14 Mayıs 1950 genel seçimleriyle demokrasiyi geliştiren ve genişleten siyasal anlayış kesintiye uğrarken asker, siyasette önemli bir aktör haline dönüştü.

27 Mayıs askeri müdahalesi Cuma günü sabaha karşı İstanbul ve Ankara'da askeri birliklerin eşgüdüm halinde birlikte hareket etmesiyle başladı. Operasyonun en önemli kısmını Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in gözaltına alınması oluşturuyordu. Darbeciler, Çankaya Köşküne sahip olmak ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı kontrol altına almak için uzun hazırlıklar yaptılar. Cumhurbaşkanı Muhafız Alay Komutanlığını ele geçirerek Cumhurbaşkanı Bayar'ı daha kolay teslim almayı planladılar. Çünkü darbeci askerler için Bayar öncelikli bir hedefti¹. Darbecilerin bu hazırlıklarına rağmen Cumhurbaşkanı Bayar'ı Çankaya Köşkünden teslim alması kolay olmadı. Darbeciler Köşke ek askeri birlikler sevk etmek zorunda kalarak Bayar'ı güçlükle kontrol altına aldılar². Tutuklanan Cumhurbaşkanı Bayar, önce Harp Okuluna götürüldü³. 10 Haziran'da da gece yarısı yapılan gizli bir operasyonla İstanbul üzerinden Yassıada'ya nakledildi⁴.

Celal Bayar, gözaltına alındıktan sonra hakkında pek çok yalan haberler üretildi. Önce banka hesaplarında 103 milyon olduğu iddia edildi. Böylece kamuoyuna Bayar'ın hırsızlık yaptığı ima edilmeye çalışıldı. Fakat bu haberlerin yalan ve asılsız olduğu ortaya çıktı⁵. Oysa Bayar'ın özel kasası ve hesapları incelendiğinde sadece 1706 TL nakit para ve Ziraat Bankasına ait 6000 TL tahvil çıktı⁶.

* Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fak. Tarih Bölümü, serifdemir@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6831-2188.

¹ Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a*, Mikado Yay, İstanbul 2008, s.97.

² *Akis Mecmuası*, C. XVIII, S 308, (13 Temmuz 1960), s.15-16.

³ Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İcyüzü*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2012, s.169-170; Avni Elevli, *Hürriyet İçin 27 Mayıs 1960 Devrimi*, Yeni Desen Matb., Ankara 1960, s.175.

⁴ İbrahim Halil Tanık, "Asırlık Bir Yaşam Öyküsü: Celal Bayar", *İslam Tarihinin İlk Asrından Günümüze Darbeler Tarihi*, (Edt. A. Ekinci-L. Bilgi), Urfa Okulu Yay., İstanbul 2017, s. 205

⁵ Orhan Erkanlı, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular...*, Baha Matb. İstanbul 1972, s.61.

⁶ Bu kasadan çıkan Ziraat Bankası tahvilleri kayboldu ve aileye bir türlü iade edilmedi. Gültekin Başak, "27 Mayıs ve Yüksek Adalet Divanı Birlikteliği", *Selçuk Üniversitesi Ata*

Kaynakça

I. Arşiv kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA 010.09.106.331.3.6.

BCA 010.09.0.0./1.1.1.

BCA 010.09.136.429.1.41.

BCA 010.09.106.331.2.49.

BCA 10.9.0.0/262.803.1

BCA, 10.9.0.0/106.331.2

BCA,10.9.0.0/110.345.1

BCA 10.9.0.0./111.349.1

BCA 010.09.0.0.112.350.1.

BCA, 10.9.0.0/148.461.1

BCA, 10.9.0.0/149.434.1

BCA, 10.9.0.0/149.464.1

BCA 010.9.0.0.149.464.2.

BCA, 10.9.0.0/207.640.1

BCA 010.09.0.0/113.354.1.

BCA, 10.9.0.0./131.412.1

BCA, 10.9.0.0./136.427.1

BCA, 10.9.0.0./136.428.1

BCA 010.09.0.0./104.325.2

Celal Bayar Arşivi, 43-58

T.C. *Resmî Gazete*, S. 10548, (11 Temmuz 1960), s.1687.

Yüksek Adalet Divanı, İstanbul-Ankara Olayları Davası Tutanakları, Esas

No: 1960/4, TBMM Kütüphanesi (Açık Erişim), Yer Numarası: 1985-4504.

Yüksek Adalet Divanı, *Köpek Davası*, TBMM Kütüphanesi (Açık Erişim),

Yer Numarası: 1985-4502.

Yüksek Adalet Divanı, *Topkapı Olayları Davası*, C 1-2, Esas No: 1960/7,

TBMM Kütüphanesi (Açık Erişim), Yer Numarası: 1985-4502.

Yüksek Adalet Divanı, 6/7 Eylül Hadiseleri Dava Tutanakları, TBMM

Kütüphanesi (Açık Erişim), Yer: 1985-4503.

Yüksek Adalet Divanı, Anayasayı İhlal Davası, 1960/1, C 1-5, Esas No

1960/30, TBMM Kütüphanesi (Açık Erişim), Yer Numarası 1985-4501.

Yüksek Adalet Divanı, *Kayseri Olayları Davası*,

II. Gazete ve Dergiler

Akis Mecmuası, C. XVIII, S 308, (13 Temmuz 1960), s.15-16.

Cumhuriyet, 10 Mayıs 1950.

Cumhuriyet, 13 Haziran 1960

Cumhuriyet, 15 Ekim 1960.

Cumhuriyet, 16 Eylül 1961.

Cumhuriyet, 16 Eylül 1961.

Cumhuriyet, 17 Eylül 1961.

Cumhuriyet, 20 Eylül 1961.

Milliyet, 27 Mayıs 1990.

III. Kitaplar ve Makaleler

AĞAOĞLU, Samet, *Marmara'da Bir Ada*, Alkım Yayınları, İstanbul 2004

AĞAOĞLU, Samet, *Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri*, (Haz. G. Sarıçoban), YKY, İstanbul, 2018.

AKBAYRAK, Hasan, "İhtilalin Gündelik Ayrıntıları İçinde, Yassıada Duruşmaları Nasıl Başladı?", *Popüler Tarih*, S. 15, (Eylül 2001), s.70-75.

ALTUĞ, Kurtul, *Bir Numaralı Tanık*, Doğan Kitap, İstanbul 2006.

ARTUK, Mehmet Emin- YILMAZ Erkam, "765 Sayılı TCK'nın 56'ncı maddesinin Kaldırılması", *Darağacındaki İstiklal Madalyası 27 Mayıs Darbesi*, (Haz. E. Gürsoy Naskali), Lale Yayıncılık, İstanbul 2022, s. 13-35

ASAL, Talat, *Yassıada Don Davası, Cımbız Davası, Köpek Davası*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.

BAŞAK, Gültekin, "27 Mayıs ve Yüksek Adalet Divanı Birlikteliği", *Selçuk Üniversitesi Ata Dergisi*, S. 5, (1993), s.37-45.

BAYAR Celal, *Celal Bayar'ın Yassıada Günlüğü ve Çok Partili Yaşam Anıları*, (Haz. Yılmaz Yıldırım), Lale Yayıncılık, İstanbul 2024

BİBEROĞLU, Mustafa Kemal, "27 Mayıs Harekâtı, Yassıada Mahkemesi ve Hukuk", *Selçuk Üniversitesi, Ata Dergisi*, S. 5, (1993), s.93-117.

BURÇAK, Rıfki Salim, *Yassıada ve Öncesi*, Çam Matb. Ankara, 1976.

DEMİR, Şerif, "Yassıada Mahkemelerinde Adnan Menderes (6/7 Eylül Davası)", *History Studies*, 12/4, (2020), s.1593-1615.

DEMİRBILEK, Sinan, *Demokrat Partililerin Anılarında Yassıada*, AKY, İstanbul, 2012.

ELEVLİ, Avni, *Hürriyet İçin 27 Mayıs 1960 Devrimi*, Yeni Desen Matb. Ankara, 1960.

ERKANLI, Orhan, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular...*, Baha Matb. İstanbul,

1972.

- GENİŞ, Kaan Cem, “Yassıada Yargılamaları Esnasında Celal Bayar’ın Mal Varlığına Dair Açılan Dava Kapsamında Tutulan Raporlar”, *Atatürk Üniversitesi, Atatürk Dergisi*, IX, S.2,
- GÜRİSOY Naskali, Emine, *Yassıada Duruşmaları Yassıada Şahsi Savunmalar –Anayasa Davası–*, Kitabevi, İstanbul, 2019.
- HÜSMEN, Hadi, “Alnı Açık Bir Devlet Adamı”, *100. Yaşında Celal Bayar’a Armağan*, Haz. (M. Sarol-İ. Bozdağ), Tercüman Yayınları, İstanbul 1982, s.91-115.
- İPEKÇİ, Abdi – Coşar, Ömer Sami, *İhtilalin İcyüzü*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2012.
- KÜÇÜK, Sami, *Rumeli’den 27 Mayıs’a*, Mikado Yay., İstanbul, 2008.
- MUMCU, Uğur, “Kimlerdi?”, *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1991.
- ÖGÜTÇEN Murat, *Celal Bayar, The Life Of A Politician And Statesman, The Degree Of Doctor Of Philosophy In Political Science And International Relations Department, (Unpublished PhD Study)* Yeditepe University, İstanbul, 2020
- ÖYMEN, Altan, *Umutlar ve İdamlar 1960-1961*, Doğan Kitap, İstanbul 2018.
- PERİN, Mithat, *Yassıada Faciası*, C 1, Dem yayınları, İstanbul, 1990.
- PERİN, Mithat, *Yassıada ve İnfazların İcyüzü*, M. Çevik Matbaası, İstanbul, 1970.
- PERİN, Mithat, *Zindana Tıkılan İktidar*, Doğan Kitap, İstanbul, 2011.
- ŞEN, Erdal, *Yassıada’nın Sessiz Tanıkları*, İstanbul, 2010.
- TANIK, İbrahim Halil, “Asırlık Bir Yaşam Öyküsü: Celal Bayar”, *İslam Tarihinin İlk Asrından Günümüze Darbeler Tarihi*, (Edt. A. Ekinci-L. Bilgi), Urfa Okulu Yay., İstanbul 2017, s. 198-209
- TOPÇU, İlyas, “İstanbul-Ankara Olayları Davası’nda Celal Bayar’ın Yargılanması”, *Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, (Edt. C. Ş. Eysel-S. Gün), İksad, Ankara 2020, s. 367-399

1970'LERDEN GÜNÜMÜZE TARIMSAL DEĞİŞİM VE SOSYO-EKONOMİK SONUÇLARI: TAŞOVA (AMASYA) ÖRNEĞİ

Ülkünur KÖKSAL*-Eren YÜRÜDÜR**

Giriş

Tarım, yeryüzündeki belirli üretim şekillerinden en önemli ve yaygın olanıdır. Tarımın en yaygın faaliyetler arasında yer almasının yanı sıra tarım toprakları da yeryüzünde bulunan en önemli kaynaklardandır. İnsanı doyuran ve giydiren topraktır. Tarımsal ürünleri kullanarak gıda maddeleri ve giyim eşyaları üretenler, gerekli hammaddelerin büyük bir bölümünü çiftçiden temin ederken tarımsal nüfus da sanayi faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerden en çok tüketenler arasında yer almaktadırlar. Sanayi faaliyetlerinin gelişmesinde başrolü oynayan koşullardan biri olan pazarın gelişmesinde de çiftçinin daima büyük payı vardır. Dünyanın çeşitli alanlarında sanayi ve ticaretin gelişmesinde, belirli ürün ve hizmetlerde uzmanlaşmada bile, yer yer dolaylı olsa da, toprak önemli bir rol oynamaktadır.¹

Tarımsal faaliyetlerin sınırlandırılmasında iklim ve hava koşulları, topoğrafya ve toprak özellikleri etkili olmaktadır. Bu sınırlar dâhilinde insan çevreye müdahale ederek gelişmeleri meydana getirmektedir. Bilim ve teknolojiye yararlanma, ekonomik ve sosyal kurumlar ve örgütlenmeler bu bağlamda ön plana çıkarlar. Etnik köken, ırk ve dinin de etkisi göz önüne alınmalıdır. Son olarak ekonomik ve siyasi koşullar da tarımsal faaliyetleri ve bunların gelişmesini birçok yönden etkilemektedir.

Bu faktörlerin etkisi göz önüne alındığında geçmişte ve günümüzde yapılan tarımsal faaliyetlerin birbirinden farklılaştığı ve üretim faaliyetleriyle birlikte ürün desenlerinin de değiştiği görülmektedir. Bu değişim üzerinde etkili olan etkenler arasında arz-talep dengeleri, tarım teknolojisinde meydana gelen gelişmeler ve iklim değişimleri başta olmak üzere tarımsal bilgi birikimi, iletişim ve ulaşım imkânlarının artması da etkili olmuştur.²

Sanayi devriminin başlangıcı ile tarım sektörüne yavaş yavaş

* Doktora Öğrencisi, Tokat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ulkunurkoksal@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-2320-6787.

** Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi, eren.yurudur@gop.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-0847-3529.

¹ Erol Tümertekin ve Nazmiye Özgüç, *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma* (Çantay Kitabevi, 2013).

² Harun Reşit Bağcı ve Vildan Topal, "Göksu Deltası'nda (Silifke/Mersin) Tarımsal Değişiklikler", *Coğrafi Bilimler Dergisi/ Turkish Journal of Geographical Sciences*. (Ekim 2022), s.407-432.

kısıtlamaktadır. Bu sebeple işgücü göçünü engellemek amacıyla genç nüfus tarımsal üretime teşvik edilmelidir. Tarımsal desteklemeler ve krediler ile kırsal yaşam ve tarımsal üretim daha çekici hale getirilerek şehirlere göçler mümkün olduğunca azaltılmalıdır.

Kaynakça

- 1997 Köy Envanteri. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2002.
- AKYÜZ, Yarkin ve ATIŞ, Ela, "Türkiye'de İklim Değişikliği Tarım Etkileşiminin İki Yönüyle İncelenmesi", *Uluslararası Katılımlı 2. İklim Değişimi ve Tarım Etkileşimi Çalıştayı. Şanlıurfa, 8-9 Kasım 2016*. s. 120-127.
- ALİAĞAOĞLU, Alpaslan, "Tarihsel Süreçte Dünya'da ve Türkiye'de Tarım Coğrafyası Alanındaki Çalışmalar", *Coğrafi Bilimler Dergisi/Turkish Journal of Geographical Sciences*, (Ekim 2019), s. 367-383.
- ATALIK, Ahmet, *İkinci Yeşil Devrim GDO'lar ve Sonrası Tufan, Görünmez Elin Ekolojisi*, Ankara 2010, s.1.
- BAĞCI, Harun Reşit ve TOPAL, Vildan, "Göksu Deltası'nda (Silifke/Mersin) Tarımsal Değişiklikler", *Coğrafi Bilimler Dergisi/ Turkish Journal of Geographical Sciences*. (Ekim 2022), s.407-432.
- BAKIRCI, Nurten, "2000 Sonrası Türkiye Tarım Politikalarının Endüstriyel Tarım Ürünlerinden Şeker ve Tütün Üretimine Etkileri", *Econharran*. (Ekim 2020), s. 91-116.
- BAYRAÇ, H. Naci ve Doğan Emrah, "Türkiye'de İklim Değişikliğinin Tarım Sektörü Üzerine Etkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, (2016), s. 23- 48.
- BAYRAMOĞLU, Sonay, *Yönetişim Zihniyeti Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasi İktidarın Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- BİNNS J.A., "Agricultural Change in Sierra Leone". *Geography*, 1982, s.113-125.
- ÇOBAN, Asım ve AYLAR, Faruk, "Türkiye'de Yarma Vadilerin (Boğazların) Denizel Etkilerin İç Kesimlere Geçişindeki Rolüne Bir Örnek: Yeşilirmak Yarma Vadisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal bilimler Dergisi*, (Mayıs 2009), s. 173-186.
- DURMUŞ, Esen ve YİĞİT, Ali, *Türkiye'nin Tarım Yöreleri ve Bölgeleri*, Ankara: 2014.
- JOKİSCH, Brad D., "Migration and Agricultural Change: The Case of Smallholder Agriculture in Highland Ecuador", *Human Ecology*, (2002), s.523-550.
- KHAN, Mahmood Hasan, "The Structural Adjustment Process and Agricultural Change in Pakistan in the 1980s and 1990s" *The Pakistan Development Review*, 1994, s.533-591.
- LAMBİN, Eric F, GEİST, Helmut J. ve LEPERS, E., "Dynamics of Land-Use and Land-Cover Change in Tropical Regions", *Annual Review of Environment and Resources*, 2003, s. 205-241.
- LESLİE, Symons. *Agricultural Geography*. New York: Praeger, 1967.
- OGUNBAMERU, B.O., Mustapha S.B., Idrisa Y.L., "Capacity Building For Climate Change Adaptation: Modules For Agricultural Extension Curriculum

- Development", *Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences*, (2013), 61-66.
- REHBER, Erkan, "Tarımda Endüstrileşme ve Küreselleşme", *İktisat Dergisi*, 2016, s. 20-25.
- SAXOWSKY, David M. ve DUNCAN, Marvin R., "Understanding Agriculture's Transition Into The 21st Century: Challenges, Opportunities, Consequences And Alternatives", (1998).
- ŞAHİN, Cemalettin, *Erbaa – Niksar Havzası ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojik Etüdü*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, İstanbul 1998.
- TAŞOVA Kaymakamlığı. *Cumhuriyetimizin 75.Yılında Taşova*. Mis, 1998.
- TÜİK [Veri Tabanları]. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>. (Erişim Tarihi: 20.05.2022).
- TÜMERTEKİN, Erol ve ÖZGÜÇ, Nazmiye. *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitabevi, 2013.
- TÜRK, Yusuf Ziya, *Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Analizi*, Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara 2014.
- WÄSTFELT, Anders ve ZHANG, Qian, "Reclaiming localisation for revitalising agriculture: A Case Study of Peri-Urban Agricultural Change in Gothenburg, Sweden" *Journal of Rural Studies*, (2016), s. 172– 185.
- YALÇIN, Güneş Eren ve KARA, Fatma Öcal, "Kırsal Göç ve Tarımsal Üretime Etkileri" *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, (Ekim, 2016), s.154-158.
- YILDIRIM, Ali ve Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- YILMAZ, Yusuf, "Amasya Şehri'nin İklim Yapısı ve Özellikleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Aralık 2020), s.167-186.
- ZEYBEK, Halil İbrahim, *Amasya Ovası ve Yakın Çevresinin Fiziki Coğrafyası*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun 1998.

İnternet Kaynakları

- [https://archive.org/details/@tasova05tumarsiv?and%5B%5D=subject%3A"tasova05tum_arsiv_tasovagazetesi-pdf"&sort=-date&page=4](https://archive.org/details/@tasova05tumarsiv?and%5B%5D=subject%3A). TÜİK [Veri Tabanları].
- <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. (2002).
- <https://www.tekgida.org.tr/tekelin-ozellestirilmesi-ve-issizlik-54143/>.

ÜÇ KUŞAK SİYASETÇİ: TAŞLI AİLESİ

Enes HANÇER*

Giriş

Köprübaşı, Manisa il merkezine 120 km. uzaklıkta olup 2023 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre bu ilin en az nüfuslu ilçesidir. Köprübaşı yerleşiminden önce bu yörede Gördes kazasına bağlı Borlu nahiyesi vardır. Ancak 1954-1960 yılları arasında Gediz Nehri üzerine yapılan Demirköprü Barajı'nın su tutmaya başlamasıyla birlikte Borlu nahiyesi ve birçok köy tahliye edilmiştir. Buralardaki vatandaşların bir kısmı şimdiki Köprübaşı'nın olduğu yere gelerek yerleşmeye başlamıştır. Yerleşilen mevkiye 1958 yılında Başbakan Adnan Menderes gelerek temel atmış ve buraya Köprübaşı adı verilmiştir. Köprübaşı köyü, 1959'da nahiye olup Manisa'nın Gördes ilçesine bağlanmıştır. 1968 yılında belediye teşkilatı kurulan yerleşimin zamanla nüfusu artmıştır. Köprübaşı, 1990 yılında çıkarılan kanunla Gördes'ten ayrılıp ilçe olmuştur. Köy olarak kurulup birçok idari değişim yaşayan Köprübaşı ilçesinin günümüzde 46 mahallesi vardır.¹

Taşlı ailesi, eski Borlu nahiyesinden bugünkü Köprübaşı'na kadar yaşanan dönemde aktif siyaset yapmış, yerleşimin tarihinde başrol oynamıştır. Dede Mustafa Haşim Taşlı, oğul Halil Taşlı ve torun Fatih Taşlı üç kuşaktır aktif siyaset yapmıştır. Bu aile, Köprübaşı'nda 1968 yılından beri yapılan tüm mahalli idareler seçimlerinde rol almış, ya doğrudan ya da dolaylı yoldan seçimlere etki etmiştir. Bu adaylıkların neticesinde hem Halil Taşlı hem de Fatih Taşlı Köprübaşı Belediye Başkanlığı'na seçilmiştir.

Siyasi tarihimizde kuşaktan kuşağa siyaset yapan, ülke yönetiminde söz sahibi olan pek çok aile olmuştur. Ülke siyasetindeki bu durum yerel düzeyde, Köprübaşı ve Taşlı ailesi özelinde incelenmeye çalışılmıştır.

Mustafa Haşim Taşlı

Halim oğlu Mustafa Haşim Taşlı ya da halkın deyimiyile "Haşim Ağca", 1916 yılında Borlu nahiyesinin Tokmaklı köyünde dünyaya gelmiştir. Borlu nahiyesine bağlı Tomaşa köyünden Hacer ile evlenmiştir. Sırasıyla İsmail, Halim, Havva, Halil, Ayşe ve Celal isimlerinde altı evladı olmuştur. Borlu eşrafından olan Haşim Taşlı uzun yıllar palamut alım-satımı, yem, gübre ticareti ve nakliyecilik ile uğraşmıştır.²

* Manisa-Köprübaşı Vali Muzaffer Ecemiş Ortaokulu Sosyal Bilgiler Öğretmeni / Bilim Uzmanı, izmirli_hancer@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-2093-1326.

¹ Eski Borlu nahiyesi ve Köprübaşı hakkında detaylı bilgi için bakınız: Enes Hançer, *Kuruluşundan Günümüze Köprübaşı'nda İdari, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Hayat (1958-2021)*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2023.

² Fatih Taşlı ile 12 Aralık 2020 ve 26 Eylül 2024 tarihli görüşmeler.

ve hizmet eden ailelere bir örnektir.

Kaynakça

Arşivler

Köprübaşı Belediyesi Arşivi

Köprübaşı Esnaf ve Sanatkârlar Kredi Kefalet Kooperatifi Arşivi

Resmi yayınlar

T.C. Resmi Gazete

Sürelî yayınlar

Gördes

Milliyetçi Vatan

Yeni Asır

Kitaplar ve Tezler

YAREN, Halil İbrahim, Safiye Yaren, Rasime Barış, Hülya Avcı, *Köprübaşı (Manisa)*, Köprübaşı Kaymakamlığı Köy Kalkınma Birliği Yayınları, Ankara 1998.

HANÇER, Enes, *Kuruluşundan Günümüze Köprübaşı'nda İdari, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Hayat (1958-2021)*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2023.

Sözlü kaynaklar

Hayati Özcan ile 12 Mart 2023 tarihli görüşme (Emekli)

Fatih Taşlı ile 12 Aralık 2020 ve 26 Eylül 2024 tarihli görüşmeler (Köprübaşı Belediye Başkanı)

İsa Uysal ile 18 Aralık 2020 tarihli görüşme (Avukat, Eski Belediye Meclisi Üyesi)

Mehmet Ali Köse ile 24 Mart 2018 tarihli görüşme (Emekli Öğretmen)

Mehmet Aydoğmuş ile 29 Mart 2021 ve 6 Temmuz 2022 tarihli görüşmeler (Eski İl Genel Meclisi Üyesi)

Mehmet Dalgın ile 14 Aralık 2020 tarihli görüşme (Köprübaşı Eski Belediye Başkanı)

Mehmet Kalkan ile 21 Ocak 2021 görüşme (Eski Belediye Meclisi Üyesi)

Seyit Ali Akçiçek ile 4 Ocak 2021 tarihli görüşme (Eski Belediye Meclisi Üyesi)

Süleyman Eraydın ile 22 Aralık 2020 tarihli görüşme (Emekli)

Zeki Koçak ile 5 Kasım 2020 tarihli görüşme (Köprübaşı Eski Belediye Başkanı)

OSMANLIDAN CUMHURİYETE BALIKESİRLİ YIRCALIZADELER

İsmail OĞUZ*

Giriş

Aile, toplumun temel yapı taşıdır. Ailenin türü ne olursa olsun aile bir toplum için büyük önem arz eder. Aynı şekilde Türklerde aile, en eski devirlerden günümüze gelinceye değin olağanüstü değerli bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk ailesi, oluşumu ve gelişimi ile dikkat çekicidir. Toplumsal yapıdaki değişmelere göre aile yapısı da değişiklik göstermiştir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte aile yapısında da değişme olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm, doğal olarak aile bireylerine ve hem toplum hem de kendi aralarındaki ilişkilerine yansımıştır¹.

Ailenin tarihsel süreçteki değişim ve dönüşümü, aile içerisinde doğumdan ölüme süren gelenek ve görenekler, ailede yeme içme kültürü, aile bireylerinin toplumla ya da ailenin diğer bireyleri ile ilişkileri, özgeçmişleri ve gündelik hayatı aile tarihi alanına girmektedir. Aile tarihi ile ilgili yapılacak incelemeler ise sosyal bilimlerin kentleri ve toplumları analizinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır².

Aile tarihi çalışmaları kapsamında bugüne değin pek çok bilimsel ve akademik çalışma yapılmıştır³. Aile tarihi araştırmaları bakımından

* Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ismailoguz70@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-1073-0413.

¹ Özer Ozankaya, *Toplumbilime Giriş*, 3.Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1979, s.233; Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*, Cilt 1, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976, s.34; Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Haz: İsmail Aka, Kazım Yaşar Koprıman, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay., 1976, s. 280; Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 1988, s. 237; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1977, s. 201; Ali Erkul, "Eski Türklerde Aile", *Türkler*, Cilt 3, Editörler: Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yay. 2002, ss.159-175.

² Zeynel Özlü, "Aile Monografisi Yazımında Tereke Defterlerinin Önemi: Şecereler, Tercihler ve Değer Yargıları", *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler*, II. Cilt, 2022, s.567.

³ Örneğin; Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt III, Sayı 5-6, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1966, ss.1-479; Hüseyin Özdeğer, *1463-1640 Yılları Arası Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1988; Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhiddin Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt I, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., 1992, 97-161; Halil İnalçık, "Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler: III. Köy Sicil ve Terekeleri", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt XV, Sayı 19, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993, ss.23-

Yaptığımız araştırmalar sırasında çeşitli telif eserlerde yer alan bazı bilgilerin yanlış ve/veya hatalı olduğu tespit edilmiş ve bu bilgiler düzeltilmeye çalışılmıştır.

Özellikle Osmanlı Devleti dönemine ait Şeriye Sicil, nüfus ve temettuat defterlerinin taranması ile ulaşılan bulgular ışığında aileye ilişkin yeni tespitler ortaya konmuştur. Yırcalı ailesine ilişkin yapılan çalışmalar göz önünde tutulduğunda bu arşiv malzemeleri ilk kez kullanılmıştır. Çalışmamız vesilesiyle de Şeriye Sicil, nüfus ve temettuat defterleri gibi arşiv malzemelerinin aile tarihi çalışmalarının vaz geçilmez kaynakları olduğu gerçeği bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Balıkesir ilinde gerçekleştirdiğimiz yerel tarih araştırmalarımızdan elde edilen bilgiler de çalışmada yer bulmuştur. Yırcalı ailesine ait bu tarz bilgilere bugüne değin yayımlanan telif eserlerde tesadüf edilememektedir. Bu nedenle aile tarihi araştırmalarında, yerel tarih çalışmalarının büyük önem arz ettiğini söyleyebiliriz.

Son olarak çalışmamızın Yırcalzade aile tarihi için başlangıç olduğunu söyleyebiliriz. Aileye ilişkin yeni bulgu ve bilgiler ile daha kapsamlı araştırmalar hazırlanabilecektir.

Kaynakça **Arşivler**

BCA, 30-11-1-0/177-24-4; *BCA*, 30-11-1-0/240-30-15; *BCA*, 30-11-1-0/245-18-4; *BCA*, 490-1-0-0/599-75-4

BOA, NFS.d.1238; *BOA*, NFS.d.1271; *BOA*, NFS.d.1260; *BOA*, NFS.d.1261; *BOA*, ML.VRD.TMT.d.7228; *BOA*, ML.VRD.TMT.d.2172; *BOA*, MŞH. ŞSC.d.1688/745; *BOA*, MŞH. ŞSC.d.1698/754; *BOA*, MŞH. ŞSC.d.1723/777; *BOA*, MŞH. ŞSC.d.1738; *BOA*, MŞH. ŞSC.d.1739.

İSAM, USD, 0254_52; *İSAM*, USD, 254_56; *İSAM*, USD, 1990_01; *İSAM*, USD, 3109_01; *İSAM*, USD, 4117_01.

Yırcalı Ailesi Şeceresi

Yırcalı Ailesi Özel Arşivi

Sürelî Yayınlar

Resmî Gazete, 9 Nisan 1953, Sayı 8381.

Resmî Gazete, 12 Kasım 1964, Sayı 11854.

TBMM (Zabıt Ceridesi) Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 2.Yasama Yılı, (21.04.1340) 21 Nisan 1924, Kırküçüncü (İçtima) Birleşim, Birinci (Celse) Oturum, (C.8/1) C.1, s.955.

HVS, 1296; *HVS* 1306; *HVS* 1311; *HVS* 1313; *HVS* 1314; *HVS* 1315; *HVS* 1316; *HVS* 1317; *HVS* 1318; *HVS* 1319; *HVS* 1320.

KVS 1305.

Türk Dili, 7 Birinciteşrin 1934; 14 Birinciteşrin 1934; 5 İkincikanun 1937; 23 Mart 1937; 30 Birincikanun 1937; 26 Mart 1938; 29 Mart 1938; 31 Mart 1938; 4 Eylül 1938; 18 Birinciteşrin 1938; 22 Birinciteşrin 1938; 26 Birinciteşrin 1938; 29 İkinciteşrin 1938; 30 İkinciteşrin

- 1938; 2 Birincikanun 1938.
- Ulus, "Terfie şayan adliyecilerimiz", 4 Birinciteşrin 1940, s.4.
- Kitap ve Makaleler
- 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara: 1990.
- AKPINARLI, Kerim Kani, *Balıkesir Şehir ve Belediye Tarihi*, Balıkesir: Kent Arşivi Yayınları, 2009.
- AKÖZ, Alaaddin, *Bir İmamın Nikah Defteri-Beşiktaş Sinan-ı Cedid Mahallesi*, Konya: Tablet Yay., 2006.
- ALACI, Beral, "Demokrat Parti Balıkesir Mebusu İbrahim Sıtkı Yırcalı'nın 27 Mayıs Sonrası Yargılanması: Anayasayı İhlal Davası", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2020, Sayı: 49, ss.77-102.
- ARTAN, Tülay, "Terekeler Işığında 18.Yüzyıl Ortasında Eyüp'te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış, Orta Halliliğin Aynası", *18.Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Ed. Tülay Artan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, ss.49-64.
- Balıkesir Rotary Kulübü, *Balıkesir Bir Kentin Kimliği*, Ankara: Karşı Basın Yayın Matbaacılık, 1997.
- Balıkesir Ticaret Odası, *Yön Verenler*, İzmir: Alternatif Matbaacılık, 2009.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt III, Sayı 5-6, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1966.
- BİLGİN, Mehmet, *Doğu Karadeniz'de Bir Derebeyi Ailesi Sarıyalizadeler [Sarallar]*, Trabzon: Serander Yayınları, 2006.
- BİRİNCİ, Ali Mesut, ÇAKICI, Mustafa, TOPAL, Zehra, *Akçaabad Vakıfkebir Nüfus Kütüğü (1835-1845)*, İstanbul: Vakıfkebir Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 2012.
- ÇAĞ, Galip, ÖZTÜRK, Funda, "Osmanlı Devleti'nde Adli Modernleşme: Tanzimat Döneminde Dava Vekilliği (Avukatlık) ve Baronun Ortaya Çıkışı", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/International Journal of Historical Researches*, Yıl 6, Sayı 2, Güz 2021, ss.537-560.
- DEMİRCİOĞLU, Sezgin vd., *Trabzon Nüfus Kütüğü (1834)*, İstanbul: [yayl. y.], 2010.
- DEMİREL, Ömer, GÜRBÜZ, Adnan, TUŞ, Muhiddin, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt I, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., 1992.
- DURAKBAŞA, Ayşe, "Aile Tarihlerinin İzlerini Sürmek", *Yerel Tarih-Yöntem ve Deneyimler- II. Sözlü Tarih Atölyesi*, Ed. A. Durakbaşa, Ö. Şahin, Muğla: Muğla Belediyesi Kültür Yay., 2007, ss.39-44.
- DURMAZ, Bircan, *745 Numaralı Balıkesir Şer'iyye Sicilinin (Vakıf Muhasebe Defteri) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1249-1266, M.1834-1849)*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

- 2008, (Yüksek Lisans Tezi).
- ELMAS, Erdal, *Balıkesir Kitâbeleri ve Mezar Taşları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023, (Doktora Tezi).
- EMECEN, Feridun, YÜKSEL, Ayhan, *Görece Kazası Nüfus Defteri (1251/1835)*, Trabzon: Serander Yayınları, 2015.
- EMECEN, Feridun M., YÜKSEL, Ayhan, *Giresun Kazası Nüfus Defteri (1251/1835)*, Trabzon: Serander Yayınevi, 2016.
- EMECEN, Feridun M., YÜKSEL, Ayhan, *Görece Kazası Nüfus Defteri (1251/1835)*, Trabzon: Serander Yayınevi, 2018.
- ER, İlker, "Balıkesirli Tereke Sahipleri Hakkında Sosyokültürel Açından Bazı Değerlendirmeler (1670-1700)", *BAÜ SBED*, 12/21 (2009), ss. 368-376.
- EREN, Muharrem, *Balıkesir İl Müftüleri ve Tarihi Kitabeler*, Balıkesir: İnce Ofset, 1990.
- ERKUL, Ali, "Eski Türklerde Aile", *Türkler*, Cilt 3, Editörler: Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yay. 2002, ss.159-175.
- HACISALİHOĞLU, Mehmet, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi: Hacısalihzade Hasan Ağa, Ömer Ağa ve Büyük Ali Ağa (1737-1844)*, Trabzon: Serander Yayınları, 2013.
- HACISALİHOĞLU, Mehmet, "Trabzon Tonya'da Ali Ağa Camii Vakfı'nın Serüveni", *Toplumsal Tarih*, Sayı 290, 2018, ss.58-69.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*, Cilt 1, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976.
- HIZLI, Mefail, "Hüdâvendigâr Vilâyeti İmâr Faaliyetleri Defteri (1307-1309/1891-1893)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 5, Cilt 5, 1993, ss.233-254.
- İNALCIK, Halil, "Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler: III. Köy Sicil ve Terekeleri", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt XV, Sayı 19, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993, ss.23-167.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1977.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç'ta Aile (1892-1908)*, Konya: Günay Ofset, 1996.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, "Osmanlı-Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (19. YY. Örnekleri Çerçevesinde)", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2008, ss.17-26.
- NAGATA, Yuzo, *Tarihte Âyânlar: Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- OĞUZ, İsmail, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Arşiv Belgeleri Işığında Balya Tarihi*, İstanbul: Kriter Yayınevi, 2024.
- OĞUZ, İsmail, OĞUZ, Şükran, "Balıkesir'de Giridi (Cebbar) Zade Ailesi Mezar Taşı Kitabeleri Üzerine", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası*

Araştırmaları Enstitüsü'nün Kuruluşunun 30.Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu (2-3 Aralık 2022 İzmir) Bildiri Tam Metin Kitabı, 4.Cilt: Halk Bilimi-Türk Kültürü, Ed. Alimcan İneyet, Pınar Fedakar, Elazığ: Asos Yayınevi, 2022, ss.165-184.

- OĞUZ, Şükran, OĞUZ, İsmail, “Türk Folklorunda Lakap Verme Geleneği: İlica Örneği (Balıkesir İli Balya İlçesi)”, *Uluslararası Necatibey Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (UNESAK 2018, 26-28 Ekim 2018, Balıkesir, Türkiye) Bildiri Tam Metin Kitabı*, Cilt VII, Ed. Hülya Gür, Hasan Hüseyin Şahan, Ankara: 2018, ss.13-40.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yay., 2001.
- OZANKAYA, Özer, *Toplumbilime Giriş*, 3.Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1979.
- ÖÇAL, İsmail Cemil, *Soyağacı (Şecere)*, Ankara: yayl. y., 1997.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 1988.
- ÖZDEĞER, Hüseyin, *1463-1640 Yılları Arası Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1988.
- ÖZDEMİR, Zekeriya, *Balıkesir Bölgesi'nde Millî Mücadele Önderleri*, Balıkesir: Taner Ofset, 1998.
- ÖZGÜL, M. Kayahan, *Helvacı-zâde Muharrem Hasbi Hayatı ve Eserleri*, Ankara, yayl.y., 1998.
- ÖZLÜ, Zeynel, “Aile Monografisi Yazımında Tereke Defterlerinin Önemi: Şecerele, Tercihler ve Değer Yargıları”, *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler, II. Cilt*, 2022, ss.567-584.
- ÖZLÜ, Zeynel, “Osmanlı Dönemi Kültür Tarihi ve Aile Monografisi Yazımında Önemli Bir Kaynak: Tereke Defterleri”, *Tarih Yazımı Üzerine (Yöntemler-Yaklaşımlar-İlkeler-Yorumlar)*, Ed. İsmail Özçelik, Ankara: Berikan Yay., 2017, ss.147-162.
- ÖZSOY, Hayriye, “Hikayelerin Eşliğinde Aile Tarihi”, *Yerel Tarih-Yöntem ve Deneyimler- II. Sözlü Tarih Atölyesi*, Ed. A. Durakbaşı, Ö. Şahin, Muğla: Muğla Belediyesi Kültür Yay., 2007, ss.45-56.
- ÖZTÜRK, Said, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), 1995.
- ÖZTÜRK, Said, “Tereke Defterlerine Göre XVII. Asırda İstanbul'da Aile Nüfusu, Servet Yapısı ve Dağılımı”, *İstanbul Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 1997, ss.21-58.
- SAKAR, Ekrem, POLAT, Mustafa, “Balıkesir Şehir Merkezindeki Tarihî Cami Kitabelerine Detaylı Bir Bakış”, *Cumhuriyetin 100. Yılında Balıkesir'in Kültürel Birikimi: Vakıflar ve Tarihi Yapılar*, Ed. Mehmet Bayyığıt vd., Konya: Palet Yay., 2023, s.131-160.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Yay. Hazl. Paşa Yavuzarslan, Ankara: TDK

Yay., 2010.

ŞENYURT, Şehbal, "Aile Belgeleri: Sandıklarımızdan Yolculuklar", *Yerel Tarih-Yöntem ve Deneyimler- II. Sözlü Tarih Atölyesi*, Ed. A. Durakbaşa, Ö. Şahin, Muğla: Muğla Belediyesi Kültür Yay., 2007, ss.57-59.

TURAN, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990.

TÜLÜVELİ, Güçlü, "Mikrotarihçilik ve Kaynak Kullanım Problemi: Kadı Sicilleri Örneği", 3. *Uluslararası Tarih Kongresi (9-11 Aralık 1999): 1.Kitap: Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., 2000, ss.271-281.

[UZUNÇARŞILI], İsmail Hakkı, *Karesi Meşâhiri (Balıkesir Meşhurları)*, Yay. Hazl. Mehmet Sarı, Ahmet Karaman, Balıkesir: Petek Ofset, 1999.

ÜNER, Merve, "Balıkesir'in Misak-ı Millî Önderlerinden Mühim Bir Şahsiyet: Yırcalızade Ahmet Şükrü Efendi ve Faaliyetleri", *Millî Mücadele'nin 100.Yılı Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçiş ve Kongreler Uluslararası Sempozyumu (24-26 Nisan 2018-Erzurum)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2021, ss.751-770.

ÜREKLİ, Bayram, TUŞ, Muhiddin, "Osmanlı'da Ailenin Niceliği, Eş Durumu ve Çocuk Sayıları: Konya Örneği", *Kafalı Armağanı*, Ankara: Akçağ Yayınevi, 2002, ss.269-279.

YÜKSEL, Ayhan, *Tirebolu'dan Simalar: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Değerlerimiz*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2005.

YÜKSEL, Ayhan, *Bir Aile Tarihi: Göreleli Müftü Duduzade Hüseyin Müştak Efendi ve Ailesi*, Trabzon: Serander Yayınları, 2012.

YÜKSEL, Ayhan, *Tirebolu Kazası Nüfus Defteri: Tirebolu, Espiye, Yağlıdere, Güce, Nüfus Kayıtları (1835-1847)*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2013.

YÜKSEL, Ayhan, *Keşap Kazası Nüfus Defteri (1251-1835)*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2013.

YÜKSEL, Ayhan, BALCI, Sezai, *Harşit Nahiyesi Nüfus Defteri: Harşit (Doğankent) ve Köyleri Nüfus Kayıtları-1251/1835*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2014.

YÜKSEL, Ayhan, *Kuşuoğulları: Eski Bir Osmanlı Ayan Ailesi*, Trabzon: Serander Yayınları, 2017.

YÜKSEL, Ayhan, *Görele Kazası Nikah Kayıtları: Görele-Eynesil-Çanakçı (1825'ten-1929'a)*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2021.

YÜKSEL, Ayhan, *Giresunlu Sarıalemdaroğulları Bir Aile Tarihi*, Trabzon: Serander Yayınevi, 2023.

Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Haz: İsmail Aka, Kazım Yaşar Koprıman, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay., 1976.

Sözlü Tarih Çalışmaları

OĞUZ, İsmail, İlica Köyü Yerel Tarih Araştırmaları (1988-1998 Yayınlanmamış Notlar).

İnternet Kaynakları

- <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/23119>
<https://www.balikesirspor.com.tr/tarihce>
<https://www.balikesirim.net/balikesirspor-ne-zaman-kuruldu-kuruculari-kimler-1#>
<http://www.balyem.com.tr/yircali-holding/>
<https://www.bato.org.tr/kurumsal/eski-baskanlar>
<https://bitmezat.com/urun/8801600/turkiye-cocuk-esirgeme-kurumu-balikesir-merkezi-evrak-1942-hilmi-yircali-islak>
https://blkmhal.meb.k12.tr/meb_ays_dosyalar/10/01/964274/dosyalar/2021_02/08142942_mhal_brifing_dosyasi_2020-2021.pdf
<http://blog.milliyet.com.tr/astsubayligin-tarihcesi/Blog/?BlogNo=220158;>
<https://www.deik.org.tr/>
<https://www.deik.org.tr/deik-deik-onursal-uyeler>
<http://www.emekliassubaylar.org/haberler/item/29-assubaylik-mesleginin-turk-tarihindeki-gelisim-sureci-bolum-2?tmpl=component&print=1>
<https://www.facebook.com/photo/?fbid=SON> Dakika
Balikesir/Muharrem Hasbi Un Fabrikası müze olacak/16 Nisan
2018/
<https://www.ivrindigazetesi.com/makale/kirmizi-beyazin-hikayesi-13>
http://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/eczaci-dasiyayinlari/eczaci_haz_03/8.pdf
<https://mebis.ankara.bel.tr>
<https://pancarkooperatifi.com/pages/kurulustan-bugune-yonetim-semasi>
<https://www.ronayircali.com/faaliyetler/sivil-toplum-orgutleri-5;>
https://syal.meb.k12.tr/icerikler/okulumuzun-tarihcesi_4007781.html
[https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html;](https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html)
https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html

CENGİZ ÇAKALOĞLU HOCAMIZ

Yurdal DEMİREL*

Cengiz Çakaloğlu, 1962 yılında Manisa'nın Salihli ilçesinde doğdu. İlk ve orta tahsilini burada tamamladı. 1984 yılında Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Aynı üniversitede 1995 yılında P. Averyanof'a Göre Doğu Anadolu tezi ile yüksek lisansını, 1999 yılında da Müşir Mehmet Zeki Paşa (1835-1929) tezi ile doktorasını tamamladı.

Manisa Demirci Meslek Yüksek Okulu'nda ve Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde görev yaptıktan sonra Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde görev yapmaya başladı. Burada uzun yıllar görev yaptı. Akademik çalışmalarını redif taburları ve Yemen isyanları üzerine yoğunlaştırdı. Ayrıca Ermeni olayları, Hamidiye Alayları, askeri tarih gibi konular üzerinde de çalışmalar yaptı.

Osmanlılar döneminde Yemen halkı askerlik yapmadığı için bölgede yer alan 7. Ordunun asker ihtiyacı Anadolu'dan karşılanmıştır. Bu durum Osmanlılar için birçok maddî ve manevî olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bölgede Osmanlı'nın son dönemlerinde eksik olmayan isyanlar nedeniyle, buraya nizamiye veya redif ilave kuvvetler gönderilmiştir. Bu yüzden yüz binlerle ifade edilecek sayıda Anadolu askeri Yemen'de şehit düşmüş ve geri gelememiştir. Yemen'in milletimizin hafızasında bıraktığı derin etki de buradan kaynaklanmaktadır. Bu etkinin en çok görüldüğü yörelerden birisi de Elazığ olmuştur. 1905 yılındaki isyanlara buradan giden binlerce Elazığlı geri dönmemiştir.

Çakaloğlu Yemen ve redif taburları ile ilgili aşağıda bir listesini yaptığımız yazılı çalışmaların yanı sıra çeşitli konferans ve panellerde konuşmacı olarak ta bulundu. Bu türden son katıldığı en son panel Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı'nın 2 Aralık 2023 tarihinde vakıf binasında düzenlediği "*Yemen ve Elazığ*" paneliydi. Panelde Elazığ'daki redif taburu ve bu taburun 1905 yılındaki Yemen isyanlarına harekâtı üzerine bir konuşma yaptı.

Çakaloğlu, ayrıca bir türkü aşığıydı. Birçok türküyü yöresine kadar bilirdi. Akademik hayatında tarih ile halk edebiyatının vazgeçilmezlerinden olan türküleri birleştirerek derslerini anlatan nadir tarihçilerden biri oldu. Türküleri çok seven ve onları seslendiren biri olarak yakınçağ tarihi üzerine derslerini anlatırken çoğu zaman

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, 23 Nisan İlkokulu/MARDİN, 23nisanilkokulu47@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-0820-7642.

SİYASİ GELİŞMELER İŞİĞINDA ULUS EGEMENLİĞİNDEN CUMHURİYETE GEÇİŞ SÜRECİ

Selami KILIÇ*

A- KİŞİ EGEMENLİĞİNDEN ULUS EGEMENLİĞİNE

Türk Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından sonra, bazı kişiler artık vatanın düşmandan temizlendiğini, dolayısıyla saltanat makamının yine aynı şekilde korunması gerektiğini düşünüyorlar ve eskiden olduğu gibi padişahın, Türk ulusunun yazgısına egemen olmasını istiyorlardı. Bu şekilde düşünenler, zaferden sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'de birtakım siyasi girişimlerde bulunmasını pek olumlu karşılamamışlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın daha sonra bu konuya *Nutuk*'ta açıklık getiriyordu:

*"Efendiler, zaferden sonra, İzmir'deki siyasi temaslarımız üzerine, Ankara'da Heyet-i Vekile'nin, daha doğrusu bazı vekillerin telaşa kapıldıkları anlaşıldı. Askeri görevimin sona erdiğini, bundan sonraki siyasi ilişkilerin İcra Vekilleri Heyeti'ne ait olduğunu anımsatacak tarzda beni Ankara'ya davet ettiler. Hâlbuki ne askeri görevim son bulmuştu ne de siyasi ve diplomatik işlere kayıtsız kalabilirdim."*¹

Nutuk'ta açıkça belirtildiği gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın görevi henüz sona ermemişti. Dahası asıl görevi şimdi başlamaktaydı. Çünkü o, memleketin layık olduğu seviyeye ulaşabilmesi için ortaçağ zihniyetinin ürünü olan kurum ve kuruluşların kaldırılması, yerlerine "*Modern Türkiye*"nin temel taşları olacak yeni birtakım kuruluşların kurulması gerektiğine inanmaktaydı. İlk iş olarak da, asırlardan beri Türk ulusunun "hâkimiyet ve saltanatını" zorla ele geçirmiş olan Osmanlıların kişisel egemenliğine son vererek, ulusal egemenlik ilkesini gerçekleştirmeyi hedeflemişti. Zaten Mustafa Kemal Paşa'nın ve onun önderliğinde yapılan Milli Mücadele'nin asıl amacı, ulusal egemenlik ilkesine dayanan, bağımsız bir Türk devleti kurmaktı. Fakat o, uygulamayı birtakım evrelere ayırarak, olaylardan, olayların akışından yararlanarak, ulusun duygu ve düşüncelerini hazırlamak, basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşmak amacını planladığından, tüm bunları ulusal bir sır gibi vicdanında saklamıştı.²

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
drselami@atauni.edu.tr

¹ Kemal Atatürk, *Nutuk*, II (1920-1927), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, s. 679-680.

² Selami Kılıç, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s. 29-30.

Ve bugünkü Türk Gençliği, büyük Atatürk'ün kutsal emaneti olan "cumhuriyet"i bütün varlığıyla savunmaya yemin etmiş olan Türk Gençliği, omuzları üstündeki yükün ne kadar ağır, ancak bir o kadar da şerefli olduğunun artık bilincindedir.

KAYNAKÇA

A- Resmi Yayınlar ve Gazeteler

1- Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: I, C. 24, TBMM Yayınevi, Ankara, 1960.

2- Gazeteler

Albayrak

Âti

İleri

İkdam

Tevhid-i Efkâr

Vakit

B- Kitap ve Makaleler

1- Kitaplar

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Haz: Utkan Kocatürk, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1984.

Atatürk'ten Düşünceler, Der: Enver Ziya Karal, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1981.

AKBULUT, Dursun Ali, *Albayrak Olayı*, Erzurum, 1991.

AKBULUT, Dursun Ali, *Saltanat, Hilâfet ve Milli Hâkimiyet*, Samsun, 1994.

AKGÜN, Seçil, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik*, Turhan Kitabevi, Ankara, (Tarihsiz).

BOZKURT, Mahmut Esat, *Atatürk İhtilali*, I-II, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

CEBESOY, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar*, II, Doğan Kardeş Yayınları Anonim Şirketi Basımevi, İstanbul, 1960.

Celal Nuri, *Havaic-i Kanuniyemiz*, Matbaa-i İctihad, İstanbul, h. 1331.

Celal Nuri, *Türk İnkılâbı*, Ahmed Kâmil Matbaası, İstanbul, 1926.

Celal Nuri, *Taç Giyen Millet*, Cihan Biraderler Matbaası, İstanbul, 1339.

GOLOĞLU, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti (1923)*, Başnur Matbaası (Turhan Kitabevi), Ankara, 1971.

JÄSCHKE, Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.

KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Kâzım Nami, *Pedagoji Önünde Gazi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

KEMAL, Atatürk, *Nutuk*, I-II (1919-1927), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.

- KILIÇ, Selami, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.
- RAWLINSON, Alfred, *Albay Rawlinson'un Ortadoğu Hatıraları*, Çev: Cengiz İ. Çay, Tarih&Kuram, İstanbul, 2016.
- SAFVET, Mehmet, *Türkiye'de Demokrasi İnkılâbı*, Kütüphane-i Sûdi, İstanbul, 1928.
- SITKI, A. Refik, *İnkılâplar Muvacehesinde Türk İnkılâbı*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1927.
- ULUÇ, Naşit Hakkı, *Halifeliğin Sonu*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1975.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., İstanbul, 1992.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Arba Yayınları, İstanbul, 1996.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *İslamcılık Akımı*, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991.
- TURAN, Şerafettin, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990.

2- Makaleler

- Celal Nuri, "Bizde Cumhuriyet'in İlgası", *Âti*, Sayı: 208, 6 Teşrin-i sani, 1334.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, "II. Meşrutiyet Dönemi Garpcılar'ı Yeni Bir 'Ethic' Yaratma Fikri", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 2, Mayıs-1989, s. 23-26.
- KARA, İsmail-TUNÇAY, Mete vd.; "Alkışla Cumhuriyet Olmaz!", *Cogito*, Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 15, Yıl: 1998, s. 185-231.
- KILIÇ, Selami, "Bir Siyasal Düşünce Hareketi Olarak 'Garpcılar' ve Onların Batı Medeniyeti Hakkındaki Düşünceleri", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 5, Erzurum, 1991, s. 102-112.
- ÖZGİRAY, Ahmet, "Milli Hâkimiyet Işığı Altında Mustafa Kemal Paşa- A. Rawlinson Görüşmeleri (1918-1921)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Yıl: 1991, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 43-57.
- Ziya Gökalp, "Gazi Paşa Hazretlerine İstida", *Küçük Mecmua*, Sayı: 20, Diyarbakır, 23 Teşrin-evvel 1338, s.8.